

Denne fil er downloadet fra
Danmarks Tekniske Kulturarv
www.tekniskkulturarv.dk

Danmarks Tekniske Kulturarv drives af DTU Bibliotek og indeholder scannede bøger og fotografier fra bibliotekets historiske samling.

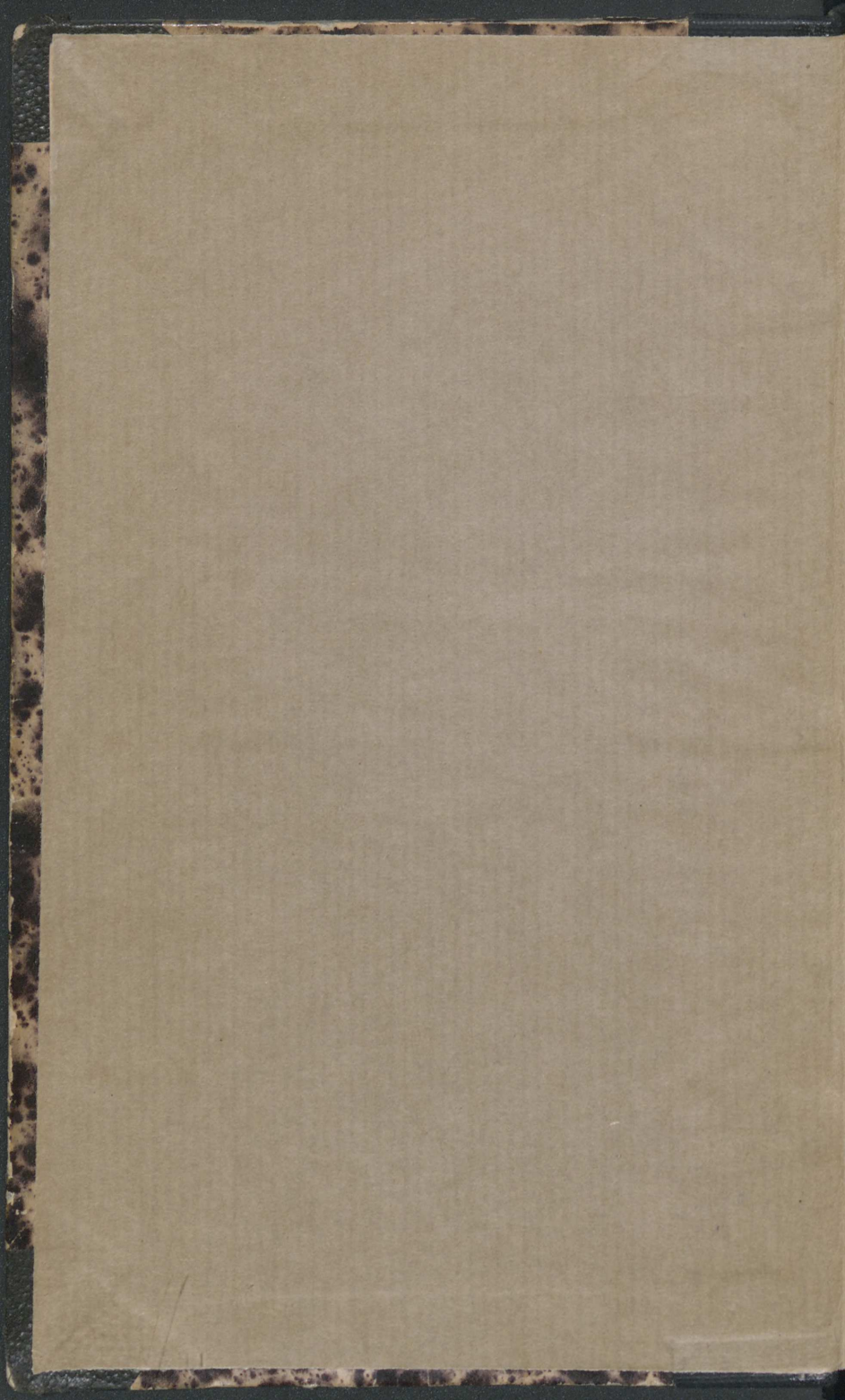
Rettigheder

Du kan læse mere om, hvordan du må bruge filen, på
www.tekniskkulturarv.dk/about

Er du i tvivl om brug af værker, bøger, fotografier og tekster fra siden, er du velkommen til at sende en mail til *tekniskkulturarv@dtu.dk*

Fawert.
Beretning
om
Industriens Tilstand
i
de danske Provindser.

INDUSTRI-
FORENINGEN

DANMARKS TEKNISKE BIBLIOTEK

206991

300008428852

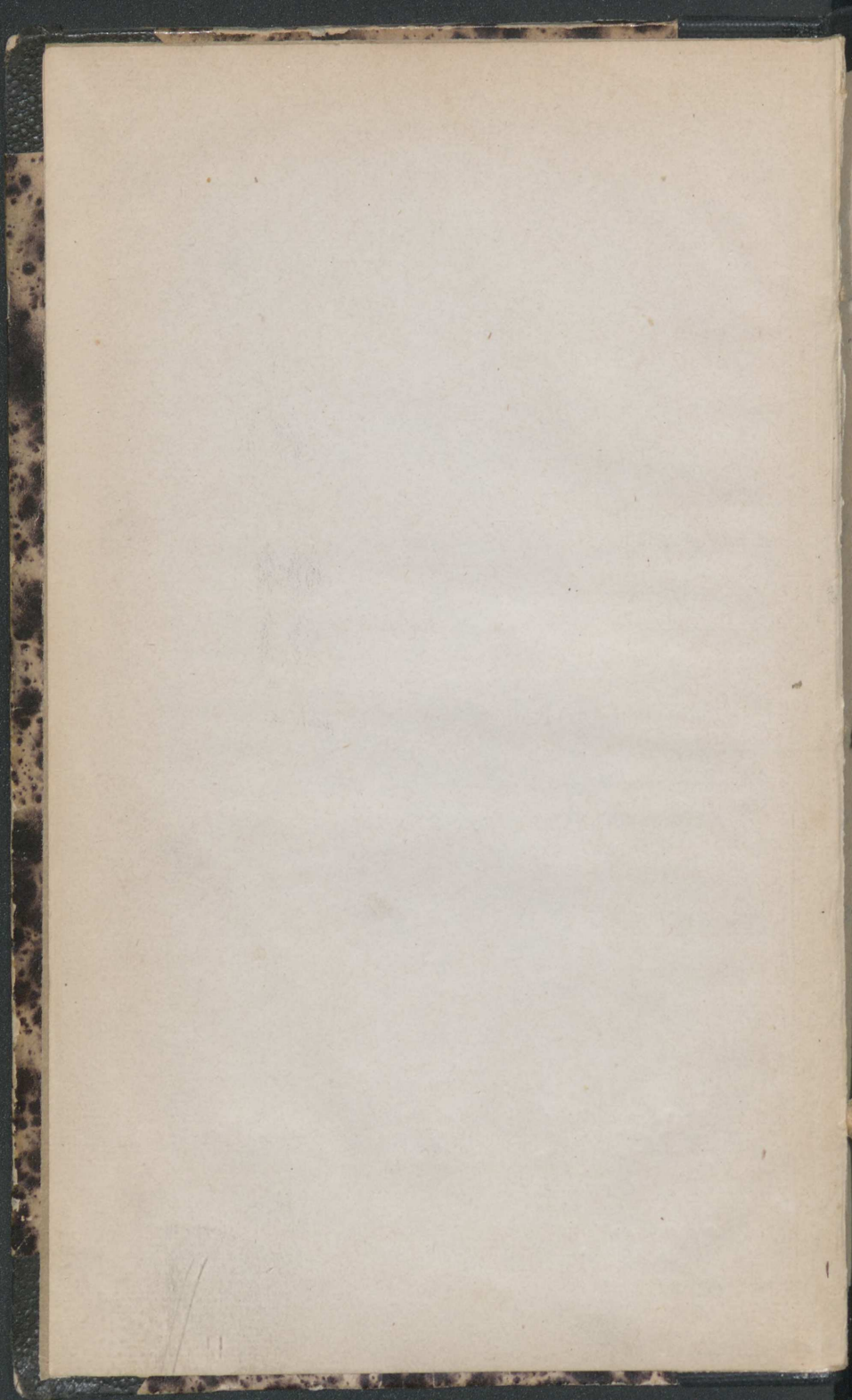
Gl.

338 (489) Raw

1820

338(489) Raw gl

1820.

O. N. 29 70-6

B e r e t n i n g

om

Industriens Tilstand

i

de danske Provindser,

samt

om nogle Midler til dens Fremme,

nedskreven

paa en Reise i Sommerne 1819 og 1820.

Bed

Ole Tørgen Kawert,

Kammerjunker.

DANMARKS TEKNISKE BIBLIOTEK

Kjøbenhavn, 1820.

Trykt hos Hartvig Friderich Popp.

1-2

2. 1. 1.

Til

Hans Majestæt

Kong

Frederik den Siette.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

1912

PAID BY THE UNIVERSITY OF CHICAGO

TO THE UNIVERSITY OF CHICAGO

RECEIVED BY THE UNIVERSITY OF CHICAGO

Allernaadigste Konge.

Raste vi et Blik tilbage i Historien, viser den os, at allerede en Række af Deres Majestæts kongelige Forfædre have søgt at fremme Kunsttiden i de Stater, som af Forsynet vare Dem anbetroede; vi see, at betydelige Opofrelser ere til dette Viemed skete; men, sammenligne vi disse Opofrelser og den Række af Aar, de ere fortsatte i, med den danske Kunsttids nuværende Tilstand, vil muligens den upartiske Dommer ikke finde sig fuldkommen tilfredsstillet med disse Bestræbelser og Opofrelseres Virkninger.

I nærværende Skrift, som jeg allerunderdanigst vover at nedlægge for Deres Majestæts Fodder, har jeg søgt at udvikle nogle af Aarsagerne hertil, samt at fremsætte, hvorledes jeg formener, at Danmarks Kunsttid bedst kan befordres. Da jeg meget

ønskede, at mine Tanker om denne Gjenstand
maatte værdiges Deres Majestæts aller-
høieste Prøvelse, og, at nogle af de Midler,
som jeg formener tjene til den danske Kunst-
flids Fremme, maatte vorde udførte, saafremt
Deres Majestæts skarptskuende Blik
fandt dem passende dertil, har jeg dristet mig
til i allerdybeste Underdanighed at tilegne
Deres Majestæt dette Skrift, ønskende,
at det ikke befandtes for uværdigt til at være
prydet med Deres Majestæts allerhøieste
Navn.

Kjøbenhavn, den 28 Octbr. 1820.

Allerunderdanigst

Ole Jørgen Ramert.

F o r t a l e.

Da jeg ønskede at lære at kjende til den danske Industries nærværende Tilstand, fornemmeligen til den vigtigste Deel deraf, Høvsindustriens, overleverede jeg i Foraaret 1819 til Direktionen for det Reiersenske Fond en Plan, hvorefter jeg attraaede at bereise Sjælland, som den Deel af den danske Stat, hvortil Dens Virkefreds indskrænkes. Med den Beredvillighed, som altid har været et Særkjende for denne Direktion, til at understøtte Alt, hvad der staaer i Forbindelse med Dens Formaal, modtog Den min Plan, og satte mig istand til at udføre den. Imidlertid ønskede jeg at udstrække mine Undersøgelser til alle de danske Provindser, og ansøgte derfor Hs. Majestæt allerunderdanigst om Understøttelse til ved samme Leilighed og i samme Djeemed at bereise det øvrige af Danmark. Hs. Majestæt bevilgede allernaadigst Ansøgningen. I tvende Sommerer har jeg saaledes med Understøttelse af det Reiersenske Fond, af Fondet *ad usus publicos*, og af det under General-Toldkammer og Com-

merce-Collegium henlagte Fond til Commerce og Industriens Fremme, bereist de danske Provindser.

De Resultater af denne Reise, som angaae Bindeligheden, fremlægger jeg i nærværende Skrift for Publikum. Jeg har bestræbt mig for, at give Skriftet den Fuldstændighed, der var mig mueligt; imidlertid maa jeg dog gjøre opmærksom paa, at jeg deels forsetligen har udeladt meget, som mange maaskee ville ansee, for at burde være anført, f. Ex. Stampemøller, Teglværker, Kalkovne, Farverier med Trykkerier, m. m. men som jeg ansaa overflødig, og ikke svarende til min Hensigt, da det er saadanne Værker, som uundgaaeligen maae findes i enhver nogenlunde cultiveret Stat, deels ere maaskee nogle, skjøndt neppe mange Industri Anlæg, forbigaaede, fordi jeg ikke vidste, at de vare til. Statistikeren fordrer mueligen ogsaa, at flere af mig anførte Data, burde have været nøiere bestemte, han vil maaskee finde, at ved et eller andet Industri Anlæg ikke er anført dets nærværende Status, men hertil maa jeg bemærke, at det ikke har været mig mueligt at levere meer, end jeg har kunnet komme til Kundskab om. Til dette mit Arbejde har jeg af Mange erholdt gode Oplysninger, hvorfor jeg herved aflægger min Taksigelse, men undertiden er jeg blevet skuffet i Haabet, om at erholde de attraaede Oplysninger.

Skulde nogen synes, at dette Skrift meer egnede sig til at være i Manuskript overleveret H. S. Majes

stæt, eller vedkommende Collegium, end til at være
bekjendtgjort ved Trykken; da maa jeg bemærke, at
Direktionen for det Keiserenske Fond,
som har den største Part i Skriftet, ønskede at see det
trykt, og jeg troede ikke, at jeg burde undslaa mig for
at efterkomme Dens Ønske, dertil kom og, at jeg for-
mente, at Skriftets Djemed, det nemlig, at bidrage til
Industriens Fremme i Danmark, herved bedst opnaae-
des. Skriftet er et Menneskes Arbeide. Det kan,
som Gaadant, have Mangler, og det maa skee meget
store.

Ved at offentliggjøres, gives Enhver Leilighed
til at ytre sin Mening derom, og skulde jeg have
feilet, staaer det til den bedre Vidende, at rette mig,
og, saafremt Regjeringen fandt Skriftet værdigt
Dens Opmærksomhed, kunde Denne derved erholde
mange gavnlige Binf. Det forekommer mig saaledes
at være en priisværdig Skik af den preussiske Regje-
ring, at Den, naar Den har ifinde at udgive An-
ordninger, som i nogen Henseende kunde gjøre For-
andring i hidtil værende Indretninger, Den da la-
der, som en Afhandling, indrykke i de offentlige Ti-
dender Grundtrækkene, af det, Den har ifinde at
udsøre. Borgerne have nu Leilighed til at ytre sig
derom. — Det kunde maa skee og forekomme Nogle, at
jeg undertiden har udtrykket mig med for liden Forbe-
holdenhed. Skulde dette være Tilfældet, da har min
Hensigt dermed ikke været at ville fornærme; men jeg
har ikke troet at burde udelade det, som mueligen

kunde give Anledning til Mishag, da jeg ansaae det
nødvendigt, for derved at gjøre det, jeg dermed tilsig-
tede, meer indlysende. Det er Skribentens Lod, ikke
alletider at kunne skrive alle tilfands, men, er han sig
bevist, at have skrevet sine ira et studio, maa han
ikke frygte, at fremsætte sine Meninger, naar han der-
ved haaber, at udvirke noget Nyttigt.

Endeligen har jeg tilføiet enkelte historiske Notit-
ser om forskjellige Industri Anlægs Velde, naar jeg
har troet derved at kunne berigtige af vore Statistilere
desangaaende anførte Data, hvilket jeg saameget mere
har været istand til at gjøre, formedels den Afgang,
jeg forhen har havt til Commerce Collegii Arkiv.

Industrien deler sig i Danmark i tvende Dele: i Fabrikation med det dermed forbundne Haandværksvæsen og i Huusflid, eller i det Slags Industri, som enten udgjør dets Udøveres Hovednæringsvei, eller blot er denne underordnet; hiin udøves enten i Kjøbstæderne eller paa Landet, dog meest i hine, denne næsten alene paa Landet. Ligesom Industrien saaledes har sine tvende Hovedafdelinger, maa den og rigtigst beskrives adskilt; jeg vil derfor først søge at fremsætte, hvorledes jeg har fundet Fabrikationen og Haandværksvæsenet i Kjøbstæderne, dernæst, hvorledes deres Værksheden er paa Landet; endeligen vil jeg afhandle Huusfliden.

Roeskilde er blandt de danske Kjøbstæder den, som er Hovedstaden nærmest; da der tillige i denne findes vigtige Industri Anlæg, gjør jeg Begyndelsen med disses Beskrivelse.

I 1734 fik Ole Schiøtt Bevilling til en Papiirfabriks Anlæg ved Maglekilde. Denne Papiir Fabrik, hvis mekaniske Indretninger sattes i Bevægelse af Vandet fra den Hovedkilde, som har bidraget til at gjøre Roeskilde berømt, blev svagt drevet, indtil et Interessentskab købte den 1811, udvidede Fabrikken, forenede dermed et Bomuldspinderie, og, da den Vandmasse der var, ikke blev tilstrækkelig til at drive alt dette, anlaae en Dampmaskine med 8 à 10 Hestes Kraft. Ved Papiirfabrikken tilvirkes nu aarlis

gen omtrent 5000 Riis Trykpapiir, 4 til 5000 Riis Masculatur, og ligesaameget Concept og andre ordinaire Sorter Skrivpapiir; desforuden tilvirkes af gammelt Tongværk 4 til 500 Riis Carduus og andet Pakpapiir. Arbejdernes Antal ved Papiirmøllen er omtrent 40, desuden have mellem 35 og 40 Kludesamlere.

Bomulds-spinderiet bestaaer af 12 Kartemaskiner, 2 Strækrammer, 2 Sluppemaskiner, 2 Forspindemaskiner, 5 Spindemaskiner paa omtrent 1000 Tene, og endelig en Bomuldsrensning-Maskine, som ugentligen kan rense 1000 til 1500 Pund Bomuld. Da Spinderiet indrettedes stete Bomuldsrensningen med Menneskehænder, og til at pille eller rense 5 à 600 Pund Uld behøvedes 8 til 10 Mennesker; nu derimod renses meer end det dobbelte Quantum ved 2 Menneskers Hjælp. Maskinerne ere enten byggede af Hr. Gillespie, eller og have de ældre Maskiner forandrede efter Gillespies Maskiners Konstruktion. De Gillespieske Maskiners Fortrin fremfor de ældre her i Landet bestaae i en yderst simpel Konstruktion og i at deres Gang er meget let, saa der udfordres langt mindre Kraft, til at drive dem. For det meste ere de af støbt Jern, hvorved de blive saameget mindre kostbare, og optage mindre Plads. Uagtet de Gillespieske Maskiner have 2 à 3 Gange flere Tene, end de her i Landet tidligere forfærdigede Maskiner, saa have dog de nyeste engelske Spindemaskiner 2 à 3 Gange saamange Tene som Gillespies. Spinderiet kan levere aarslig 25 à 30,000 Pund grovt Lysegarn og andet grovt Isetgarn. For Øjeblikket leverer det ugentligen 5 à 600 Pund grovt Garn, som udsælges til Lysegarn eller til fint Olmedugs Isetgarn. Da Afsetningen af et saa stort Quantum grovt Garn, eller 5 til 6 Strængs Garn, er vanskelig,

spindes stundom finere Sorter. Af No. 10, eller 10 Strængs Garn, kan egentligen spindes et lige Quantum, af No. 20 omtrent 3 à 400 Pund, af No. 30 circa 300 Pund og af No. 40, 150 à 200 Pund. Bomuldsstøi- Bæverierne i Kjøbenhavn erholde undertiden endnu finere Garnsorter herfra. Omtrent 30 Personer sysselsættes ved Spinderiet.

Under Krigen var med disse tvende Værker forenet et Strømpevæveri, og 60 til 70 Bøve holdes i Gang. Dette er indtil videre ophørt, imidlertid har saavel i Roeskilde, som i Kjøbenhavn, etableret sig nogle af denne sidste Fabriks Arbeidere, som nu drive Strømpevæveriet for egen Regning, dertil understøttede af Interessentkabet.

I Roeskilde er desforuden en Tøjvæver, som af det Keisersenske Fond har erholdt Skænket 1 Korte, 1 Sluppe og 1 Spinde-Maskine, og som dertil erholder af Det en aarlig Fabrikations Præmie; en Bomuldsvæver, og 4 Linnedvævere, som sysselsætte hver nogle Stole.

Af de Industrianlæg, som til forskjellige Tider have været i Frederiksborg, er endnu blot tilbage Capt. Vosbeins Salpeterværk og Skedevands Fabrik. Salpeterværket, hvis første Anlæg skete 1753 for kongelig Regning, har i 2 Skure 40 Salpeter Bænke, som staae i 3 Aar, og hvoraaf aarligen erholdes 12 til 1400 Pund Salpeter. Dette Quantum er langt fra ikke tilstrækkeligt til Forbruget ved Skedevands Fabrikationen; i forrige Aar forbrugtes saaledes 8000 Pund Salpeter. Dette blandes med kalkineret Vitriol, og i en Galej Døn med 6 Jerngryder destilleres deraf Skedevand. Forrige Aar gjordes 36 Brændinger; hver Brænding leverer 270 Pund Skedevand og 80 Pund rød Farve, hvilket sælges til Materialister. Værkets Drift

har forhen været langt stærkere; 72 til 76 Brændinger foretoges aarligen; men under Krigen standsede det, af Mangel paa Salpeter. Siden har Produktionen efterhaanden tiltaget.

Ende Sukkerraffinaderier, som have været i Helsingør ere standsede, fordi de ikke have paa fremmede Steder kunnet konkurrere med fremmede Sukkere. I denne By findes iøvrigt intet Industri anlæg, undtagen en Fattig- Arbeidsanstalt oprettet for privat Regning. I 1816 indbød nogle Borgere til Bidrag til en Arbeidsanstalts Indretning. I første Aar erholdtes 2870 Rbdlr.; i andet Aar 2060 Rbd.; i tredje 735 Rbd. og desforuden enkelte Summer i flere Aar, saa at hele Beløbet blev 6500 Rbd. En Gaard indkjøbtes. Her spindes Hør og Blaar, som opvædes; ligeledes tilvirktes Dækener af Køhaaar. Denne Arbeidsanstalt var sin Undergang nær. Da jeg besøgte den, var blot 1 Væv i Gang, og 3 Fruentimre kattede og spandt Køhaaar. Det forekommer mig at være til Arbeidsanstaltens Skade, at det tillige bruges som et Tvangs Arbeids Hus.

Heldigere Fremgang har det med Fattig- Arbeidsanstalten i Slagelse. De Fattige klædes, fødes, husfæses og sysselsættes her. Almisselemmerne, hvoraf der er af alle Aldre og Køn, sysselsættes ved Dugmageri og Linnedvæveri. Jeg saae 2 Dugmagervæve i Gang, drevne ved Svende, og 2 Linnedvæve, drevne ved Lemmer. Af Maskiner til Dugmageriet er der en Karte og Loket Maskine, som er skænket Stiftelsen af det Meiersenske Fond og en Vulf, tildeels anskaffet ved samme Fonds Hjælp. I Aar var spundet og vævet 364½ Alen Blaaarlørred til Stiftelsens Brug og 975 Alen ¼ raat Klæde til Salg; tilforn tilvirkedes kun grovt Klæde, men nu er der gaaet over til

den finere Fabrikation, da den anden ikke svarer Regning. Klædet stemples og appreteres i Kjøbenhavn og sælges til billig Priis og med Avance. Foruden ovennævnte tilvirkede Quantum, er der endnu spundet og vævet megen Uld for Fremmede.

Fattiganstalten styres med den Orden, Kyndighed og Planmæssighed, som er dens Stifter og Bestyrer, Pastor og Ridder Bastholm, egen. Den vanskelige Opgave, hvorefter ledes et Fattigvæsen kan og bør organiseres i en By, er her heldigen løst*). Ved at blive bekendt med Slagelse Fattiganstalt, kan det ønske ikke tilbageholdes, at andre Byer vilde efterligne det her givne Exempel og deres Borgere skulde da ikke med saamegen Grund klage over Fattigskat.

I de andre sjællandske Kjøbstæder, samt i den under Stiftet hørende Kjøbstad Stege, paa Møen, søges forgjæves noget, der kan benævnes Fabrik, med mindre det skal være Kjøbmand Hages Garveri i Stege. Læderet her forfærdiges, roses for sin Godhed; vandtæt gjøres det efter en engelsk Fremgangsmaade. Da nogle forbinde med Ordet, Tugthuus, Betydningen af et Sted, hvor Fabrikation drives, tør jeg ikke forbigaae, at jeg har besøgt Møens Tugthuus.

Den Bornholm henhører under Sjællands Stift. Dens Kjøbstæders Industri maa derfor rigtigst finde Plads her,

*) Jævnfør hermed: Theoretisk og practisk Anvisning til Fattigvæsenets hensigtsmæssige Bestyrelse i Danmark uden for Hovedstaden, saavel i Kjøbstæderne som paa Landet, af Hans Bastholm, Ridder af Dannebrogen og Sognepræst til St. Peders Kirke i Slagelse.

og, uagtet jeg ikke har været paa Øen i de treende Sommer, som dette Skrift nærmest indbefatte, men alt tidligere tvende Gange, og derved er blevet bekendt med Landets Tilstand, troer jeg ikke at burde forbigaae i en almindelig Oversigt over de danske Provindsers Industri at nævne den, og vil derfor her affkrive, hvad derom anføres i den af Dr. Garlieb og mig udgivne Reise til Bornholm i Aaret 1815.

Den talrigste og meest udmærkede Klasse af Næringsbrugere i Rønne ere Uhrmagerne, hvoraf der er 25 med 17 Arbeidere. Oprindelsen til Uhrmageriet paa Bornholm ansees at være nogle Strandinger, som indtraf paa Kysten 1750 og hvorved endeel Stueuhre kom til Rønne, for at udbedres. Ved denne Leilighed lærte man at kjende til det Indvendige af et Stueuhr, og nogle af Beboernes Kunstenhed gjorde sig denne Være nyttig. Uhrmageriet udbredte sig meer og meer, og i Aaret 1806 udførtes 885 Uhre, hvorved 14,160 Rd. regnes at være fortjente. Under Krigen leed denne Vindstibeligheidsgræn, da Afsetningen astog tilligemed Seiladsen; men den har nu igjen begyndt at hæve sig, og 1814 udførtes til indenrigske Steder 215 Stueuhre, 19 Taffeluhre og 2 Seconduhre. Til udenrigske Steder udførtes i samme Tid 27 Stueuhre; altsaa tilsammen 299 Uhre. Man regner at enhver Uhrmager forfærdiger 2 til 3 Uhre maanedlig, eller fra 30 til 40 om Aaret. Iblandt Uhrmagerne ere især 5 som udmærke sig, nemlig M. Sonne, F. Sonne, L. Funk, Arbo og Niels Espersen; især er det den Sidste, som bærer Prisen for dem alle. Han forfærdiger Taffeluhre, som gaae i 8 og 14 Dage, faae Quarteer og tillige angive Timen. Han bestræber sig stedse, at give sine Uhre al mulig Fuldkommenhed.

Det bornholmste Uhrmageri er deri forskjelligt fra det schveizjerste, at dette er meer en Landindustri, hiint derimod indskrænket til Kjøbstæderne, i Schweiz forfærdige Landmænd de enkelte til et Uhr henhørende Dele, og overlade, for det Meste, til Kjøbstedboeren at sammensætte disse, paa Bornholm gjøre Kjøbstedboerne det Hele. Deri ligner derimod begge Landes Uhrmageri hinanden, at det ikke er nogen egentlig Fabrikation, men mere maa betragtes som en Hunsindustri, hvori Familien deeltager uden fremmed Hjælp.

Næst efter Uhrmagerne ere Pottemagerne de talrigste Næringsbrugende i Rønne. Førind Krigen beløb Pottemagerens Antal sig til 37, nu (1815) er der blot 23 med 5 Arbeidere. I Rønne brændes nu over 100 Brændinger om Aaret. Hver Ovn kan rumme omtrent 3500 Stk. Pottemagertøi af alle Slags. Leret erholdes Pottemagerne fornemmeligen fra Nebbeodden, norden for Rønne, og fra Nisebækken. Til hver Brænding udføres omtrent 4 Læs Ler. Bornholm leverer en stor Deel af det fornødne Brænde, især Aunbøg og Birk. Fra Sverrig erholdes ogsaa Birk og Oldenbøg. Til hver Brænding regnes $1\frac{1}{2}$ til 2 Favne Brænde: 150 til 200 Favne ere altsaa Pottemageriets nuværende Brændselforbrug; det Halve hentes fra Sverrig. De nødvendige Materialier til Glasseringen komme næsten alle fra Udlandet, da man endnu betiener sig her af den, ved en usorgtig Behandlingsmaade, saare skadelige Blyglassur. Til hver Brænding udføres 7 til 8 Lpd. Blykalk.

En af de bedste Pottemagere i Rønne er Spiß. Han blander 3 til 4 forskjellige Slags Ler, som han, efter at have rensat dem paa sædvanlig Maade, sammenstøter med Fodderne, og siden flere Gange overfjærer med en

stor Kniv, for at Massen derved kan blive mere kompakt og alle smaa Steen og andre fremmede Dele fraskilles. Hovedbestanddelene i denne Masse udgjør det sorte, saakaldte Pudseerleer fra Rusebæken. Den færdige Masse har derfor en mørkegraa Farve, og er meget fin, at føle paa. Spijs har altid tilbørlig Forraad af færdig Masse, for ei at være nødt til at bruge den frisk, som han anseer meget skadelig. Den dreies paa almindelige Pottemager Skiver. Her forfærdiges alle Slags Leerkar. Under Krigen har Spijs ogsaa forfærdiget temmelig gode hvide Tallerkener, og andet hvidt Steentoi, men han kan ei levere det til saa billig Priis, som det engelske. Foruden tvende almindelige Pottemagerovne, hvis Dimensioner, for det Meste, ere, i Høiden 3 Alen, i Længden 3 Alen, og i Dybden $2\frac{1}{2}$ Alen, altsaa 180 Kubikfod stor, har Spijs endnu en Glasfurn, hvori han tilbereder Glasfuren. Den brændte Glasfur rives siden paa en Malersteen af Mangel paa en ordentlig Mølle. Endnu har han en liden oval Provedovn, med tvende Etager. Medens Tøiet forglødes i det øverste Rum, indbrændes Glasfuren i det Nederste.

Hermed maa og Listen sluttes paa Industri Anlæg paa Bornholm.

Forgiæves søges i Lolland og Falsters Stifts Kjøbstæder efter noget Industri Anlæg, betydeligt er det heller ei, som er i Thyens Stifts Kjøbstæder. I Odense er et Søebeskyderi, der aarligen tilvirker omtrent 400 Rd. grøn Søbe, og et Sukker raffineri, der nu kun drives med liden Force, da der klages over, at de raae Sukkres Priis ei staae i Forhold til de raffineredes. 400 Tønde raae Sukkere have ellers før været her raffinerede. Af 2 Klædefabrikker, som have været i Odense, er endnu kun een tilbage tilhørende

Hr. Hirschfeldt; men af de 6 Stole, som have været der i Drift, arbeides nu blot med I til 2. Komplet Maskineri er her. En for sine Værers Godhed bekendt Kohaars og Uld Fabrik, tilhørende Madam Kjør, er endnu til, men, istedetfor før med 4 Væve, drives den blot med I. Tidsomstændighederne i Forening med at Eierinden mueligen et stedse har erindret, at naar kun lidt er at fortjene, maa man og lade sig nøie med lidt, er Marsag til denne Aftagen. Et godt Garveri har været drevet af Støbe med 6 Svende; det Tab, som Pengenes hurtige Forbedring forarsagede, og hvilket er en Hovedaarssag til de fleste Industri Anlægs Undergang, har saaledes berøvet ham al Force, at han nu kun kan arbejde med I Svend, uagtet der var mere Affætning, end han med sine forrige 6 kunde præstere. Ligesom Odense Tugthaus udmærker sig fremfor mange andre af samme Slags her i Landet, saaledes leveres og fra dette, og fra det dermed forbundne Tvangs Arbeidshuus, ret gode og brugbare Væver.

Til det Ubetydelige, Middelfarth har at fremvise, maa henregnes Kochs Klædefabrik med 2 Væve.

En Brøder til den meget udmærkede Kjøbmand, Agent Voigt, i Faaborg, har i samme By et Garveri, som drives ved I Mester og 5 Svende. Affætningen havees fornemmeligen til Holsteen og Hamborg.

I Svendborg ere 2 Garverier, hvoraf det ene dog først er i Anlæg: det andet drives af Mesteren selv med 3 Svende, og har sin hele Affætning til Holsteen og Hamborg. Med dette Garveri er forbundet et Limsyderi. Hver tredje Dag koges her I Skpd. Lim af de fyneste Garveriers og Handfemageriers Affald. Limen sælges til Altona og

Hamborg, og langt mere kunde affættes, saafremt mere Material til Kogning kunde erholdes.

Langeland eier i sin eneste Kjøbstad, Rudkjøbing, intet Industri Anlæg.

I Jydland har jeg bereist Østkysten fra Snoghøi til Frederikshavn og Hjørring. Fra nogle af Vesterhavets Skudesteder, fra Aalborg og Ribe, gjennemskar jeg Landet, og tog over Viborg gennem Lysgaards og Hammerums Herreeder til Ringkjøbing; følgende Vesterhavet ned til Ribe endte jeg min Reise i Jydland ved det Punkt, hvorfra jeg havde begyndt den.

Ved at komme til den cimbriiske Halvø var Fredericia den første Kjøbstad, hvori jeg fandt noget, som fortjener Navn af Fabrik; det var nemlig Justitsraad Bruuns Klædefabrik. Her er II Værestole i Gang, med dertil hørende complet Maskineri, hvoriblandt 8 Overfjærer Maskiner. Det er middel Klæde, fornemmelig af jydsk Uld, som her forfærdiges. I 1819 sysselsatte denne Fabrik 52 Fabrik Arbeidere, og 5 Dagleiere; 290 Stkr. Klæde tilvirkedes. Over Mangel paa Affætning klagedes ikke. Hvorfor her var mere Affætning, end ved andre lignende Industri Anlæg, maatte naturligviis være mig magtpaaliggende at vide, og ved nærmere Efterforskning erfores, at Justitsraaden stedse lader sine Sønner reise omkring i Provindserne, saavel i det af ham etablerede Handelshuses Anliggender, som for at affætte sit Klæde og Tobak, da han tillige eier en Tobaks Fabrik. Det er i Sjælland og Fyen, men især i Folland, at hans Klæde finder Affætning. At Justitsraad Bruun har Capital til at drive Fabrikken med Kraft, at han kan anskaffe sig de fornødne Varer til rette

Tid og fra rette Sted, og at han endeligen lader søge efter Uffætning, maa jeg ansee, som Aarsagerne til at denne Fabrik drives med Held. Ikke tør det imidlertid forbigaaes, at han af Regjeringen har erholdt mange og store Begunstigelser, med Hensyn til denne Fabrik, men dette har han dog tilfælles med andre, som derimod paa deres Side ikke have det tilfælles med ham, at de endnu drive Fabrikationen, i det Mindste, ikke med hans Held. Een af Justitsraadens Sønner er oplært i Klædefabrikationen, og har i 1819 gjort en Reise i Tydskland, for at blive bekendt med det derværende Dugmageri. Da det er at formode, at han har reist med Nytte, og da han har havt Leilighed til at gjøre sig bekendt med de fortreffelige cockerelske Maskiner i Berlin, hvilke, efter Sigende, komme til Fredericia, saa er der al Sandsynlighed for, at denne Fabrik kan ansees rodfæstet.

Foruden den bruunske Klædefabrik, drives endnu i Fredericia trende lignende: nemlig Salomon Jacobsen & Comp. med 5 til 6 Bæve, fordum med II. Her er 2 Skruble og 1 Kradsemaskine, 1 Sluppe og 4 Spindemaskiner; Tilvirkningen var i 1819, 80 Stkr. Klæde, hvorefter ved 32 Fabrikarbeidere og 4 Dagleiere fandt Underhold; Isack Roek med 2 Bæve, før med 4 til 6. Denne havde en dobbelt og en enkelt Karte, en Sluppe, 6 Spinde og 3 Haspemaskiner, samt 2 Overfjærer Maskiner med dertilhørende Mechanik. Fabrikarbeidernes Antal 20, Tilvirkningen 40 Stkr. à 50 til 60 Al. pr. Stk. I 1819 etablerede Wilhelm Schrøder og Jomfru Schwartz en ny Fabrik med en Skruble, en Karte, en Sluppe, tvende Spindemaskiner, en Haspe, to Overfjærerborde og tvende

Væve. Med 14 Arbeidere vare 30 Stkr. Klæde à 30 til 40 Al. pr. Stk. forarbejdede.

3 Weile findes blot i ubrugte Maskiner Spoer af forrums Fabrik; i Horsens og Skanderborg end ikke dette.

Det maaskee bedst indrettede Sukkerraffinaderi i Danmark findes i Aarhus, tilhørende Kjøbmand Ree. Først for 4 Aar siden er det anlagt og paa Ruinerne af det Nanderske. Intet er sparet, for at gjøre Indretningen saa fuldkommen mueligt; at den ikke er det i en endnu høiere Grad, er ene af Mangel paa Kundskab om det bedre. Kandis siges her at fabrikeres bedre end i Kjøbenhavn, og dertil skal Vandet være Narsag. Tørreløfterne opvarmes paa den nu i tvende Kjøbenhavnske Sukkerraffinaderier brugelige Maade, ved at afbenytte den ellers til ingen Nytte bortsvundne Varme fra Jlden under Panderne. Puderstøkerets Knusning, som almindeligen skeer ved Mennefsarbejde, foretages her ved en Maskine, hvorved saavel Mennefskraft, som Tid vindes.

Tvende Heste Olie Møller havees i Aarhus. Ved at see disse og deres Indretning, og see dem, da Surrogat Tiden dog er forbi, endnu i Gang, synes det at være indlysende, at der maa være stor Fordeel ved at anlægge og drive en godt indrettet Vind Olie Mølle, saaledes f. Ex. som den, der sees ved Skjoldemose i Syen, eller omkring Glensborg. Fornemmeligen formales paa disse tvende Møller, Kornfrø, der bringes til Tørris af Vonden, som er holder det ved Kornrensningen. 9 til 15 Potter Olie udpresses af en saadan Ed. Kornfrø. — Uagtet denne Rensning beholder Vonden dog endnu formeget Kornfrø tilbage mellem sin Sæd.

Nedlagte ere nu tvende betydelige Klædefabrikker, som have været drevne i Randers, en tredie drives endnu kun svagt, af en af de nedlagte Fabrikers Westere, Gad.

Eeneste i sit Slags i Provindserne er en Rørøgs Fabrik i Randers. Den har 2 Ovne. Over at Lybækerne med mindre gode Varer gjorde Afbræk i Affætningen, klagedes meget. Denne Fabrik er meget gammel; den anlagdes 1742, og var den første af det Slags i Jydland, men fik snart flere Efterfølgere, hvoraf endnu een til i Randers; men de ere indgaaede. Denne Fabrikations Ælde i Danmark maa nok regnes fra 1727, da en saadan Fabrik anlagdes i Kjøbenhavn; i det Mindste er det første Gang, jeg har fundet Privilegium udstædt derpaa.

Ligeledes har Randers at fremvise en Fabrik, som er eneste i sit Slags i Danmark, og som kan maale sig med enhver anden af samme Art i Udlandet, det er nemlig Franskemanden, Mattas, Handskefabrik. Da den i Randers etablerede Kjøbmand, Kjellermann, var i sin fulde Activitet, indkaldte han i Landet nogle franske Handskemagere fra Egnen om Grenoble, for ved disse at bringe det danske Handskemageri til en høiere Grad af Fuldkommenhed. Han viste, hvad der kan tilvirkes af danske Faarvækind, og Fabriken var i en ønskelig Gang, da han forlod Danmark. Een af de indkaldte Arbeidere, Matta, overtog nu selv Fabriken, og har bragt den til dens nuværende og stedse tiltagende Høide.

Han sysselsætter 5 Evende med at tilberede Skindene, 2 franske Evende med at tilskjære dem, og 1 Dreng, som fra Fattigvæsenet i Kjøbenhavn er didsendt, for at lære Tilskjæringen. 60 Seyerster have i Christiansfeldt, andre i Randers, Aarhus og Aalborg. 10 à 12,000

jydſke ſaareſkind forædles om Aaret, og langt flere kunde
 forædles, ſaaſremt der alene havdeſes Syerſker nok, hvorfor
 Fattigvaſeniet i Randers nu har etableret en Skole, for
 at lade fattige Børn oplære i Handſke Syeningen under en
 af Mattæ dertil givet Lærers Veiledning. Handſkerne, ſom
 leveres fra denne Fabrik, ere fornemmeligen Waſke Hand-
 ſker, gule og hvide; deſuden forfærdiges Aluns Handſker
 og de ſaakaldte randerſke, men ſom ikke ſmitte af. Afſæt-
 ningen haveſes fornemmelig til Ruſland, Tydſkland og noget
 til Frankrig. Afſætningen i Danmark er ikke betydelig og
 indſkrænker ſig meſt til det, ſom ſælges paa Chriſtiansfeldt
 og det Fabrikanten ſælger i ſit eget Huus; men den ordi-
 nerede Mængde Varer er altid ſaa ſtor, at han har ſjæld-
 den Forraad hjemme, og i Chriſtiansfeldt var det, jeg førſt
 erholdt af Mattæ Handſker. Handſkerne, fornemmeligen de
 Gule, udmærke ſig ved en Blødhed og Fjinhed, ſom jeg
 ikke mindes nogetſteds at have ſeet Mage til, og hertil kom-
 mer en Syening, der i ikke kan være bedre, hvilke Dele
 tiſammen gjøre, at Mattæ Handſker ſaa fordeelagtigen ud-
 mærke ſig, fremfor de Fabrikata, der almindeligen tilvir-
 kes her i Landet; thi, om og nogle enkelte Dele ved dem
 ere gode, ere de det ſjældent i alle Dele, og meget ofte
 ikke i det, ſom ellers gjøre Fabrikata afſættelige; nemlig i
 det udvortes. Dog er det kun hans Waſkehandſker, ſom
 fortjene udeelt Roſe; ved de af den randerſke Sort finder
 jeg Skindene ikke ſaaledes, ſom gode Randers Handſkeſkind
 pleie at være, og hans Aluns Handſker have ikke de fran-
 ſke Handſkers Blødhed og Fjinhed; men heri er ikke han,
 men Skindene Aarſag. De franſke Aluns Handſker tilbered-
 des af Skindet af italieniſke Gjedefkid, ſom endnu ikke have
 ſmagt Græs; denne Sort Skind haveſes ikke her, og en

Prøve med norske Hjedeskind har vist, at de ere for grove. Derimod ere Mattæ Bassehandsker igjen i samme Grad bedre end de franske, da det jydsk Hjedesaars Skind overgaaer langt til dette Brug andre Lammeskind, hvorfor og Danske Handsker ville blive mindre gode i samme Grad, som man vil fortrænge Hjedesaar med Blandings eller spanske Faar. — At kunne erholde Syerster nok, er alt hvad Mattæ ønske.

Allerede har jeg nævnet, at Fattigvæsenet i Randers har etableret en Skole, for at lade fattige Børn oplære i Handfæstning; jeg kan imidlertid ikke forlade denne By, uden at maatte høderligen omtale dens Fattigvæsen. Tæt udenfor Byen beboe de Fattige et meget stort, af flere Huse bestaaende Locale. Her erholde de Fattige, ligesom i Slagelse, Huusly, Føde, Beklædning, Basse etc. frit, og sysselsættes med Linned og Ulden Spind og Vævning, Strømpebinding, Værkplukning m. m. Uagtet de Fattige nu nyde alting frit, koste de dog Byen ikke meer, end før, da de blot erholdt fri Bolig og Ugepenge, og dertil have den Fordeel, at de Fattige sysselsættes med nyttigt Arbejde. Her have samme Erfaring, som i Slagelse, at der kun behøves at fordres Arbejde af de Almisse forlangende, og strax bliver Almisselemmernes Antal og med dette Fattigskatten betydelig ringere; i modsat Tilfælde kan Fattigforsørgelsen være Aarsag i, at Fabrikker maa standse, og aldeles ophøre, fordi Arbejderne kunne erholde større Almisse hos Fattigvæsenet, end Fabrikkerne kunne give dem i Arbejdslen, og hvorved Fattigvæsenet bliver et trykkende Onde for Staten. Ogsaa herpaa have Exempler. Uldfabrikationen, som drives saavel i Slagelses, som i Randers Fattig Anstalt, synes at være den bedst passende for

en lignende Indretning, - da her forekommer Arbeide, som er flittet, saavel for Børn, som for Svage og Stærke. Om og ved Produkternes Salg de paa deres Fabrikation anvendte Penge ikke aldeles erholdes igien, bliver det dog et blot tilsyneladende Tab; Fordelen bestaaer, ikke alene i at de fattige sysselsættes, men og i at man nu kan være temmelig sikker paa, at kun de virkelig Trængende søge Almisse, og denne Fordeel er maaskee den største, og det muelige Tab langt overveiende. At Fabrikationen imidlertid kan drives med direkte Fordeel for en fattigstiftelse, derpaa er Slagelse et Beviis.

I den saakaldte Kjøbstad Mariager og i Hobro er intet Fabrik anlæg, derimod er i Aalborg et betydeligt Sukkerraffinaderi, som imidlertid af Mangel paa Afsetning kun drives svagt, men fordum med ligesaamegen Force, som Fordeel for Interessenterne. Til den aftagende Afsetning anføres som Aarsag, ikke alene at der er færre Penge, end før, mellem Folk til at købe for, men og at Ringkøbing forsyner den hele Vestkyst og en stor Deel af Indlandet med hamborgske Sukkerraffinaderi, som gjorde det. Sin Lige i Danmark søger Kjøbmand Sødrings Sennepsfabrik. Et meget hensigtsmæssigt og godt bearbejdet Massineri, hvortil Ideen er laant fra England, drives af een Hest, og kan levere 100 Pund Sennep om Dagen; nu mangler Afsetning til et saa stort Quantum.

Disse 2 Industriegrene, samt 2 Sæbesynderier, er Alt, hvormed Aalborg deeltager i Fabrikation; thi et Par Klædefabriker, en Oliemølle, en Pibefabrik, samt 5 forskjellige Industrianlæg, som Agent Gasser havde etableret.

i det paa hlin Side Fjorden liggende Sundby, ere indgaaede.

Cøby, Frederikshavn og Hjørring besidde intet Fabrik, heller ikke Ribe. Viborgs eneste Manufactur maa søges i Tugthuset. 12 Klædevæve vare her i fuld Gang. I Ringkjøbing, Varde, Ribe og Eolding ere ingen Industrieanlæg, undtagen nogle Tobaksfabrikker, hvilke de have tilføjes med de fleste, af de allerede omtalte Byer.

Er det af Ovenstaaende indlysende, at Fabrikindustrien ikke er blomstrende i de danske provindsielle Kjøbstæder, staaer det tilbage at undersøge, hvorledes Haandværkerenes og Professionisternes Tilstand er der, og Skiltringen af denne vil ikke blive fordeelsagtigere.

De almindeligste og uundværligste Haandværker findes i de fleste Kjøbstæder, saaledes Skomagere, Skrædere, Sædelmagere, Jælbere, Smede, Tømmere m. fl., men almindeligviis drive de deres Haandtering daarligt, ikke sjældent yderst slet, og saare faa ere de, som udmærke sig, eller have sig noget over deres Ordensbrødre. I Sjælland, paa Bornholm, i Lolland, Falster og paa Langeland har jeg ikke fundet noget, denne Gjenstand angaaende, værd at bemærke, og Odense var i Fyen den eneste By, hvorom jeg finder noget at anføre, og det ikke saameget for hvad der nu er, som for hvad der har været, og hvad der igjen kan blive; herved menes Odense Handskemageri. Dette drives nu af 13 Mestere med 6 Svende og 9 Dreng. Ikkun 8 af Mesterne tilberede selv deres Skind. Før den franske Revolutionskrig udbrod, bestod Lauget af 55 Mestere med 70 Svende og 50 Dreng, og alle disse havde saameget Arbejde, at hver af Mesterne tilberedte flere Skind, end alle 13 nu tilsammen. Harsagerne

til denne saa betydelige Aftagning ere, at den franſke Krig forſtyrrede al Handelsomsætning paa Tydſkland, hvorhen den ſtorſte Affætning var, og bragte derved Meſterne i en ſaadan Fattigdom, at de bleve tvungne til at ſælge deres Handſker til Kjøbmændene i Odense for ſaa lave Priſer, at de raae Materialier neppe betaltes dermed, hvorfor Arbeidet blev gjort ſaameget deſſlettere, og Varenne bragtes i Miscredit.

Naar der kjendes til den Berømmelſe, de Danſke, fornemmeligen de ſaakaldte Randerſke Handſker have udenlands, og naar der vides, hvor ſtærk Affætning der kunde haveſ af dem, maa det være paafaldende, at ſee Handſkemageriets nuværende Tilſtand. Paa min Reife gjennem Europa har jeg overalt ſpurgt, om Danſke Handſker vare kjendte, og overalt erſoer jeg, at de vare ikke alene kjendte, men og berømte, overalt onſkede man ſig dem, men intetſteds kunde de erholdes, og dette er Tilfældet fra Elben ned til Neapel. Er det ſaa, at de danſke Handſker ſøges med ſaamegen Begjærlighed, men ikke kunne ſaaes, i det Mindſte ikke gode, maa det være et Beviis paa, at vi ikke have driftige Handlende, ſom vilſe forſkaffe en Affætning, der dog er ſaa lønnende. Vel beſværes nogle Steder Indførelſen med høi Told, eller med aldeles Forbud, imidlertid er der endnu mange Affætningsſteder aabne, og endog der, hvor de ere legaliter luffede, pleie ellers Handelsſtanden at vide, at finde Indgang, hvilket ogſaa nyligen har været Tilfældet.

At Handſkehandlen kan være lønnende, derpaa haveſ Exempel i den 1802 afdøde Kjøbmand Lahm. Født af fattige Forældre i Hamborg, kom han med ligesaa fattige Paaſværende, ſom Varn, til Odense. Her begyndte han at handle

med Handsker, hvilken Handel han tilsidst saaledes udbredte over hele Europa og til Vestindien, at hans Navn kjendtes paa de vigtigste Handelspladser, og hans Verker der honoreredes. Han handlede ene med Handsker, og havde dog der ved erhvervet sig en saadan Formue, at, da han døde, og efterlod den til milde Stiftelser, fandtes over 100,000 Rdlr. efter ham.

Lahn har ved sit Exempel viist, hvorledes man ved Handskehandlen kan erhverve en betydelig Formue; og dog har ingen fulgt det. Vel have Conjunctionene ikke senere været saa gunstige, som da han drev denne Handel stærkest, imidlertid kan derved endnu have, derom er der ingen Tvivl, et anstændigt Udkomme.

Blandt andre, som drive borgerlig Næring i Odense ndmærker sig Uhrmager, S mitt. Han forfærdiger alle Slags Uhre, men fornemmeligen af dem med Musik. Hans Arbejder roses meget, og fra de andre Provindser, endog fra Kjøbenhavn, sendes ham Musikuhre til Udbedring.

Al jydskke Stæder var vel i Fredericia intet Haandværk, som fortrinligen ndmærkede sig, men derimod endeel ret gode Professionister, hvorom en stor Sprøite, som for et Par Aar siden der var forfærdiget, fordeedlagtigen vidner.

Søgningen efter duelige Professionister i de Byer, som ligge mellem Fredericia og Aalborg, er ikke lønnende. Althers gamle bekjendte og talrige Handskemagerlaug ere endnu blot 4 Mestere tilbage, som kummerligen hendrage deres Liv. I Aalborg ere tvende Professionister, som fortjene hæderlig Omtale; den ene er en Kobbersmed, Wint her, som nyligen har etableret sig der. Hans Arbejder vidne om Smag og ere godt forfærdigede. Den anden, som fortjener Omtale, er Bliffen slagermester

Meyer, født i Hamborg, fornemmeligen oplært i Dresden. Denne Mand har ikke alene benyttet sit Ophold paa sidste Sted til at lære, hvad der hørte til Professionen, men han har og, henreven af alle de Kunsskatte, som findes i denne By, søgt at uddanne sig til Kunstner, og modellerer nu meget smukt. Behageligen overraskes man derfor ved at træde ind i hans Varelager, og finde der Arbejder, som ikke alene ere, med Hensyn til deres Haandværksmæssige Udførelse fortreffelige, men som og med Hensyn til Form og Tegning sætte denne Mand iblandt Rækken af Danmarks første Professionister. Det er ikke til Bliskenlagerarbejde ene, at Meyer indskrænker sig, han støber og i Metal. Hvad denne Mand kan præstere, derom vidner det Monument, som Aalborgs Borgere have reist for afdøde General Moltke. Til denne Mindestøtte har han givet Ideen og gjort Modellen; de Sirkler og den Indskrift, som ere anbragte derpaa, ere af Metal, og disse har han modelleret og støbt, og det Hele er saaledes udført, at jeg ikke tager i Betænkning at erklære det, for en af de smukkeste, af de mange Mindestøtter, jeg har seet.

Med Bemærkningen om denne Mand maa jeg og slutte, hvad der er fortrinligen at sige, om de andre af mig besøgte jydsk Kjøbstæders Haandværker og Professionister.

Naar undtages Bornholm og nogle faa Steder paa Landet i det øvrige Danmark, er Brændeviinsbrænding en industriøs Kjøbstædsnæring og, som saadan, deler den Stiebne med mange andre lignende, nu at være kommet aldeles i Forfald. Af den Mængde Brændevier, der før 1807 have været i Gang, drives maaskee nu neppe Halvdelen, og alligevel er disse tilbageblevne

Drift saare maadelig, som oftest brændes ene for Spølsens Skyld. Aarsagerne til den betydelige Formindskning i Brændeviinsproduction, ligger, deels i at Forbruget nu er meget mindre, end det har været, hvortil den aftagne Krogang og mindre Formuenhed igjen er Aarsag, deels at Consumptionen er for høi, til at Brænderier, som ere denne underskastede, kunne udholde Concurencen med dem, der ikke betale den;* men fornemmeligen ligger Aarsagen i Norges Grafskillelse, da fremmed, altsaa og Dansk Brændeviin, nu er der contrebandede, hvorved den betydelige Affætning, den før der fandt, nu er standset. Saaledes Hayes her igjen et Beviis paa, hvor misligt det er med de Industrigrene, som udstrække deres Virkefæds til meer end indenrigsk Forbrug. Hvor betydeligt Brændeviins Affætningen end er formindsket, ved Tabet af det norske Marked, vilde dog de Danske Brænderier have fundet paa deres Hjemmarked en nogenlunde god Affætning, saafremt de ikke der undersolgtes af Brændeviin, hvorfor ingen Consumption, Told, m. m. er betalt. Vel bestemmer Loven, at Brændeviin ikke maa brændes i Danmark, uden at derfor betales Consumption, og at Brændeviin, som fra fremmede Steder, eller fra de consumtionsfrie Hertugdømmer, indføres hertil, skal betale en Indførsels Told, som er svarende til Consumptionens Afgiften; men dette Lovbud overholdes ikke og kan ikke overholdes; thi forudsat endog, at alle vedkommende Betjente gjorde deres Pligt, hvorledes skulde det være dem mueligt, med det nuværende Toldopsigt, at paapasse Alt, hvad der foretages langs med saa udstrakte Kyster, eller forhindre Landmanden i at brænde, al den Stund alle ere lige interesserede i at forhindre, at saadant skal komme til Toldvæsenets positive Rundskab.

Undersøges nærmere Aarsagerne til Brænderiernes Af-
tagning i Danmark, erholdes, foruden den for alle Bræn-
derier gjeldende Aarsag, Mangel paa Affætning til Norge,
to forffjellige Resultater, eet passende for Herne, et an-
det for Jydland; hiit klages, for det Meste, over at Flens-
borgerne, det vil sige, Hertugdømmene, undersælge, i
Jydland derimod, at Landmanden gier det. Brændeviins-
brændingen drives i nogle af Hertugdømmenes Byer, for-
næmmelig i Flensborg, langt meer i det Store, end i no-
gen dansk Kjøbstad, og saaledes, som Brænderier, naar
de blot holdt Skridt med de i denne Industrigreen flete
Forbedringer, har drives. Naturligt altsaa, at Tabet
af den Norske Affætning blev for disse langt føleligere, end
for noget dansk Brænderi. En stor Mængde af Hertug-
dømmenes Brænderier ere nedlagte, de andre derimod,
skjøndt ikke drevne med den Force, som før, søge paa alle
muelige Maader at skaffe sig Affætning, og, hvad Affæt-
ningen i Danmark angaaer, finde de heri velvillige Med-
hjelpere i Vroffkipperne, som nu ikke kunde affætte deres
Kornvarer til disse Brænderier, med mindre de tage Bræn-
deviin i Betaling derfor. Vroffkipperne ere ilde opskrevne
ved Toldvæsenet, og det ikke uden Grund; thi ikke alene
Brændeviin, men mange andre toldbare Varer vide de heelt
vel at bringe toldfrit i Land. Det er dog blot ved de ved
Østersøen og Belterne liggende Kyster, at de sværme om,
ved Kattegattets Kyster formærkes de ikke saaledes, i det
Mindste har jeg aldrig i Jydland hørt Klage over, at
de der indsmugle Brændeviin, her er det derimod Bonden,
som undersælger Kjøbstadernes Brænderier, og Sandhed er
det, at der er meget faae Distrikter i Jydland, hvor der
ikke brændes paa Landet; ja der ere endog Distrikter, hvor

der findes Brændeviinstoi i hver Bondegaard, for en stor Deel tillige hos andre paa Landet boesiddende. Der behøves ikke at eftersees i Gaardene, om Brændeviinstoi findes der: om Sommeren er Bondens Mark hans Angiver; thi Baarrug og Havre voxende sammen paa en Ager, er et ligesaa sikkert Kjendemerke paa, hvad der foretages i den Gaard, paa hvis Lod det staaer, som de med Brændeviinspander bemalede Skildte vise i Kjøbenhavn, hvad der kan søges, hvor de hænge ude; det gaaer endog saavidt med den forbudne Brænding, at ikke alene Kjøbstedsboeren forsyner sig paa nogle Steder til sit Forbrug af Brændeviin hos Bonden, men endog Kjøbmanden til Udførsel.

Hvad angaaer Maaden, hvorpaa Bränderierne drives, da er den i Almindelighed ikke med den bedste; Bærkerne ere ikke sielden set indrættede, Røstskaberne maadelige, undertiden saaledes, at man maa forundre sig over, at ved disse kan erholdes lønnende Brændeviin. Ofte har jeg seet Brændevinen løbe ganske varm ud af Kjøslapparatets Pibe; længe forinden man kommer til et saadant Bærk, lugtes det. Godt kan det Bærk kaldes, hvis Pande er paa 6 Tønder, og hvor der brændes 2 Gange om Ugen. Det er i meget faae Kjøbstæder, hvor der brændes 3 Gange ugentlig, og i disse faae Kjøbstæder er det endda faae Bränderier, som gjøre det: saaledes, f. Ex. naar undtages Maribo, som forsyner næsten hele Lolland, saavel Landet, som Byerne, med Brændeviin, kan der ikke antages meer end 2 i disse faae Kjøbstæder, som brænde 3 Gange ugentlig. Der gives Kjøbstæder, hvor der kun brændes for Spølsens Skyld, og der ere Bränderier, som derfor kun brænde 2 eller 3 Gange om Foraaret, naar Foderet bliver Kreaturene for tørt.

Produktets Mængde, som erholdes af en Brænding, faaes sjældent at vide, men at dette kan være meget betydeligt, er der ikke Grund til at formode; med Hensyn til dets Godhed paastaar Sagkyndige, at den, i det Mindste, ikke i alle Kjøbstædsbrænderierne er saaledes, som den bør være. Sees hen til, hvem det i Almindelighed er, som i Kjøbstæderne brænde Brændeviin, er det ikke at undres over, at det ikke er bedre; ene af at brænde Brændeviin er der nok meget faa som leve, som oftest er dermed forbundet flere Haandteringer, saaledes: at være Skomager, Garver, Landbruger og Brændeviinsbrænder paa engang, er ikke sjældent at finde, ikke heller det, at alle fire Dele drives lige flet. Under saadanne Omstændigheder er det forgjæves at vente, at finde i disse Brænderier nogle af de nyere flette Forbedringer.

Naar man, efter at have forladt Kjøbenhavn og dens Grund, søger efter Fabrikindustri paa Landet, viser sig først en Olie Mølle, en Liim Fabrik og en Reberbane, paa Amager, tilhørende Grosferer Jacob Holm. Oliemøllen producerer aarlig, af omtrent 1200 Td. Frø, 40,000 Potter Nap og Linolie. I Møster og 3 Karle paasee Møllens Drift. Ved Liim Fabrikken tilvirktes aarlig 500 Tpd. Hornliim. I Møster og 2 Karle koges Limen. Reberbanen leverer aarlig omtrent 450 Skpd. Tongværk og drives ved 1 Møster og 12 til 16 Svende og Dreng. Endnu er der paa Amager 2 Olie Møller, af ovenanførtes Størrelse.

Af Industri Anlæg paa Landet i Sjælland er, nu da Bomulsspinderiet paa Buddinge Mark er nedlagt, Mitchells Strømpefabrik, i Gjentofte, det hø-

vedstaden nærmest. Her er 16 Bøve, hvorved for Tiden 8 Evende og 7 Drengs selskættes, hertil kommer endnu 7 Syere. Ved Vlegeriet ere 8 Mennesker. Til de allerede anførte 30 Fabrikarbeidere, som leve ved Strømpefabriken, maa endnu tilføies, at mange af dem tillige have Familier. 3 Lyngbye have tvende Brødre Knoop, to Cattuntrykkerier, i Alt med 22 Borde, og selskættende 64 Mennesker. Dette er Levningerne af en Fabrik, som i ældre Tider har havt mellem 60 og 70 Trykkerborde.

Disse tvende Trykkeriers Vaskerie og Vlegeplads ligge ved den Aa, som driver det største Antal Vandværker i Danmark. Udslydende fra en af Sjællands skønneste Søer, Fuur Søen, og gjennemløbende Egne, som maa regnes blandt det paa Natueryndigheder rige Sjællands yndigste, sætte dens Vand i Bevægelse Hjulene for 4 Møllemløller, en Kobberhammer, 3 Papiirmøller, 1 Stampemølle og 1 Isenfram Fabrik.

Blandt de af disse Værker, som vedkommer dette Skrift, ligger Kobberhamren ved Brede nærmest Aaens Begyndelse. Ved dette smukke Værk er:

1) en Reverbereovn, hvori Kobberet smeltes ved Steenkul; 10 til 15 Skpd. Kobber smeltes almindeligen heri paa engang, og 4 à 5 Timer medgaae inden Metallet bliver flydende, efterat Ovnen er opvarmet og Kobberet indsat. $\frac{3}{4}$ à 1 Ed. Steenkul forbruges til 1 Skpd. Kobber. Hver Uge, eller hveranden Uge, smeltes.

2) en mindre Smelteovn, der gaaer ved Vands hjul og Blæsebølge; ifkun 3 à 4 Skpd. Kobber kan dagligen smeltes, 15 à 20 Edr. harpede Trækul forbruges til 1 Skpd. Kobber. Denne Ovn bruges kun ved en:

tefte Leiligheder f. Ex. naar den store Reverbereoyn skal re-
pareres.

3) tvende Kobberhytter, med 3 Vandhjul og 4
Vandhamre med 2 Blæsebølge, hvori Kobberet bliver
udhamret. Her er tillige en Reverbereoyn, hvori Kob-
beret udglødes til at udhamres under Vandhamrene; 2
Favne Sted Brænde og $\frac{1}{2}$ Td. Steenful forbruges for hvert
Skpd. Kobber; endnu er her en Esse, hvori Kobberet
udglødes ved Trækul. Denne bruges almindelig kun til
svært Arbeide, f. Ex. til Bunde til Brændeviinspander,
m. m. 10 à 15 Td. Trækul bruges til 1 Skpd. Kob-
ber.

4) et Kobbersmed Værksted, hvor der forar-
bejdes Kobber Rjedler, Rjekkentsi etc.

5) Endvidere henhører til Brede Værk en Messing
Smelteovn, med Mølle til at male Galmeien, en
Messinghytte med 4 Vandhamre til at opdybe Rjedler
og udhamre Messing, samt et Messingbereder Værk-
sted. Men disse forskjellige Messingværker have ikke været
i betydelig Drift, siden Krigen.

I 1819 har Fabrikationen været af alle Slags smed-
det og forarbejdet Kobber, omtrent 240 Skpd. Den store
Vandmangel har været Aarsag til denne ringe Fabrikation,
ellers er den almindeligen 3 à 400 Skpd. Af Mestere,
Evende og Arbeidere sysselsættes ved Kobberværket 15 Men-
nesker; men 35 Mennesker finde i Alt Underhold her.

I kort Afstand fra Brede ligge de tvende vel indret-
tede Papiirmøller, Ørholm og Nyemølle, tilhø-
rende et Interessentskab. Paa første Værk ere 4 Hollæn-
dere, paa sidste 3; hver af Værkerne have 4 Bøtter. I

Almindelighed fabrikeres ved 4 Bøtter, Skrivpapiir, ved 2 Bøtter, blaat Papiir til Sukkerindpakning og ved 2 Bøtter stort Pakpapiir, samt Maculaturpapiir. Til Pakpapiir bruges Bærg. 26 Presser ere ved begge Fabrikkerne til forskjelligt Brug. Naar gunstige Omstændigheder tillade det, kan tilvirktes aarlig 28 til 30,000 Riis af alle Sorter Papiir; Fabrikationen i 1819 var 6566 Riis Skrivpapiir, 5585 Riis Trykpapiir og 1909 Riis Pakpapiir, alt af forskjellig Størrelse og Størrelse. Aarsagerne til dette Aars ringe Produktion var fornemmelig, at Fuursøen ikke har i Mandsminde havt saa lidt Vand, som dengang. Vandet svandt for Exempel fra det almindelige Maal, imellem 30 og 40 Tommer til $4\frac{1}{2}$ Tomme, saa at Arbeidet maatte af Vandmangel standse ved flere Bøtter; til denne Aarsag kommer endnu, at fra de foregaaende Aar endnu var Papiir Beholdninger, og at Afsetningen blev stedse mindre og mindre. Omtrent 100 Menneker af Evende, Dreng, Dagarbejdere, Koner og Børn, leve af Fabrikkerne.

Naadvads: Dams eller Isentræmfabrikken er, ihvorvel ikke i sin nuværende Skikkelse, dog sandsynligviis blandt de ældste ved Vandkraft drevne Fabrik anlæg i Danmark. Under 23de August 1664 erholdt Ober Tzimester Peter Kalthoff af Regjeringen den Naadvadske Mølle med Bevilling, paa der at oprette en Slibe og Pulvermølle til Tzihusets Fornødenhed. 1769 kom dette Værk, efter at have været undergaaet endel Forandringer, i det Kjøbenhavnke Isentræmmerlaugs Besiddelse. Dets Status er for nærværende Tid følgende:

ved Vand drives: 2de Hammermøller, hvori arbeide 2 Mestere og 1 Dreng;

En Slibe, som er indrettet til at drive 4 Slibe-
stene, 4 Polerskiver, 2 Dreierbænke, og 1 Polererie til
Knapper. 12 til 14 Personer kunde selskafsettes ved disse
Indretninger; for Hjeblikket er der kun 2 Slibere; de
øvrige Maskinerier benyttes deels af Gjortlerne, deels
af Smedene, eller af hvilke andre af Fabrikens Arbeidere,
som have noget at dreie, eller polere.

Al Bærksteder ere for Hjeblikket:

3de Klein- og Toismede, hvori arbejde 3 Me-
stere, 3 Svende og 4 Drenge:

1 Gjortlerværksted med 1 Mester, 1 Svend
og 2 Drenge.

1 Spade og Pandebereeder Bærksted, som
selskafsetter 1 Mester og 1 Svend.

1 Bliffenslagerværksted med 1 Mester og 1
Dreng.

1 Dreierværksted, hvori dreies enten af Tømmer-
manden eller af Sliberne de fornødne Spader, Hammer- og
øvrige Skifter som forbruges, og endeligen

1 Tømmerværksted, hvori næsten stedse 1 Me-
ster og 2 Svende finde Arbeide, deels ved Bygningernes,
Bærkernes, og Broernes Udbedring, deels ved Spaders og
Hammeres Skastning, m. m.

De for Tiden i Drift værende Indretninger holde dag-
ligen i Arbeide 26 Personer, og disses Familier, tillige-
ligemed Inspectorens, Skolelærerens og Kromandens ud-
gjøre i Alt 91 Personer, som leve ved Fabrikken. Foruden
disse nyde 7 Familier, hvori ere 21 Personer, fri Bolig
og enkelte af disse endog Understøttelse.

I det sidst forløbne Regnskabsaar, fra 1ste Juli 1819
til 30 Juni 1820 er ved Fabrikken tilvirket:

af Hammersmedene og Berederne: 130 Stkr. Bag-
lastkuffer, 5300 Pd. Jernpander, 20 Stkr. Skibs Stik-
sauge, 4891 Stkr. Spader.

af Gjærterne, 86 Bundt Viesler, 125 Sats Drag-
kiste Beslag, 38 Dusin Gardin Es, 37 Dusin Gardin
Tridser, 265 Par Gardin Bøiler, 34 Dusin Spille-
bords Hængsler, 15 Sats Messing Jldtoier med Børste,
150 Stkr. Messing Jldtois Kroge, 500 Gros Metal-
knapper, 22 Pund Uhrklokker, 230 Par Messing Lys-
plader, 110 Gros Nøglehuller, 91 Gros Uhrnøgler, 60
Sats Bordruller, 113 Pund Dørklokker, 334 Sats
Messing Dørbeslag.

af Klein- og Jernmedene: 18 Stkr. Fyrtoi, 62
Dusin Fyrstaal, 27 Dusin Klokkesjedre, 52 Stkr. Jern-
hakker, 50 Dusin Bladhængsler, 233 Stkr. Hammere,
367 Par Jldtoier, 155 Stkr. Jldkister, 237 Stkr. Kaal-
knive, 20 Stkr. Brødknive til at sætte paa Brødt, 72
Stkr. Jern Jldtoiskroge, 54 Stkr. Rjødgaster, 372 Du-
sin Liiglisteskruer, 31 Stkr. Taffelaase, 277 Stkr. Man-
skjærtjern, 258 Stkr. Muurskeer, 2 Dusin Gartnersauge,
158 Skibsskrabere, 90 Stkr. fortinneede Strigler, 302
Stkr. ufortinneede Strigler, 20 Stkr. Stokmessere, 28
Stkr. Gangkuffer, 306 Pund Skruestikker, 13 Stkr.
Tængsler, 28 Dusin Proptænger til Flasker, 50 Dusin
Understrøgsskeer, 308 Stkr. Haandøyer, 141 Stkr. Bræn-
døyer, 37 Stkr. Bindsøyer, 53 Stkr. Skarvøyer, 11
Stkr. Jernomslag med 5 Boer, 434 Pund Muffterter,
44 Stkr. Spigerhammer, 62 Stkr. Knibetænger, 77
Sats dobbelte Binduesbeslag, 30 Stkr. Binkler, 12 Stkr.
Krysaner, 44 Dusin Digtejern.

af Blikkenslageren, 72 Stk. Dørslag, 300 Dusin Blit Legetoi, 72 Stk. Lamper, 48 Stk. Lysestager, 288 Stk. Lyseforme, 10 Dusin Lyseprofitter, 272 Stk. Lygter, 24 Dusin Penalhuse, 100 Dusin Rangler, 144 Stk. Sparebøsser, 420 Stk. Tragter, 108 Stk. Bønderkander.

af Stiberne ere alle Spader, Ører, Hammere, m. m. flehne og endeel deraf polerede. Tilvirkningen har paa denne Fabrik været, fornemmeligen under seneste Krig, langt større og mangfoldigere; der er saaledes forfærdiget Leer, Skov og Langsauge, Kartter, Naale, Kamme, m. m., der var et meget godt Jernstøberie; 2 à 300 Mennesker fandt dengang Arbejde der. Men med Freden standsede Affætningen, og med denne Driftigheden; nogle af Anlæggene, f. Ex. Jernstøberiet, kunde heller ikke ventes i Fredstider at bestaae med lignende Anlæg i Kjøbenhavn. Det maa og ansees til Skade for Fabrikken, at Artikler, som kunne erholdes fra denne for billigere Priis, end samme Slags kan indforskrives for fra Udlandet, dog blive indforskrevne af Handlende i Provindserne; dette skal saaledes være Tilfældet med Spader og Pander, hvoraft ingen indforskrives fra Udlandet til Kjøbenhavn.

Hovedaarsag til den aftagne Produktion og til hele Isekramlaugets Handels Forsald her i Staden, formene Interessenterne ligge i, at De, som forud vare ene berettigede til at handle med Isekram, nu have deri erholdt til Concurrenter mange, som have vundet Borgerskab, som Grosserere, og nu klarere Vare, henhørende til Isekram Handlen, ligesaa hyppig, som Interessenterne. Disse Vare paaftaae Interessenterne ere af den Natur, at ingen

kan kjøbe dem i Partier, hvorfor de blive solgte stykker
viis paa Gaderne af Omløbere.

Ifølge Isestammerlaugets Artikler af 5 Juni 1807
paaligger det Lauget, at holde Raadvad Dams Fabrik, som
dets Eiendom, i forsvarlig og saa udvidet Drift, som
muligt. Er der derfor Tab ved Fabrikken, maa Interess-
senterne dække det. Denne Forpligtelse maa altsaa an-
sees som en Byrde, der er forbundet med Isestammerlaugs
Handlen i Kjøbenhavn, og er dette rigtigt, synes Laugets
Interessenter at have nogen Villighed for sig, naar de
formene, at de alene skulle være berettigede til Isestam-
merhandel i Kjøbenhavn, eller at, i det Mindste, de, som er-
holdt en lignende Tilladelse, burde bidrage til Fabrikens
gode Drift.

Ikke usandsynligt maa imidlertid Aarsagen til denne
Fabriks mindre heldige Drift ogsaa søges i Indretningen
selv. Der er nemlig 3 af Laugets Interessenter dens Be-
styrere, og 3 Aar varer deres Bestyrelses Tid; efter hvil-
ken Tid de afløses af andre Interessenter. Da det er at
formode, at ikke alle Laugets Interessenter besidde de til en
saadan Fabriks Bestyrelse nødvendige Kundskaber, og da
det nok ligeledes er at formode, at den hyppige Afveksling
af Bestyrere kan være Aarsag i, at Fabrikken ikke bestyres
med den Planmæssighed, som den bør bestyres med, saa
troer jeg, at heri ligger en ikke uvigtig Grund til de Klæ-
ger, som alletider ere fætte over Raadvad Dams ikke løn-
nende Fabrik Drift. Naar en Fabrik skal bestyres godt og
lykkes, udfordres blandt flere Ting, at Bestyrelsen maa
være betroet helst een Mand, som maa besidde de dertil ud-
fordrende Kundskaber, og som maa have fri Raadighed til
at handle siebtlikkeligen, saaledes, som han troer det bedst

overeensstemmende med Fabrikens Tary og med Conjunkturrene, uden forud at behøve, at raadfere sig med flere, eller vente paa en maaskee længe udeblivende Approbation, hvorved ofte de heldigste Øjeblikke uigjentakdeligen tabes. At saadant ikke kan finde Sted, hvor der er Bestyrer og Overbestyrere, hvor disse ofte afverle, og hvor maaskee de senest tilkommende forkaste deres Formænds Arbeide, for maaskee igjen at see deres eget forkastet af Efterfølgerne, formener jeg, at være indlysende.

Nedens Norge var forenet med Danmark, var hiint Land det Sted, som syntes meest passende for Metalfabrikers Anlæg og Drift; siden Landenes Frastillelse er Raadsvad Dams Fabrik blevet vigtigere for Staten; den fortjente derfor, at hvad der henhørte til dens Tary, underkastedes en ny Drøftelse.

Ved Naens Udløb i Stranden ligger Strandmøllens Papiirfabrik, tilhørende Kammeraad Drevsen. Her er 4 Hollændere og 4 Bøtter, som samtlige kunne bruges til fin Papiirfabrikation, men hvoraf dog sædvanligen de tvende bruges til grovere Sorter. Her fabrikeres aarlig 10 til 14,000 Riis Papiir; Fabrikationens Størrelse heroer paa den til Værkets Drift disponible Vandmasse. Postpapiir, Brevvelin, Viektube, Pro Patria, Concept, og andre Sorter Skrivpapiir forfærdiges her; saaledes Stempel Papiret, og Bankens Papiir, desuden Trykspapapiir m. m. 60 til 70 Mennesker arbeide ved Fabrikken; da de fleste af disse ere gifte leve omtrent 150 Mennesker ved Strandmøllen.

Denne Fabrik er formodentligen en af de ældste af det Slags i Danmark; naar den anlagdes, veed jeg ikke; formodentlig er det skeet i Christian den 4des Tid, og er den

maaskee samtidig med Hans Papiirmølle i Frederiksborg. Det første Dokument, hvori jeg har seet den omtale, er en aaben Befaling af 28de Marts 1667 til Thomas Holch: "at inddrive de resterende Skatter af en Papiirmølle, Strandmøllen, kaldet, beliggende mellem Kongsted Kroeg og Kjøbenhavn, paa Helsingøer Landevei, til hvilken Mølle skal være beliggende en Kornmølle, saavelsom en Stampemølle."

Nærmere Hovedstaden, men ligeledes ved Strandveien, er Garveriet, Marienlyst; dette, som har tilvirket 3 til 4000 Huder og Skind om Aaret, er nu næsten standset; aldeles nedlagt er det store Garveri, som har været ved Retraite, ogsaa ved Strandveien, men Norden for Strandmøllen. Have Garverierne Banfelighed med at bestaae i Kjøbenhavn, maae de have det i en endnu større Grad her, hvor Alt, hvad der behøves til Fabrikernes Drift, maa hentes fra Hovedstaden, og hvorved altsaa den hele Fabrikation bliver saameget kostbarere. Der maa sjælden gunstige Conjuncturer, eller meget store Opmuntringer, for at overvinde de med Localiteten forbundne Mangler.

En Oliemølle, som dreves ved Hestekraft, ligger ogsaa ved Retraite. For nærværende Tid drives den ikke.

$\frac{1}{2}$ Mil fra Hirschholm er det militaire Uldmanufaktur, det største i sit Slags i Danmark. Dette Manufaktur bestaaer af trende forskjellige Værker, med dertil hørende tvende Stampemøller, som ere fremstaaede, paa faa Mars Forskjel, næsten til samme Tid, men i forskjelligt Hjemmed og under forskjellig Bestyrelse. Det ældste af disse Værker er det, som kaldes Gamle Værket, beliggende paa høire Haand af Kongeveien til Helsingøer. Anledningen til dets Anlæg var, at Vigtigheden af det i England opfundne Maskineri til Klædefabrikationen bevægede i 1791

et Interessentskab til at forene sig, for ved Udsæd at anlægge foruden et Valteværk, et Uldmanufaktur, hvor Maskinerne skulde bruges. En af Interessenterne forfærdigede Maskinerne efter engelske Tegninger. 1794 bleve Maskinerne først færdige, og indtil den Tid indskrænkede man sig til at tilvirke grove Klæder og Gulvtepper.

Imidlertid indtraf 1797 Forandringen med Handels og Told Systemet. Uldmanufakturverne skulde nu med al Magt fremmes. Udenlandsk Klæde blev erklæret for Contraband, men, da de i Landet værende Uldmanuskaturer ikke vare i den Stand, at de kunde forsyne Landet med Klæde enten i tilstrækkelig Mængde, eller af saadan Væfaffenhed, at det kunde udholde Sammenligning med det bedre, af fremmedt Klæde, besluttede Regjeringen at anlægge et Uld Maskinspinderi, til Understøttelse og Afbetjening for de Fabrikanter, hvis indskrænkede Fabrikations Drift ikke kunde afholde Bekostningerne med selv at anskaffe sig Maskiner.

Interessentskabet, som af forskjellige Aarsager havde drevet Udsæds Uldmanufaktur med Tab, tilbød nu Regjeringen dets Værk til det intenderte Uldspinderies Anlæg, og, da her var Vand i tilstrækkelig Mængde, afkøbtes dem dertil Værket i 1802, og dets Bestyrelse overdroges til den danske Manufakturhandel.

Da Toldforordningen imidlertid, imod Forventningen, ikke bidrog til Fabrikernes Opkomst, blev Afsetningen af det spundne Garn ubetydelig, og der anskaffedes Væve, til at benytte det. Dette var Oprindelsen til et Manufaktur, der i 6 Aar tilvirkede civilt Klæde, hvis Godhed endnu er i frisk Minde.

I 1807 udbrød Krigen med England. Armeen forøgedes, og da det militaire Uldmanufaktur i Kjøbenhavn

ikke kunde levere det til Armeens Beklædning nødvendige Klæde i tilstrækkelig Mængde, da det tillige var for byrdes fuldt for Statskassen, og for stridende mod god Oeconomi, at indforstrie Klæde fra fremmede Lande, befalede Hs. Majestæt ved et Reskript til det daværende General-Land-Oekonomi og Commerce-Collegium af 2den August 1809, at Usserøds Uldmanufaktur skulde, som en kongelig Eiendom, indrettes til en Comis-Klædefabrik, efter en til det Hjemmed af Manufakturhandlen lagt Plan.

Tvende Aar efterat det ovennævnte Usserødsk Intersessentskab havde begyndt at anlægge Uldmanufaktur, anlaa det ligeover for dette Værk, paa den anden Side af Kongeveien, et Bomulds Maskin Spinderi. Efterat denne Fabrik havde undergaaet forskjellige Ufveerlinger, kjøbtes det af Handelshuset Watt & Gordon, som drev det for egen Regning indtil 1810, da Mangel paa Bomuld foranledigede dem til at tilbyde Regjeringen Værket. Det afskjøbtes dem, og lagdes ligeledes under Manufakturhandlens Bestyrelse, for at der skulde etableres et Bay Manufaktur til Armeens Brug. Saaledes fremstod 2 meget betydelige Manufakturer, for, i Forening med det allerede i næsten eet Aarhundrede eksisterende Uldmanufaktur i Kjøbenhavn, at arbejde til Militair-Etaternes Beklædning. Snart tilføiedes endnu et Tredie.

Foranlediget af Told-Systemets Forandring i 1797 havde en i Kjøbenhavn etableret duelig Klædefabrikant, den senere afdøde Commereeraad, Scheidtmann, søgt at udvide sin Fabriks Drift, og dertil at erholde af de nye Maskiner. Han udsandt til dette nye Fabrik Anlæg et passende Sted, ikke langt fra de allerede omtalte tvende usserødsk Manufakturer, Brønsholmsdal, og hvor der formeentes at være

tilstrækkelig Vandkraft til Maskinernes Drift. Da han imidlertid var uformuende til at anlægge et saadant Manufaktur, befalede Hs. Majestæt i 1799, at et Maskin Spinderi skulle anlægges der, under Scheidtmans Bestyrelse. Været efter blev Værket allerede saavidt færdigt, at det kunde sættes i Gang. Dette Værk betragtedes stedse som et Forsøgsanlæg, hvor alle de nye Maskiner, m. m. først prøvedes, forinden de bleve satte i Brug ved Fabrikerne. Da dette Værk ogsaa tilhørte Regjeringen, befalede Hs. Majestæt i 1810, at dette, i Forening med de tvende andre Værker, skulle, under samme Bestyrelse, arbejde for militair Etaterne.

Paa denne Maade opstod næsten paa samme Tid tre nye betydelige Commis : Klædemanufakturer, under den danske Manufakturhandels, og siden under Direktionen for det militaire Uldmanufakturs Styrelse, (og under General : Lands Oekonomi og Commerce : Collegii Overbestyrelse.

I 1814 havde disse Manufakturer opnaaet deres største Driftighed; dengang var der paa Brønsholmsdal 9 Skrubbe og Kartemaskiner, 19 Sluppe og Spindemaskiner, 21 Væve, 4 Maskin Overskjærerdiske, og Produktionen var 302 Stkr. fint Klæde; paa Usserøds gamle Værk var 14 Skrubbe og Kartemaskiner, 20 Sluppe og Spindemaskiner, 27 Væve, og 9 Overskjærerdiske. Tilsvirningen var 814 Stkr. ordinært Klæde. Usserøds nye Værk havde 16 Skrubbe og Kartemaskiner, 21 Sluppe og Spindemaskiner, 31 Væve, som producerede 783 Stkr. ordinært Klæde. Tilfældige Omstændigheder gjorde, at denne Produktion paa disse 3 Værker ikke var saa stor, som den kunde have været.

Til samme Tid levede ved disse Værker 372 Borne, 200 Børn over 12 Aar, og 154 under 12 Aar, tilsammen 726 Personer. Dertil kunde endnu regnes henved 200 Mennesker, som levede i Omegnen af Værkerne.

Da Statens Finantser udfordrede, at der i 1816 indførtes en ny Økonomi i Statsbestyrelsen og Armeen betydeligen formindskedes, skete der og en Forandring ved Værkernes Bestyrelse og Drift, hvilket senere igjen underkastedes andre Forandringer. Manufakturernes nuværende Bestyrelse har ikke seet sig besejlet, til at meddele mig de af den udbedte Oplysninger, om Fabrikernes nærværende Virksomhed; jeg kan saaledes ikke meddele paalidelig Underretning derom. Ved i May Maaned dette Aar (1820) at besøge Manufakturerne, saa jeg imidlertid, at Brønshølsdals Fabrik er nedlagt, at Fabrikationsdriften er neppe en tredie Deel af hvad den var i 1814, og at Maskineriet var af samme Indretning, som dengang, det vil sige, det her i Landet almindelig ved Uldmanufakturerne havde Maskineri, men som staaer henved 20 Aar tilbage mod det Maskineri, der nu have ved engelske og franske Klædemanufakturver.

Ville de danske Klædemanufakturister haabe at konkurrere, med Hensyn til Væernes Godhed og billige Pris, med hine Landes Manufakturver, maae de og forskaffe sig disse Maskiner, og bestræbe sig for, at holde Skridt med de Forbedringer, som i andre Lande gøres, ikke alene hvad Maskineriet angaaer, men og i Alt, hvad der henhører til Fabrikationen.

Ved den samme Vandkraft, som driver Usserøds Uldmanufakturver og tæt ved disse, dreves indtil for faa Aar siden en Oliemølle, som nu er forandret til en Kornmølle.

Uagtet beliggende saa nær hinanden, drives K sfereds og Br nsholmsdals Manufaktur ved forskjellige Aarst b. Forinden dette sidste Manufaktur modtager Bandet, har dette allerede sat i Bev gelse Donse Krud M lles Maskineri.

Krudv rket drives med 2 M ller, hver med 2 L bere og een Ligger; omtrent 3   400 Centner Krud er Produktionens Bel b. 4 Arbeidere syssels ttes, og paap sse tilf lige det med Krudv rket forbundne Salp terv rk. Her er 16 B nke, som staae i 3 Aar. 5 til 6 B nke nedbrydes aarlig, og ligesaamange ops ttes strax igjen. Omtrent 32 Centner Salp ter tilvirktes aarlig.

Intet Fabrikanslag paa Landet tr ffes nu Donse Krud M lle n rmere, end Kronborgs Bev rffabrik, eller Hammerm llen, ved Helleb k. Det tilh rer det grevelige Schimmelmannske Fideicomis. F lgende V rksteder ere nu i Brug. 4 L besmede Esser, hvorved 8 Mand arbeide; et Boermesterv rksted, som foresaaes af en Boermester, der har 6 Borer og 2 Bajonet og Ladest kfl bere under sig, hvortil endnu kommer 2 Mand til at fl be L bene; en L b Tilbereder, som holder 5 Svende og en Dreng; en Laasesmed, der skal holde 16 Svende, men for P jeblikket ikke har dem, da der ikke nu g res Laase. Desuden maa han holde en Smed og tvende Drengte til at smede Laasene. En Adjust r og Bajonet Paas tter, som tillige bes rger Laasenes Polering. Denne har 7 til 8 Svende og en Smed under sit Opsyn. En Garniturst ber og Filer, som holder 6 Svende, en Smed og en L redreng. En Plattenudslager og Ladest ksmed med 3 Svende; en Sk ftemager med 10 Svende, og 2 Bajonetf ker

demagere. Hertil kommer endnu enkelte Smede til Inventariets Reparation, til Møllearbeidet, m. m. I det Mindste 12 Mand ere stedsse hermed sysselsatte. Ved dette Personale kan 3000 Geværer aarligen forfærdiges.

Fabrikens hele Personale, med Koner og Børn, beløb sig i Mai Maaned 1820 til 228.

Af de forskjellige Værksteder drives ved Vandkraft: 2 Sliberiet. 2 Oversalbs Vandhjul drive hver en Slibesteen; Hammerværket, hvor et Underfaldshjul sætter i Bevægelse en 24 Lpds. svær Hammer, hvormed Plader, som bruges til Geværløbene, udstrækkes, og en mindre Hammer, veiende 15 Lpd. der udstrækker Staalet til Ladestokkene. I samme Værksted driver et Vandhjul 2 Blæsebælge. Boermøllen. Et Oversaldshjul driver 8 Borebænke, og et Bajonetsliberi, med 4 Slibestene og 2 Polce siver.

I Sommer er anlagt ved Esferums Kanal et Slibeværk, som arbejder i Forening med Geværfabriken. Et 12 Fod høit Vandhjul sætter i Gang her 4 Borebænke og 1 Slibesteen, til at slibe Løbene. Hertil skal endnu drives ved samme Vandhjul 2 Bajonet Slibestene og 1 Polceerssive. Dette kommer først i Gang den 1ste December d. A. Ved Borebænkene ere 4 Mand, ved Smeden 1 og ved Bajonet Sliberiet kommer 2 til 3 Mand. I Vinteren 1819:20 oplystes Fabrikens Værksteder for første Gang ved Gaslys. Gasen udvikledes af Tørv, som forkullede i en Jerncylinder. Af 1 Pund Tørv erholdtes 2 cub. Fod Gas. Gaslysningen udvides i Aar over hele Hellebæk.

Kronborg Geværfabrik har i Begyndelsen været en Kobberhammer, som anlagdes af Christian den 4de, formentligen 1619; senere blev tillige anlagt et Bore- og Slibeværk, samt Jernværk, hvilket sees af et under 9de

Aug. 1706 udstædt Skjæde paa Hammermøllen, eller Kronborgs Jernværk, til Møllebygger Joh. Christoph Mercher, der kjøbte det af Regeringen for 4000 danske Kroner, dog undtoges fra Kjøbet Boret og Slibeværket, som skulde bortflyttes. 3 Aar derefter skjededes Hammermøllen til Kammerjunker Hans Casper von Platen, for der at indrette et Gæverfabrik.

Et Bomulsspinderi, som har været paa Hellebæk, er nedlagt; derimod er der endnu det største og bedste kemiske Blegeri, som findes i de danske Provindser, tilhørende Hr. Mitchell, der med Regeringens Understøttelse har opholdt sig 3 Aar i England, for at lære den kemiske Blegning. Her er en Vaskemølle, der kan drives saavel ved Vand, som ved Hestekraft. 3 Karle og 3 Fruentimre finde Arbejde i Blegeriet. Det svage Vitriolvand, der bliver tilbage efter at Bomuldsvarene have lagt deri, bruges, i Forening med Græsbleeg, til Linnedblegeri, hvilket dog endnu ikke er af nogen Betydning. Tillige med dette Anlæg drives et Strømpeværeri med 10 Stole. Dette Strømpeværeri er, saavelsom det i Gjentofte og de andre i Kjøbenhavn, i Tiltagende, hvilket især er Tilfældet, siden det store Strømpeværeri i Roeskilde nedlagdes. Et Brændeviinsbrænderi og Ølbryggeri, samt en Kornmølle, drevet ved Vandkraft, maae endnu ses til Hellebæks Industrianlæg.

Danmark har mange Vandværker, men blandt dem alle er der neppe noget, som overgaaer Hellebæks, i Vands sparsommelige og hensigtsmæssige Anvendelse, hvorfor de fortjene nøie at undersøges af alle dem, som betjene sig af Vandkraft til et eller andet Anlægs Drift, og heri vilde

de finde velvillig Hjælp hos disse Vandværkers Konstrukteur, Inspecteur og Dannebrogsmænd, Schultz.

Meelmøllen har saaledes et 12 Fod høit og 5 Fod bredt Overfaldshjul, som driver med omtrent 50 □ Tommers Sluseaabning, en 5 Fod 4 Tommer stor Møllesteen, hvilket er en ved vore Vandmeelmøller usædvanlig Virkning. Vandhjulet ved det nye Værk ved Esserums Kanal har endnu en tredie Deel større Virkning.

I nogle Miles Afstand fra Hellebæk, ved den nordligste Deel af Roeskilde Fiorden, er Fabriketablisementet, Frederiks værk, ved Arresøens Udløb. Naturomvæltninger blev Marsag til, at dette Sted er, med Hensyn til Kunsthiden, det interessanteste i Danmark. Arresøen har nemlig fordmær været en Bugt af Kattegattet, og Dronning Philippa seilede i 1429 med en Flaade der, hvor menneskelig Kløgt nu har bragt forhen ødelæggende Sandflugts Banker til at bære vakker Skov. Men Tid efter anden tilfalte Havet Bugtens Munding med Sand, og Bugten blev til en Indsø, der dog vedblev at have sit Udløb gjennem en Aae i en Deel af den forrige Bugts Munding. I Slutningen af det 17de Aarhundrede tilstoppedes ogsaa denne, hvorved ikke alene 2 Møller, som vare drevne af Aaen, ødelagdes, men store Strækninger sattes ogsaa under Vand. Frederik den 4de lod vel endeel af det forrige Aaeløb udgrave ved Soløder, men Arbeidet blev forladt, da Sandet truede med at tilintetgjøre det, indtil 500 svenske Krigsfanger sattes, 1716 til at grave den nuværende Udløbskanal. Ved denne Kanal var det, i Nærheden af det Sted, hvor Herregaarden, Arresødal, nu staaer, at et Agatliberi anlagdes, som indgik 1751. Omtrent ved denne Tid begyndte Franskmænd, Peyrembert, et Værk til at forførdige smedede

Jernkanoner, en spansk Fabrikationsmaade, brugelig til smaat, men ikke til stort Skyts, da Jernet ikke lader sig sveitse uden Hævner. I dette Værk var I Stangjernshammer, 3 Dreieværker og I Voerværk. Arbeidet lykkedes ikke, og Peyrembert forlod Landet. Bygningen, samt Dreier og Voerværket, ere endnu heraf tilbage. Efter næsten 2 Aars Hvile overdroges Værket 1756 til Etatsraad Just Fabritius, og Cancelliraad Claesen. Strax anlagdes en Træbygning med en Dvn m. m. til Metallsøberi, og Varet efter leveredes derfra de første Kanoner. Foreningen var imidlertid fortvarende, og mellem 1760 og 61 kjøbtes Værket af Frederik den 5te, og Claesen udnævntes til dets Bestyrer. Nu anlagdes et nyt Søberi, 6 Krudmøller, med dertil hørende Indretninger, I Teglsbrænderi, I Sangmølle, I Kornmølle, I Slibemølle m. m. 1768 solgte Kongen Værket til Claesen, der vedblev at besidde det, indtil sin Død 1792, da Landgreve Carl af Hessen overtog, ifølge den Afdødes testamentariske Disposition Værket, med dertil hørende Gods. I Sabel- og Klingefabrik, 2 Hamre med Blæseværk, I Slibeværk, I Balseværk, med forskjellige andre Møller og Bygninger til Fabrik anlæg s. Ex. Garveri, fremstode nu. Da Landgreven overtog Værket, var der 180 til 190 Arbeidere; 1804 kom det i Hs. Majestæts Eje, og dengang var Arbeidernes Antal steget til 500.

I Hans Majestæts Besiddelses Tid er Værket meget udvidet og forbedret. For nærværende Tid er der følgende Industri Anlæg.

I Kanonsøberi, hvortil hører Dreier og Voerværk. Af disse drives ved Vand, I Voerværk, 2 Dreierlad, I Sang og I Stampeværk. Ved Heste drives et Dreier-

værk. 2 Mestere og 6 Svende ere ansatte her. 400 Centner Metalskyt kan leveres aarlig. Fra 1757 til 1815 er støbt ved dette Værk 1791 Piecer, fra 36 Pds. Kanoner og 150 Pds. Morterer, indtil 1 Pds. Falkonetter og 4 Pds. Haubitser.

I Jernstøberi, som er bortforpagtet. Her er en Mester med 4 Svende. Alle Slags støbt Gods kan leveres.

Krudværket. Dette bestaaer af 5 Krud Stampe-møller, ved Vand, 1 Krud Steenmølle, ved Heste, 2 Tørrestuer, 1 Dampstue, 1 Kulbrænderi, 1 Salpeter-luttreri, 1 Sigtehuus og 1 Runde Maskine. Ved Værket kan forarbejdes, naar haves tilstrækkelig Mængde Vand, 2000 Cent. Krud om Aaret; i May 1820 kunde kun een Mølle drives, og dens Tilvirkning var 40 Centner maanedlig. 1 Mester og 24 Svende sysselsættes ved Krudfabrikationen.

I Sabel- og Knivfabrik med 2 Mestere, 36 Svende og 4 Dreng. Til dette Anlæg hører 1 Blæseværk, 3 Hamre og 1 Slibeværk, indrettede til at drives ved Vand. Formedelsk Mangel deraf blev blot Slibeværket drevet. Herfra leveres aarlig 1000 à 1500 Sabler, over 1000 Dussin Par Knive; alle Slags Egtsi og Laase kan leveres.

I Maskin Værksted. 1 Mester, 9 Svende og 2 Dreng arbeide her. Alle Slags Agerdyrknings Redskaber og Maskiner, hvori Træ er Hovedsagen, forarbejdes. I de senere Aar har der kun været faae Bestillinger, men nu begynde de igjen at komme. Fra dette Værksted er udgaaet henved 30 udlærte Arbeidere, som nu ere fordeelte omkring i Landet, nogle ere i Norge.

Smede, med 5 Mestere, 45 Svende og 8 Dreng. Alt Slags Jern Arbeide og Jernmaskineri forfærdiges. Over 50 Arbeidere ere oplærte i disse Værksteder og arbeide omkring i Landet.

Hjulmageri, 2 Mestere, 3 Svende og 1 Dreng. 10 Lærlinge ere udgangne herfra.

Snedker, 1 Mester, 2 Svende og 1 Dreng.

Bødker, 1 Mester, 4 Svende, 1 Dreng. 15 Arbeidere ere i dette Værksted oplærte og bortreiste.

Gjørtlere, 2 Mestere, 7 Svende. Her arbeides mest for Bondebrug.

Trædreier, 1 Mester, 1 Svend.

Børstenbinder, 1 Mester, 1 Svend, 1 Dreng. Paa forskjellige Steder i Landet arbeide 3 her oplærte.

Maler, 1 Mester og 1 Dreng.

Sadelmager, 1 Mester, 2 Svende og 1 Dreng, Garveri er tillige forbundet dermed.

Bestikmager, 1 Mester, 1 Dreng; her forfærdiges Bestiker for Veterinærskolen, hvoraf i de første 5 Maaⁿeder af dette Aar 6 Stk. vare blevne færdige.

Sommervæksted, 1 Mester, 4 Svende, 2 Dreng.

Murer, 1 Mester, 5 Svende, 3 Dreng.

Garver og Skomager, 1 Mester, 5 Svende, 3 Dreng. Garveriet er ikke ubetydeligt, i Sammenligning med andre lignende Anlæg her i Landet.

Bageri, 1 Mester 2 Svende 1 Dreng.

Brændeviinsbrænderi, 1 Mester, 11 Svende. Det er iblandt de betydeligste og bedst indrettede Brænderier i Danmark; hvorom mere siden.

Farveri, nyligen etableret.

Kobbersmed, 1 Mester, 1 Dreng.

Røbbervalseværk, bestaaende af 1 Valseværk og 1 Stampeværk, drevne ved Vand. 1 Mester og 10 Svende ere herved ansatte. Det stod nu stille.

1 Vand og 1 Veir Kornmølle, 2 Mester Skrædere med 1 Svend, 2 Skomagermestere med 1 Svend og 1 Dreng, 1 Teglblanderi, med 1 Mester og 8 Arbeidere; hermed forbundet Kalkbrænderi.

Desuden boer ved Værket 2 Kjøbmænd, 1 Skolelærer og 1 Gjestgiver.

Paa Værket boer i Alt 100 Familier med 560 Mennesker
 desuden ligger der af Artillerister . . . 50
 af Værket Korpsen 72

682 Mennesker.

Værket Korpsen har ogsaa Værksteder, men disse kjendes der jeg ikke.

18 forskjellige Vandhjul drive de forskjellige Værker. Deraf kan regnes i bestandig Gang: ved Krudmøllerne 3, ved Valseværket 1, ved Slibemøllen 1, ved Blæsehjulet 1, ved lille Hamren 1; til visse Tider hele Værket igjennem: ved Meelmøllen 1, ved Sølvværket 1, ved Stampehjulet 1; til visse Tider af Værket: 1 Blæsehjul, 2 Hammerhjul, 2 ved Dreiværket, 1 ved Boersværket, 1 ved Krudmøllerne.

Krudmøllerne arbeide Dag og Nat; men kun med det halve Vand om Natten. Af de 7 bestandig gaaende Hjul have de 6 tilsammen knap saameget Vand, som Valseværket alene, eller 282 Kub. Tommer.

I 3 Aar af 30 har der været ved Værket Flodemaal og 2 à 3 Tommer over; ellers er den almindelige Vand Høide om Foraaret 12 Tommer under. I Aar, 1820, var Manglen d. 1 Januar 46 Tommer

Med Undtagelse af Kanonfaberiet og Krudværkerne ere de øvrige Værker og Anlæg bortforpagtede, og drives for Forpagternes egen Regning. Alt det Arbeide, som Værkets Administration behøver, bestilles hos dem, isørigt arbeide de for andre, hvorved de ikke falde Værket til Byrde, naar dette ikke kan give dem noget at fortjene. Denne Indretning maa uden tvivl være langt fordeelagtigere for Hs. Majestæts Kasse, end dengang alt drevs for Værkets Regning. En herlig Indretning er det og, at Administrationen trakter efter, at gjøre, saavidt mueligt, de forskjellige Fabrikations Grene til Huusindustri, saaledes, som finder Sted paa flere Steder i Lydsland, f. Ex. i det Bergske. Allerede ere 8 Huusmænd, udlærte ved Værket i forskjelligt Arbeide, boesatte omkring i Egnen, og drive der deres Haandtering, deels for Værket, deels for Andre. Dette er unægteligen den bedste Slags Fabrikation, og Værket forvisses derved en stadig og sikker Tilværelse, uafhængig af Tid og Omstændigheder, og af fremmede Arbeidernes Luner. Ifødetfor at de Værker, hvis Arbeidere ikke ere bundne ved noget Baand til Stedet, kunne ved indtræffende Tilfælde, i et Øieblik, lades øde og hurtigen forsvinde, vil ved den nu paa Frederiksværk begyndte Fabrikations og Colonisations Maade forskjellige Industrigrene rodfæstes til Stedet, Kunsten vil forplante sig fra Fader til Søn, og meer og meer udbrede sig, og, ifødetfor at hvis Hellebæk, Naadvad Dams Fabrik og Frederiksværk, som oftestligt Etablissement betragtet, kom til at ophæves, Sporrene deraf tillige forsvandt, skal dog mange af de forskjellige Haandteringer vedblive i Frederiksværks Omegn.

Paa saae Kvadratmiles Omfang have vi nu seet, at der i den nordøstlige Deel af Sjælland gives betydelige Fa-

brif Anlæg; de øvrige Dele af Øen give ikke et saa rigt Udbytte, skjøndt vi skulle see, at den sydlige Deel fremviser adskillige interessante Punkter.

Det Frederiksbærf nærmeste Industri anlæg er et Garveri paa Godset Ryegaard, under Stamhuset Rosenskrantz. 2 Svende ere der i Arbeide, og dets Læders Godhed roses. — En lille halv Miil fra Sorø, i Landsbyen Borød, er ogsaa et Garveri, der dog blot drives med 1 Svend. Dette Garveri ligger ved at være i Nærheden af Kjøbstæder, hvis Kjøbmænd sende omkring i Landet, for at opkjøbe Huder.

Paa Grevskabet Holsteinborg har Grev Holstein et Uldent og Linnedvæveri. Dette drives med 4 Bøve, før med flere, og selv disse 4 drives ikke altid, da Vævningen aftog i Fabrikken i samme Grad, som den tiltog i Vondens Huus. Klædefabrikken er forsynet med et Sæt Maskiner, og 2 à 3 Bøve være i Gang; for det Meste fabrikkes her for Egnen og af Egnens Uld. Bestyreren af Linnedmanufaktur, Köhler, (i 1819) forfærdiger Ritter af Nær, og med en hollandsk Maskine. Disse Ritter berømmes for at være meget gode. Paa Antvorskov, ved Slagelse, anlagdes af en af Stedets forrige Ejere og ved til Landet indkaldte Arbeidere en Raskelovns Fabrik af brændt Leer. Den gik ind, og de fremmede Arbeidere skulde igjen have været udvandrede, saafremt Grev Holstein ikke havde etableret dem paa Grevskabet. Der leveres nu herfra Dyne, som ere meget smukt formede.

I nogle Miles Afstand fra Holsteinborg er det kjængske Linnedmanufaktur. Det var afdøde Etatsraad Nyberg, som grundlagte paa dette Sted, i 1778,

Manufakturet, der siden den Tid har været uafbrudt fortsat. Her drives 20, for det Meste, Damaskvæve, som oparbejde 10,000 Strenge Garn aarligen. I Byen Kjøng haves Spindekole, hvori Bøndernes Vørn oplæres i det fabrikmæssige Spind; desuden er der andre Spinde Skoler paa Godset Øebjerregaard, hvorunder Kjøng hører. Disse Skoler, med hvad dertil spandt i Omegnen, forsynede Manufakturet før med Spindst, men nu er det ikke mere Tilfældet, da Skolerne ikke besøges saa stærkt, som i ældre Tider; thi nu er det blot Byens Vørn, især Huusmændenes, som søge Skolen, før var det tillige Gaardmandens, men dengang var han Fæstebonde, og saaledes meer under Herremandens Lydighed; nu han er blevet Selvejer, beholder han sine Vørn hjemme. Garn forskrives nu fra det vestphalske, og dette, uagtet Transporth, Told, m. m. staaer Manufakturet ikke saa høit, som det Garn, det lader spinde af hjemavlet Hør. Med Manufakturet er nemlig forenet Hørayling. 18 til 20 Ed. Frø saaes aarligen, og en skotsk Hørmølle haves til Herrens Bearbejdning, og en Oliemølle til at forædle det ikke affættelige Frø.

Ved Kjøngs Manufaktur har fra dets Begyndelse indtil 1 May 1819 været ansatte 130 Personer, hvoraf 55 ere blevne udlærte og 42 etablerede. 13 Evende og 10 Drengene vare ved ovennævnte Tid i Arbejde i Væveriet. De øvrige benævnte Personer have enten været tilreisende Evende, eller Lærlinger, som ere døde, eller have forladt Fabrikken, forinden de have udstaaet deres Lære. I fornævnte Tidspunkt er forarbejdet ved Fabrikken af Damask, Drejel og Lærreder, fra 1 til 6 Alens Brede, omtrent 468,188 Alen, af Værdie 191,870 Specier.

Høravlingen har fra Fabrikens Begyndelse været dreven der i det Større og Mindre, men indtil 1805 har kun een været oplært ved samme, da den blev alene dreven ved leiede Folk. Fra 1805 til nu, har der deris mod været ansat 14 Lærlinger, hvoraf 4 have udlært, 2 endnu ere i Lære, og 8 kun i kortere Tid have opholdt sig der. Da Høravlingen i II Aar har været bortforpagtet til Folk, som ikke holdt noget ordentligt Regnskab derved, er det ikke mueligt med Næiagtighed at anføre, hvad den har indbragt, med Sikkerhed kan kun siges, at alle Aar sammenlagte er saact 460 Td. Hørfær, hvorefter er avlet omtrent 460 Skpd. Hør, 90 Skpd. Svingelblaar gode Handelsvarer og 1610 Td. Hørfær. Naar Sædefær fra regnes, bliver igjen 1150 Td. Hørfær, som deels er solgt til Sædefær, deels slaget til Olie. Regnes Tønden til 8 Specier bliver det

	9200 Specier
460 Skpd. Hør à 40 Sp.	18,400
90 Skpd. Svingelblaar à 10 Sp.	900

i Alt 28,500 Specier.

En Virkning af disse Anlæg er det, at af Rjæng Sogn, som har en Folkemængde af omtrent 1300 Mennesker paa henved 500 Td. Hartkorn, har Rjæng Bye alene 624 Mennesker, paa omtrent 160 Td. Hartkorn, hvoraf dog de 60 Td. ere fri Hovedgaardstaxt, paa hvilke der er forholdsommæssigen langt færre Beboere, end paa de øvrige 100 Td.

Til Linnedmanufaktur er hører endnu det ved Huusle mose, ved Bordingborg, liggende Blegeri, som er indrettet saaledes, som jeg har seet dem i Skotland og

Irland, men efter en mindre Maalestok; det bestyres af en Skotlænder.

Den samme Vandkraft, som driver Blegeriets Appreturmølle, driver og en Oliemølle, et Balkeværk, en Papiirfabrik og en Meelmølle, alle tilhørende Captain og Ridder, Lind. I Oliemøllen ere 4 Huller og 2 Valser, hvilke sidste kun bruges, naar der er Vand nok. 1300 Td. kan slaas her aarlig. I Balkeværket ere 3 Huller. Siden Klædefabrikationen aftog saameget i Danmark, benytttes det nu blot til Badmel Stampning. Papiirfabriken har 1 Hollænder, og 3 Geschir Hulle, hvori 3 Par Hamre arbeide. Denne sidste Indretning er aldeles ny her i Landet. Ikkun om Vinteren, naar der er Vand nok, arbeides med det. Geschivet arbeider langsommere end Hollænderen, men bedre, fornemmeligen til fint Papiir. Tryk-, Concept- og Makulaturpapiir forsfærdiges her blot, da det sagdes, at det ikke kunde svare Regning at forsfærdige af de finere Papiirsorter, formedelsst Arbeidernes Ukyndighed. Alle disse Værker ere anlagte under Krigen.

I Sjælland findes, efter mit Vidende, ikke flere Fabrik anlæg paa Landet. Paa Møen, Bornholm og Falster er intet; i Lolland derimod er tæt ved Nysted, paa Grevskabet Christiansholms Grund, en Stivelsesfabrik.

Omkring Svendborg har etableret sig 5 Bomuldsfabrikanter, som have før Krigen havt mange Væve i Gang og sysselsat mange Mennesker med Spind; men denne Fabrikation er nu aftaget, næsten ophørt. 2 af dem drive tre Væve, 2 tvende; den femte, blot een. Aarsagen til den formindskede Fabrikation er ikke saameget Mangel paa

Udfærtning, der næsten udelukkende er til Kjøbenhavn, som Mangel paa at erholde Garn spundet. Siden Jord Udstyknungen er begyndt, ville Omegnens Beboere ikke mere spinde for Fabrikkerne; Fattigvæsenet skal heller ikke lidet have bidraget dertil. Det er ikke ualmindeligt blandt Almuellassen, at de, naar de kunne erholde Livets Ophold, uden at arbejde, foretrække hiint for dette.

Her boer ogsaa en Strømpewæver, som har 3 Stole, hvorved 3 af hans Sønner sidde og arbejde. 2 af Stoleene ere tildeels forfærdigede af ham; selv driver han en Linned- eller Bomuldsæver. — Alle ovenansførte kalde sig Fabrikanter, fordi de indkjøbe Materialet til deres Fabrikation, og oparbejde det for egen Regning.

Noget over een Mil fra Svendborg har Proprietairen Berg, til Skjoldemose, ladet opføre paa denne Eiendom en af de bedst indrettede Oliemøller i Danmark; den er en tro Efterligning af Christiansens skønne Oliemølle ved Glensborg, og er ogsaa byggt af samme Bygmester. Møllen er bygget under sidste Krig, og har meget bidraget til Hørvælsens Udbredelse i Fyen, ved den Lethed, Landmanden nu erholdt til at afhænde sit Hørfv til gangbar Priis. I 1819 havde Hr. Berg kjøbt 7 til 800 Td. Hørfv, avlede i Fyen.

Paa Baroniet Brahetrolleborg lader Besidderen for egen Regning drive et Garveri, med 1 Mester og 3 Evende. Omtrent 60,000 Pund forskjelligt Læder tilberedes her; en Fjerdingvei derfra er en Hammermølle, hvor 1 Mester og 2 Evende forfærdige Leer, Hakkelseknive m. m. Evende Industriantlæg har Grev Schafalitzky de Muckadel oprettet paa sit Grevskab, et Bæveri paa Brobygaard, med 1 Mester, 6 Evende og 2 Drenges

en Papiirfabrik, Erikshaab, med 3 Evende og 2 Dreng. Ifkun een Votte var i Brug. Fabrikationen var i 1819, 2358 Riis Papiir.

Fabrikindustri paa Landet foresandt jeg nu ikke førend paa hiin Side Veile, i Greis Mølle, hvor Fabrikør Koch driver en Klædefabrik. Her er 7 Bøve, hvoraf 5 til 6 i stadig Gang, og fornødent Maskineri, som sættes, tilligemed et Valseværk, i Gang ved Vandkraft. 81 Personer sysselsættes i denne Fabrik, hvis Produktion havde været, i 1819, 187 Stkr. Klæde, indeholdende 11,220 Alen.

Noget over een Miil fra Greis, i samme Skjønne Dalsøre, hvori Veile ligger, er Haraldskjærs Kobberhammer samt Høeleefabrik. Ved Hjælp af 4 Evende, 1 Dreng og 4 Dagleiere, var her tilvirket i 1819, 58 Stkd. Kobberplader og 130 Dussin Høeleer og Stjæreknive. Dette Værk er vigtigt, som eneste i sit Slags i Jydland, og fordi det siges at levere gode Varer. Endnu noget mere vestlig, hvor Overgangen saa skarpt betegnes mellem en Skjøn og en erkenmæssig Natur, ligger Engelskholms Papiirmølle. Værket blev nyt indrettet under Krigen, og, efter mit Skjønnende, meget godt. Herfra er leveret en stor Mængde og godt Papiir, men, da den nu værende Ejer (1819) er under Concours, svarer Driften til hans Forsatning.

1½ Miil fra Horsens, i Vierre Herred, er en Oliesmølle, tilhørende Prokurator Schmidt paa Svandholm.

Bedblivende at søge efter Fabrik anlæg paa Landet i Jydland, sættes Søgeren herfra med eet op et Par Miil øst for Aalborg, til Gudumlund, hvor dampende Kalkovne ere de eneste Levninger af alle de Industris anlæg, som fordum have været der. De endnu i 1819

tilbageværende Levninger af en Fajancefabrik ere senere opbrændte; dog fremstaaer den maaske igjen i en fordeelagtigere Skikkelse. Ved Kalkværket ere 8 Dyne, hvoraf dog blot 4 vare i Gang, af Mangel paa Uffætning. Muursteen og Teglstéen brændes tillige her, alt ved Tørv. For første Gang i Danmark saae jeg her en Mølle, til at male Leret, drevet ved Vand.

Flere Fabrik anlæg veed jeg ikke at være til i Jydland; destomere Industri er udbredt paa Landet.

Huusfliden sysselsætter sig i Danmark med Bævning af Linned, Ulden og Hvergarn, med at binde uldne Strømper, med at skjære Træsko og andre Slags Travare, med at brænde Muursteen og Potter, og tildeels, paa nogle Steder, med at brænde Brændeviin. De øvrige Gjenstande ere for ubetydelige, til, for Tiden, at tiltrække sig nogen Opmærksomhed i en almindelig Beskrivelse.

Al Huusfliden hører kun Bævningen og Strømperbindingen sig til nogen betydelig Høide; thi det øvrige tjener blot til at forsyne det øjeblikkelige og indenrigske Behov; med mindre det skulde være Pottemageriet, som dog mere maa betragtes som en Fabrikation, end som en Huusindustri, thi denne sysselsætter sine Udøvere blot i deres fra andet Arbejde ledige Timer. Pottemageriet derimod er for dens fleste Udøvere en Hovednæringsvei.

Bævning finder paa Landet i Danmark overalt Sted, men oftest er det blot til dens Udøveres eller dens nærmeste Omegns Behov; saaledes er det i Sjælland, hvor det ikkun er i faae Distrikter, at Bævningen er almindelig, f. Ex. i Ods Herred; sædvanligst er det, at Bæverne ere hos

fatte i Byerne og opvæve det Garn, Vondekonen har spunnet af selvavlet Hør. I Sorø Amt er saaledes 693 Bævere, som arbeide for Betaling. Flere af disse Bævere ere oplærte ved Linnedmanufakturten i Kjøng, hvorfor de og kunne væve Damask. Paa Gisselsfeldt har Grev Danneskjold etableret en paa Kjøng oplært meget duelig Damaskvæver. — Afgiver al denne Vævning intet Bidrag til Handelsomsætningen, gjør den derimod fremmed Forsyning overflødig.

Glittige og vindskibelige ere Beboerne af den til Sjællands Stift hørende Øe, Samsøe. Her findes i hver Gaard og i meer end det halve Antal Huse Væve, som tillige bruges. Magtet herved produceres en betydelig Mængde Huusflids Produkter, sælges dog kun ubetydeligt deraf, da disse Beboere deels sætte en Væ i at have Kisterne fulde af hjemmegjorte Tøier, deels betale de deres Tjenestetjyendes endeel af Lønnen med Lærred og Badmel. Produktet er ikke udmærket; det er dog blevet bedre siden den Tid, da der under sidste Krig laae Indquartering paa Øen; thi imellem denne vare mange jydskke Soldater, som forstode at væve bedre end Samsøingerne, og lærte disse deres Kunst. For medelst den Vindskibelighed, forbundet med Lærvillighed, som hersker mellem Samsøes Beboere, fortjente det vel, at de fattes istand til at lære at væve bedre, og ligeledes til at avle bedre Hør og Hamp. 2, 4 til 5 Skjepper Hør og Hamp faaes til hver Gaard, men Dyrkningsmaaden er saare ufuldkommen. Naar en fabrikmæssig oplært Væver, og en paa et af Heravlings Institutterne udlært Høravler etableredes paa Samsøe, skulle snart dens Vindskibelighed erholde et bedre Udseende, og være mere lønnende for dens Udøvere.

Ikke mindre vindskibelige end Samsingerne ere Vornholmerne; næsten overalt, saavel i Gaardene som i Husene paa Landet, og ikke sjælden i Kjøbstæderne, ere Bøve i Gang, hvorved Landets Indbyggere ikke allene forsyne sig med Alst, hvad de behøve til deres Beksledning, men og meget udføres til Kjøbenhavn og andre danske Provindser. Huusslids Produktet har paa Vornholm maaskee opnaaet en større Fuldkommenhed, end paa de fleste Steder, i det øvrige Danmark. Heelt snildt vides her at farve Garn med forskjellige Farver, og deraf at frembringe smukke Tøier. Under sidste Krig, da meget Tvist indbragdes, som Priisgods, til Vornholm, blev og vævet meget Bomuldstøi; dette er nu ophørt.

Det Sted i Danmark hvor Vævningen paa Landet meest har udbredt sig og drives bedst, er den Deel af det nordlige Fyen, som kaldes Sletten, eller Strækningen fra Odense til Børgense paa den ene Side, og Odense Fjord paa den anden Side, eller Skam og Lunde Herreder; det er dog ikke i den Grad, som det findes fremstillet af forskjellige statistiske Skribenter.

Bed at undersøge Væveriet paa Sletten findes, at i de sydligste Sogne, i Lumby og Lunde, ere næsten ingen Bøve hos Gaardmændene, og de faae, der ere, drives af en Pige, som fæstes ene for at væve; men derimod ere i Byerne Huusmænd, hvis eneste Forretning det er at væve, undtagen en kort Tid om Høsten, da de hjælpe Gaardmændene. I de øvrige Sogne findes næsten i hver Gaard en Bøv, hvorimod der ingen egentlige Vævere ere, undtagen i nogle af de Sogne, som ere de tvende først nævnte nærmest. Uagtet denne tilsyneladende mindre Industri i Lunde og Lumby Sogne, er den dog baade

flerre og bedre, end i de fleste andre Sogne. Aarsagen til Forskjellen i Driftsmaaden er, at i hine Sogne ere næsten alle Bønderne Selveiere, hvorimod de i de andre ere Fæstere; hine ere velhavende, disse, som Fæstere i Almindelighed pleie at være, hine finde Underhold nok ved at være Agerbrugere, disse forene begge Dele og have det desuagtet undertiden daarligt nok. Saaledes findes her det samme Resultat, som høves paa flere Steder i fremmede Lande; hvor en god Jordbund forenet med Bondens Frihed, eller, hvor, i det Mindste, det Sidste er Tilfældet, der er Bonden Agerbruger, og anvender sin Tid og Flid paa sin Jords Dyrkning, men sysselsætter sig ikke med industriøse Arbejder i sine fritimer, hvorimod han kjerer Alt, hvad han deraf forbruger, hos Professionister eller Fabrikanter, og ved det deelte Arbeide, drives det bedre; hvor derimod Vaand hvile paa Bonden, eller hvor Befolkningen er saa stor, at Jorden ikke kan yde nok til dens Dykkers Underhold, der gaar han over til at blive Fabrikant tillige.

I Selvejer Byerne paa Sletten spindes det selvaarbede Her i Bondens Gaard, og Vinteraftens Arbeid er det for Manden at haspe Garnet, medens hans Karle og Drengte hendase Tiden. Garnet opvæves derpaa af Væverne i Byerne. 2 til 4 Væve findes hos en saadan Huusmands væver, fornemmelig i Østrup Sogn, hvis Vævere ere bekendte over hele Fyen.

I Fæstebonde Byerne er det, at Væve findes i hver Gaard, i Særdeleshed i det saakaldte Tyrki, eller paa Grevskaftet, Einsidelsborg. I de Byer, som ligge Einsidelsborg nærmest, væves meest Uld, der kjøbes af Fællederne. Ulden kortes i samme Tilstand, den kjøbes og derpaa spindes den. Nu koges Garnet i en tynd

Opløsning af malet Klinte, som strax borttager Kalken. 5 til 6, undertiden endnu flere Stykker Dynevaar, à 12 Alen pr. Stk. bringer en Bondefone herfra til Marked.

Den Hør, som opspindes og forvæves er meest af egen Hvl, og 3 til 4 Skpr. pleier en Bonde at saae, og ikke een Tonde, som nogle Forfattere sige; thi at en eller anden udenfor Bondestanden saaer noget mere, skjøndt det er sjældent, gjør ingen Undtagelse i den almindelige Regel. Nogle Væver Huusmænd kjøbe og imellem i Kjøbstaden noget Hør, som de siden spinde og opvæve til Salg. Med Hensyn til Mængden, der væves paa Eletten, er dette vanskeligt at bestemme, da tilfældige Omstændigheder heri gjøre Forandring; men sikkert er det, at det beløber sig til langt meer, end Egnens Forbrug behøver, hvorfor Overflødet bringes til Salg, fornemmeligen til Odense Markeder, især til St. Knuds, og til at forsyne dette Marked bidrager saavel Selvejer, som Fæstebonde og Huusmand, thi, uagtet Selvejeren ikke selv mere væver, lader han dog af andre væve for sig til Salg. Paa St. Knuds Marked forsynes ikke alene Fyenboerne sig med Lærreder og hjemmegjorte Tøier, men fra Holland og Falsster komme Handelsmænd, der kjøbe disse Slags Varer, for siden at udsælge dem paa Herne. Med Hensyn til Produktets Godhed, er det saa godt, som en uordnet, uledet Industrigreens Produkt kan være.

I den sydlige Deel af Fyen, men fornemmeligen i Holland, paa Falsster og Langeland hersker ikke megen Huuslid. Under sidste Krig udbredte Bøvningsen sig meget, men med hiins Ophør, ophørte og denne; imidlertid klæder Almuen sig med egne Produkter, undtagen til Søndagsklædning, der almindeligen kjøbes i Kjøb-

staden. Agerbruget, fornemmeligen i Lolland, er og saa anstrængende, at det ikke fortjener at kaldes Ladhed, om Landalmuen, efter at have arbeidet hele Dagen i Marken, søger Hvile om Aftenen. I Lolland arbeider Qvindfolk ligesaa godt i Marken, som Mandfolkene, derimod forstaae de neppe at sye, binde eller væve. Paa Falster havde Administrationen for det Elasenske Fideicomis søgt at opmuntre til Spinding og Vævning, ved at uddele Hør til Spind, hvilket siden igjen blev opvævet; Produktet folgtes i Kjøbenhavn; men, da dermed var forbundet for stort Tab, ophørte det.

Sydland er den af de Danske Provindser, hvor Huusfiden er almindeligst; men den er ikke overalt lige udbredt, da enkelte Egne heri udmærke sig fremfor andre. I Herrederne om Narhuus og Randers, i Galling, Thye og Bentsyssel, væves nok meest; i nogle Egne findes en Væv i hver Gaard og Huus, i andre Egne er det ikke Tilfældet; nogle Steder er det blot Huusmænd, som væve, og disse drive da Væveriet, som Hovednæringsvei, saaledes i nogle Sogne af Øster Liisberg og Galten Herreder, mellem Narhuus og Randers. I Galten Herred f. Ex. drives af 110 Væve blot 19 i Gaardene, de andre af Huusmænd. I Bentsyssel kan det antages, at der findes Væve over i det halve Antal af Gaarde og Huse, men meget faae af Vævene drives uafsladelig, eller som Næringsvei. Naar Markarbeidet er forbi, sætte Fruentimmerne sig til at spinde, hvilket varer til henimod Kyndemisse, da det til den Tid spundne opvæves. Produktet, disse Væve levere, er saavel i Quantitet, som Qualitet meget forskjelligt, nogle Steder er det blot til eget Forbrug, der væves, andre Steder er det til Salg, dog er det neppe

nogetsteds saa betydeligt, som paa Sletten i Thyen; thi vel udførte fordum Aarhus, Randers, men især Aalborg, en betydelig Mængde Lærred med andre hjemmegjorte Teier; men det Opland, som leverede det, er og mange Gange større. Aalborg havde saaledes Wensyssel, Salling, Thy og Mors. Med Slettens Bæring har dog før kundet maale sig den, som drives omkring Ribe, men denne er nu senere indskrænket.

Hvad Maaden angaaer, Bæveriet drives paa, er den saare forskjellig. I den østlige Deel af Jydland, er det af hjemavlet Hør, Lærredet væves, i den nordlige Deel, fornemmeligen norden for Liimfjorden, er det af østersøist Hør, indforfæren af Aalborgs Handelsde, da Jerd bunden deels ikke er der saa stiftet til Høraavl, deels forstaaes dens Dyrkning der mindre, end andet Steds. Under sidste Krig havde Høraavl vel tiltaget meget, men nu er der Sogne, hvor Hør ikke sees paa Marken. Foruden de naturlige ugunstige Omstændigheder mod Høraavl i den nordlige og vestlige Deel af Jydland kommer og det, at ved Strandinger erholdes ofte Hør, som sælges til en Priis, den langt fra ikke kan dyrkes for. Omkring Ribe er det saavel russisk, som selvavlet Hør, der klæder Beboerne og nærer Handelsen. — Den Deel den jydsk Kjøbmand tager i denne Industrireen er heller ikke eens; paa den østlige Kyst kjøber han alene det færdigvævede og, for det meste, blegede Lærred; i Aalborg krediterer han Bonden raa Hør og modtager igjen Lærred til Afbetaling; i Ribe derimod lader Kjøbmanden Hørrøen hegle, uddeler den derpaa til Bonden, især paa Fåns, modtager den spunden tilbage, lader den nu blege og farve, hvorpaa han selv gjør Klemningen, og giver den

saaledes igjen til Bonden, der ikke har andet at gjøre der med, end at sætte den i Væven, og give Jfletten det Antal Traade, som Kjøbmanden bestemmer, den skal have.

Har Væveriet i de forskjellige Dele af Landet saa liden Lighed med hinanden, er det ikke at undres over, at dets Produkter ikke heller have det. Naar undtages det Lærred, som Ribe Kjøbmænd ordinerer, er alt det øvrige hinanden saa uligt, som mueligt. Enhver Væver giver et Stykke Løi den Længde, Brede, og øvrige Veskaffenhed, som han vil, end ikke i de Egne, hvor dette Huusflids Produkt er en Gjenstand for Handelen, har Kjøbmanden Sands for at lede denne Industri paa en for ham selv, som for Bonden, fordeelagtig Wei, selv ikke i Aalborg, hvor han af alle bedst kunde det, formedelft Veskaffenheden af den Deel han tager deri. De Danske Lærreder ere altsaa, paa de fra Ribe undtagne, ikke det, som i Handels Sproget forstaaes ved Handelsvarer, og saaledes, som det maa være, der skal finde Affætning paa det europæiske Marked, eller concurre med det, som fra dette ufsendes. Norge var det Sted, hvor de hjemmegjorte Lærreder, m. m. affattes. Heri er nu skeet en Forandring, og Kjøbmanden, der ikke kan sende Lærrederne andre Steder hen, føler nu, uden maaskee ret at vide hvorfor, Følgerne af hans Eigegyldighed. Vel har endeel af Slettens Lærreder og hjemmegjorte Løier været sendte op til Norge; men dog er Fyen og Øerne mest forsynet dermed, hvorfor der endnu eksisterer et ret godt Lærreds Marked i Odense, men i Sydland, især i den nordlige Deel, som havde mest Handel paa Norge, seer det nu kun sørgeligt ud med Lærredshandelen, og Skatter og Afgifter ere der nu saameget mere trykkende, som det var denne, der for det Meste betalte dem. Deels har

Norge nu ingen Penge at kjøbe for, deels ere de danske Produkter der besværede, i Forhold med nogle andre Nationers, med saa høi Told, at intet kan sælges der, saameget mindre, som de tydske Lærreder have faaet Indpas og ved deres billigere Priis og mindre Told undersælge de danske Lærreder. Disse vilde imidlertid, naar der toges Hensyn til deres bedre Qualitet, endnu kunde holde Priis med de tydske, Skjøndt der for disse betales mindre end for hine, men Kjøberne vælge i Almindelighed det, som koster mindst. — Aalborgs Kjøbmænd indforstreve før flere Hundrede Skpd. Hør fra Østersøen, som brugtes til at holde Tene og Bævspole i Gang i Venssysse, Thye, Salsling og paa Mors; nu indforstrives intet, i det Mindste, ikke til dette Brug, da ingen Lærreds Affætning har været, og Vondens Forfatning desuden er saaledes, at Kjøbmanden ikke tør creditere ham noget. Aalborg, Randers og Aarhus have tabt Lærreds Affætningen, og med denne bleve Bævene ledige.

Dette er og Tilfældet med Ribe Lærreder, de eneste, som kunne kaldes Handelsvarer; men til deres standsede Affætning er en anden Grund. Den største Affætning fandt Ribe Lærreder i Kjøbenhavn, men da kun rede Sølv er i Omlob i Ribe og i dens Opland, saa have de Handelslende lidt saameget ved de Danske Penges Ustædighed, saa de nu næsten intet tør sende hid, hvortil og kommer, at de tydske Lærreders tilsyneladende lettere Priis, have i disse pengetrange Tider bevæget mange til at kjøbe af disse. Det var ordinaire Lærreder, som før forfærdigedes ved Ribe. En af de Handelslende har nu begyndt ifkun at lade fine Lærreder væve, og disse finde Affætning, hvilket viser, at Fabrikationen burde forandres, muligen viser det og, at der

begyndes med at indsee, at finere Varer, endskjøndt i noget høiere Priis end grovere, dog ere i Grunden langt lettere.

Gode Blegier tjene meget til at forsøge Lærredernes Værdi; de, som ere omkring i Provindserne, skulle ikke rose sig deraf. Almindeligviis bygges nye Lærreder, efter forud at være indblødede 24 Timer i koldt Vand, 3 Gange, efterat de mellem hver Gang have lagt 14 Dage paa Blegen. At vande de saaledes henliggende Lærreder, overlades for det Meste, til Naturen. Vøgeaske er den eneste Kali, som bruges. 5 til 6 Uger varer en saadan Blegning. At Lærrederne ved denne Behandling ikke opnaae den Hvidhed, som schlesiske, hollandske og irlandske have, kan man ikke forundre sig over. Fremmede Lærreder appreteres, og blive derved mere tillokkende for Kjøberne; dette er her ukjendt, endog i Ribe.

Begrændset af Værning mod Norden, af dette, i Forening med Træskomageri, mod Østen, og med Pottermageri mod Sønden, samt af ved intet sig udmærkende og af Vesterhavet beskyllede Herreder, mod Vesten, ligge Lysgaard og Hammerum Herreder, med den deri værende Strømpebinding. Her hersker denne Industri næsten udelukkende, og hvor man kommer, sees enhver, Gammel og Ung, Mand eller Kvinde, at binde paa en Ulden Strømpe. Ulden hertil er af disse Hede Herreders almindelige Faar. Færdige sælges Strømperne til Strømpehandlernes omkring i Herrederne, som sortere dem, og sende dem saaledes enten til Kjøbmændene i de danske Stæder, eller til hollsteenske Kræmmere, som hente dem, eller til Hamborg. Skjøndt denne Industrigreen nu ikke drives saa stærkt, som under Krigen, er den dog, hvad Quans

titeten angaaer, den samme, som før Krigen, men Qua-
liteten er ikke mere saa god; thi under Krigen, da der ikke
kunde leveres saameget, som bestiltes, særdeles til Forsy-
ning for de franske Armeer, brød man sig ikke om Varenes
Bessaffenhed, og Strømpebinderne kom derved i en saadan
Bane med at binde flet, at de nu ikke kunne finde sig i at
gjøre det bedre, endskjøndt det virkeligen er blevet bedre,
end for nogle Aar siden; thi de flette Varer finde nu in-
gen Afsetning. Forskjel maa imidlertid gjøres mellem de
forskjellige Egne, hvor Strømperne bindes; i de nordlige
Egne, især i Wium og Lysgaard Sogne, have de
altid bundet bedst, og binde saa endnu; men i Ham-
merum Herred er det kun middelmadigt, dog kunne de
gjøre det bedre, hvilket de vise, naar Arbeide, som skal
være godt, bestilles.

I de bedre Strømpebinder Egne fortjenes almindeligen
100 pr. Ct. derved, det vil sige, naar et Pund Uld kos-
ter 3 Mk., bindes deraf Strømper til 1 Rbd; i Ham-
merum Herred fortjenes derimod ikke meer end det Halve
og neppe det. Produktets Mængde kan jeg ikke bestemme,
men naar Herredernes Skatters Størrelse vides, vides om-
trent og, hvad der vindes ved denne Industrigreen; thi det
antages, at Skatterne betales med Fortjenesten.

De øvrige Grene af Land Industrien forbigaaes her,
da de, efter min Formening, ikke saaledes behøve Regjer-
ringens særdeles Omhu; thi, om de i Silkeborg og Rye
Skove kunde bringes til at skære Træsko ligesaa nette, som
de fra Beile Amt, eller om Pottemagerne ved Warde
eller Randers kunde bringes til at lette sig Arbeidet ved
fuldkomnere Redskaber, var det vel ret brav, men neppe

er dette Gjenstande at omtale, hvor saameget og langt vigtigere fordrer den første Opmærksomhed.

Herved maa jeg slutte, hvad jeg har at anføre om Industriens Tilstand i de danske Provindser. Jeg formener at have viist, at Industrien i Kjøbstæderne kunde ønskes forøget og forbedret, og at i det Mindste ogsaa det sidste kan være Tilfældet med den paa Landet. Jeg vil nu gaac over til at afhandle, hvorledes jeg formener Industrien bedst kan fremmes i Danmark.

Industri kan befordres paa tvende Maader, enten ved en Stats Borgeres, fornemmeligen de Handlendes, Bistand, eller ved Regjeringens, og blandt disse tvende Maader er den første saavel den sikreste, som den bedste. Borgerne befordre Industrien, nogle ved at udøve den, andre ved at skaffe den Afsetning. Hvorledes det første skeer i Danmark, have vi seet, der staaer altsaa tilbage at betragte, hvorvidt det Sidste skeer.

Industriprodukternes Forbrugere betjene sig i Almindelighed af de Handlende, som tredie Person mellem dem og Producenterne; en Følge deraf er det, at det er de Handlende, som ved at skaffe disse Afsetning paa deres Varer, give derved den bedste Ophjælp, der behøves. Betragtes, med Hensyn hertil, Handelsstanden i de danske Provindser, for derved at kunne ledes til at slutte, hvorvidt de bidrage til Fabrikvidens Fremme, ved at forsyne sig med dennes Produkter, bliver Resultatet ikke meget tilfredsstillende. Naar undtages i Kjøbenhavn og saare faae af de andre Kjøbstæder, findes i de øvrige ingen, der fortjener Navn af Kjøbmand, og selv i hine er deres Antal saare indskrænket:

af Høkere og Commissionairer saavel for indenrigske, især Kjøbenhavnske, som for fremmede Handlende er der derimod nok. Fra Kjøbenhavn, fra Hertugdømmene og fra Hanses-
 stæderne modtage de Handlende omkring i Provindserne Ordre paa de af Landets Produkter, som de behøve, og almindeligen fastsættes den høieste Priis, der maa gives for det ordinerede. Disse Ordre søge nu Commissionairene at efterleve, og det naturligviis til saamegen Fordeel for dem selv, som mueligt. For ikke at remittere rede Penge for de ordinerede Varer, men derimod for at vinde desto mere ved dobbelt Omsætning, eller for, i det Mindste, at sende saa faa mueligt, sende de igjen tilbage alle Slags fremmede, saavel Kunstflids, som andre Produkter, hvilke Commissionairene søge at affætte. Den største Fordeel ved saadan Handel bliver for dem, som oprindeligen ordinere og remittere Varer, og den der vinder mindst, er den danske Producent, der maa sælge til den Høker, han staaer i Forbindelse med, for den ringest muelige Priis, og modtager igjen af ham derfor sine Forbrugs Artikler, men beregnede til en Priis, hvorved den Handlende har, som oftest, hundrede Procent og mere. Heri ligger Aarsagen hvorfor de, som boe i Provindserne, og som nogenlunde kunde det, lade deres Forbrugs Artikler komme enten fra Kjøbenhavn, eller fra Hansesstæderne, uden at tage dem hos deres Kjøbstads Handlende. Almindeligen staaer Bonden i samme Forhold til sin Kjøbstads Handelsmand, som denne igjen staaer i til dem i Kjøbenhavn eller Hansesstæderne, det er, i en Afhængigheds Tilstand, fremkommen ved stedse uopgjorte Regninger, hvoraf ingen af de tvende første kunne rede sig ud.

Paa en høiere Standpunkt staae vel de Handlende, som indkjøbe de Varer, de handle med, fra første eller anden Haand, og som, for egen Regning, udføre Landets Produkter; men de fleste af disses Kundskab bestaaer dog blot i den, de have arvet efter Forfædre, eller erhvervet ved lang Praxis, om hvad og hvormeget der behøves, for at forsyne deres Opland, og hvilke de Steder ere, hvor de nærmest kunne blive af med de indkjøbte Land Produkter. Ogsaa for mange af disse gjelder det, at de saavel ved Indkjøb, som ved Salg, ikke kunne erholde Fordeel nok, og derved ofte reent miste den.

Paa meget faae Undtagelser nær søges forgjæves i Provindserne efter en Kjøbmand i Ordets rigtigste Forstand, eller efter den Mænd, hvis merkantile Virkekreds kan, saafremt det fandtes lønnende, udbrede sig over hele Jordkloden, som kjender til den, og dens Produkter, til Menneskene, som beboe den, og til disses Tare. Hvilken Staat af Kundskaaber findes hos saadanne Mænd; disse ere det, som ved deres Indvirkning paa deres Medborgere oplyse Næringsveiene, og til denne Klasse af Handlende er det, som nogle andre Stater skylde deres Flor. Man sammenligne nu Fleerheden af vore provindsielle Kjøbmænd med disse, og det vil da findes, at det ikke er paa dem, at Abbed Raynals Ord kan anvendes: "at et eneste Menneske af dem sætter den nye og gamle Verden i Bevægelse."

Den lave Standpunkt de fleste af de danske provindsielle Handlende staae paa, erfares ikke alene ved at opholde sig paa de Steder, hvor deres Virkekreds strækker sig, men og, ved i fremmede Lande, at høre deres Dømmene, som staae i Forbindelse med dem. Jeg har der hørt sige, at

det under Verdens Handels nuværende almindelige Dvale vilde see slet ud med dem, naar ikke Danmark var tilbage for dem at fortjene noget ved, og dertil var igjen Aarsagen, at de gjorde med de provindsielle Handlende, hvad de vilde.

Nedenstaaende Exempler kunne, blandt mange flere, tjene til de nuværende provindsielle Handlendes Karakterestik.

Det er notorisk, at, naar en Værsskipper ligger ved Kysten og tilforhandler sig Korn, erholder Bonden stedse mere for sine Kornvarer hos Kjøbstads Kjøbmanden, end naar den Værsske Concurrence er ophørt.

I Fyen havde en Landmand med megen Omhu ladet sit Korn rense. En Kjøbmand afhandlede ham i hans Gaard, ikke alene det rene Korn, men og det svangre, som var bestemt til Kreatturene. Forinden det blev bortført, bleve begge Dele sammenkastede.

I Aalborg indgik de Handlende for nogle Aar siden den Forening, ikke at købe Korn uden efter Vægt. Foreningen blev underskrevet af dem alle og trykt. Al Handel skeer desuagtet nu efter Måal. Da nogle af de Handlende ikke vilde opfylde deres Forpligtelse, men vedbleve at købe efter Måal, maatte de andre gjøre det Samme, ellers havde de mistet Bondens Handel.

Naar Kornhandelen, som dog er en af de Handlendes vigtigste Handelsgrene, ikke kan vente af dem nogen Opbjudning, hvorledes skal det da gaa med Fabriksliden? Saaledes, som jeg har viist, at det gaaer med Handfæsfabrikationen og saaledes, som det gaaer med Dugmageriet. I nogle Byer, paaستاes der, findes ikke en Alen dansk Klæde hos de Handlende.

Intet vilde, efter min Formening, saaledes bidrage til Næringsvejenes, og med disse til Kjøbstædernes og Landets Opkomst, som hvis det var mueligt, at bidrage til den provindsielle Handelsstands Forbedring. At fremmede driftige Handlendes Nedsættelse kan bidrage dertil, have Exempel paa. Naar unge Handlende have opholdt sig nogle Aar paa berømte fremmede Handelspladser, pleier det og at have gavnlige Virkninger paa dem.

Anseer Handelsstanden det ikke tjenligt for den, at understøtte deres industriuse Medborgeres Bestræbelser, er det ikke at formode, at de andre Borgere kunde det, skjøndt det ikke altid mangler dem paa Villie dertil. De i Provindserne fordeelte patriotiske Selskaber have forsøgt det; men, fordi de have villet virke meer, end deres Evner til: lode, have deres Bestræbelser næsten ingen Resultater havt, og flere af disse Selskaber, fremsøgte af den ved Englands Anfald opluende Fædrelandskjærlighed, ere igjen med denne faldne i Dvale. Disse Selskabers Indretning var og Aarsag deri; thi, naar man hørte om den Virkekreds, de havde valgt sig, og om hvad de vilde virke, maatte man ledes paa den Formodning, at de havde ligesaamange Tusinde, som Dalere til deres Disposition. De Selskaber, som endnu eksistere, have og indseet denne Feil, begynde at rette den, og have valgt enkelte Ting til Gjenstand for deres Virksomhed.

Foruden det Kongelige danske Landhuusholdnings-Selskab, og Selskabet til Industriens Fremme, saafremt dette endnu er til, og som begge have deres Sæde i Kjøbenhavn, men med en Virkekreds udbredt over hele Riget, er i Sjælland af patriotiske Selskaber, det for Kjøbenhavns Amt, hvis Formaal fornemmelst

gen er at bidrage til Amtets Landvæsens Opkomst, det for Holbeks Amt, som har samme Tendants, og det for Grevskabet Holsteinborg, stiftet i 1809 af dette Grevskaabs nuværende ædle Besidder. Deels for at see, hvad dette i denne korte Tid har virket, deels for at lære, hvorledes et saadant Selskab bør virke, er en Reise til Holsteinborg vel Umagen værd. Paa Møen er ligeledes et patriotisk Selskab. Dets Medlemmer give intet Pengebidrag; de ville virke med Raad og Daad. Meget er der ikke kommet ud deraf. Om det bornholmske Selskab for Efterslægten vides nu heller ikke meget. Byens patriotiske Selskab var sin Opløsning nær, da Hans Høi-
hed, Prinds Christian, blev dets Præsident, og besluttede at give det en anden Indretning. Hans Høi-
hed havde yttret det Ønske, at see i Byen Distrikts Selskaber opstaae, og, som en Følge heraf, er paa Sletten fremstaaet et saadant, som søger ved Raad og ved enkelte Understøttelser at opfylde Hans Høiheds Ønske.

Rolland og Falster har et Selskab til Oplysnings- og Industriens Fremme, som endnu er i Virksomhed, og hvis Formaal er, som dets Benævnelse viser, fleersidig, og ikke aldeles uden Nytte. Aarhus har havt et patriotisk Selskab. En af dets Stiftere vidste ikke at sige mig, om det endnu eksisterede. Derimod er der et i Randers med en Capital af 7000 Rbd. Det har villet virke for meget; nu indskrænker det sig meest til at befordre Haveanlæg og Plantning af vilde Træer. Aalborg har et patriotisk Selskab, som tillige deelte de andres Feil, men dets nuværende Præsident, Stiftamtmand Moltke, har raadet Bod derpaa.

Flere Selskaber, som have Industrien eller Landhuusholdningens Forbedring til Hiemad, kjender jeg ikke.

Vel er hvad de ovennævnte Selskaber kunne stifte, fra den pecuniære Side, kun ubetydeligt; destomere kunne de virke med Raad og Daad, naar blot deres Formænd veed at interessere Medlemmerne derfor. Saafermt Regjeringen i et eller andet ønskede deres Medvirkning til et Formaaels Opnaaelse, fandtes der og dertil sikkert hos dem velvillig Understøttelse, og, ved at afbenytte deres Medvirkning, ansporedes tillige Medlemmernes Iver, da de vilde derved ansee sig smigrede, og de herligste Frugter høstede maaskee som Følge deraf.

I det Preussiske Edikt zur Beförderung der Land Cultur, vom 14ten September 1811. §. 39, yttres Kongen det Ønske, at erfarne og praktiske Landmænd sammentraadte i Landets forskjellige Provindser, og dannede praktiske Landhuusholdnings Selskaber; derved tilkiendegives tillige den Hensigt, at oprette i Berlin et Central Bureau, som skal sætte de forskjellige Selskaber i Provindserne i gjensidig Forbindelse, skal af dem forlange og modtage Beretninger, skal foredrage til de høiere Statscollegier det landlige Publikums Ønsker, m. m. De Omkostninger, som ere forbundne med dette Central Bureau, især med Sekreterærens Løn, vil Kongen betale. I hvorvel denne af Kongen yttrede Idee endnu ikke er udført, kan der dog neppe være nogen Tvivl om, at det, naar den engang udføres, vil være til megen Nytte for den Preussiske Stat. Jeg formener, at naar den samme Idee realiseredes for Danmark, dog saaledes, at den ikke indskrænkede sig til Landvæsenet ene, men til Industrien og Næringsvejene i Almindelighed, saaledes, som Formaalet er med det Konge-

lige danske Landhuusholdnings Selskab, saa skulde Landet deraf hæfte stor Nytte; maaskee Landhuusholdnings Selskabet passende kunde her være Central Bureauet. En saadan Foranstaltning, troer jeg, bidrog meer, og i hurtigere Tid, til Industriens Fremme i Cardeleshed og til Statens og dens Næringsvejes Opkomst i Almindelighed, end Regjeringens øvrige Foranstaltninger kunne bevirke, da nu Alt, hvad som i dette Øjemed foretages, kun betragtes, som den øverste Magts Willie, hvis Sværksættelse, som Erfaringen lærer, enten ikke alletider er muelig eller gavnlig, fordi den har været bygget paa Mangel af rigtig local Kundskab, eller fordi den udføres, som noget befaleet, og ikke som noget, hvortil der fra vedkommende Steder, og fra dem, som det nærmest angaaer, er medvirket, og dette bidrager uendelig gen meget til en Sags heldige Fremme.

Patriotiske Selskabers Medvirkning er og det eneste Middel, jeg veed, hvorved der i Danmark kan ventes, at Borgerne i deres private Stilling ville bidrage til Industriens Fremme; hvad mere der bør skee, maa derfor have sit Udspring fra Regjeringen, og, ved at betragte, hvorledes dette maa begynde, støde vi først paa Haandværkerne.

Haandværkerne vare til forinden Fabrikkerne; ligesom de vare dette, ere de og disses Basis; thi uden gode Haandværker haves ikke gode Fabriker. Maskiner og Redskaber, som bruges i Fabrikkerne forfærdiges af Haandværker; naar det vides, hvormegit Fabrikaters Godhed beroer paa, at de Maskiner og de Redskaber, hvormed de ere forfærdigede, ere godt gjorte, og naar det vides, at det endog er en Betingelse for dette, saa bliver det indlysende, hvor vigtige de ere, naar gode Fabriker ønskes. Forinden derfor Fabriker ophjælpes, maa, saasnart dette skal have nogen Nytte, der

gyndes med at ophjælpe deres første Udspring og den Hovedstøtte, de grunde sig paa, altsaa paa at ophjælpe Haandværkerne. Endog uden at have Fabriker, eller at ville have dem, er det magtpaaliggende at have gode Haandværker, da ethvert af de i det daglige Liv brugende Ting og Redskabers Godhed, Varighed og Hensigtsmæssighed berøer paa disse.

Med Haandværkernes Tilstand er det kun maadeligt i Danmark, naar undtages nogle enkelte Grene i Kjøbenhavn og en enkelt Professionist i nogle Kjøbstæder; de øvrige have sig ikke over Maadelighedens lave Standpunkt. Noisom, som det neppe uden Grund siges, at den danske Nation er, tages til Takke med maadelige Produkter, hvortil maafee og kommer for endeel Mangel paa rigtig Calcul, ved at ville ved Indkjøb stedse have til de laveste Priser, ikke indseende, at til saadanne, intet godt kan have. At Evnen til at kjøbe det bedre, mere kostbare, nu ogsaa mangler hos Fleerheden, kan ikke nægtes. Til at levere noget bedre Arbeide have derfor ingen Opmuntring, og for de faae, som hellere betalte noget mere, naar de kunde erholde gode Varer, enten lønner det sig ikke, at gjøre dem gode, da Professionisterne, som oftest, ikke ere indrettede dertil, eller de, af Bane med at gjøre slet Arbeide, ikke kunne gjøre det godt.

At Aarsagen, hvorfor vi i Danmark ikke have gode Haandværker, tildeels ligger i ovenstaaende Grunde, er sandt, men ikke mindre har bidraget dertil, at denne saa vigtige Gjenstand ikke allerede fra ældre Tider har fra Regjeringens Side tiltrukket sig den Opmærksomhed, som den, efter min Formening, i en saa høi Grad fortjener. Fabrikslid er opmuntret, men ikke dens Støtte. Var dette skeet fra Slut-

ningen af det 17de Aarhundrede, eller, fra Begyndelsen af det forrige, som det Tidspunkt, da Fabrikker begyndte at opmuntres i Danmark, da skulde vi nu have havt god Industrie.

J nogle andre europæiske Stater er ogsaa indseet, hvormegen Indflydelse Haandværkerne have paa Fabrikksiden, hvorfor Regjeringerne have søgt ved forskjellige Midler at forædle dem. For at holde Orden iblandt de forskjellige Haandværker, og, for ved visse Forfrister, at forebygge, at intet slet Arbeide leveredes af disse, ere Lauge oprettede. Disse have været og ere endnu i nogle Lande meget mangelfulde. Nogle Steder er det med Held forsøgt at afhjælpe Feilene, paa andre Steder er det mislykket. Der er Stater, hvor Regjeringen har formeent, bedst at raade Bod paa Laugevæsenets Mangler, ved aldeles at hæve og frigjøre Laugene; men, i hvorvel jeg maa være fuldkommen enig i, at Haandteringerne drives bedst uden Lauge, hvor paa havees flere og særdeles indlysende Exempler, troer jeg dog, at det er skadeligt for det Land, som har et strengt Laugevæsen, pludseligen at hæve det; thi derved aabnes paa engang Dørene for Gasteriet, og Professionernes Forsald, samt fattig Forsørgelsens Forsøgelse blive, i det Mindste for en Tid, Følgerne. Skridt for Skridt formener jeg, bør Laugevæsenets Baand løsnes, indtil det Øjeblik kommer, at de, uden at gjøre Skade, aldeles kunne hæves.

Hvad Danmarks Laugevæsen angaaer, da slider det ikke under saadanne Mangler, som i nogle andre Lande, især siden Fordg. af 21de Marts 1800 udkom, dog vilde det ikke være et unyttigt Foretagende, om det undersøgtes, hvorvidt den Lethed, der nu er for Svende at nedsætte sig som Frimestere, ikke har havt skadelige Følger. Mange

paastaae det. Uhenfigtsmæssigt blev det heller ikke, om de forskellige Laugsartikler bleve gennemgaaede, og erhøbt en med Tidernes Fremskridt passende Forandring.

Det er imidlertid ikke nok, at bortfjerne de Hindringer, som et slet indrettet Laugsvæsen kunde lægge i Veien for Haandværkernes Opkomst; der maa tillige sørges for ved nyttige Kundskabers Udbredelse, at Haandværkerne kunne fride frem i Fuldkommenhed, og ikke staae formeget tilbage med Hensyn til hvad Culturens og Kunsternes Fremskridt kunde gjøre Fordring paa.

At kunne give Professionister Leilighed til at forskaffe sig høiere, til deres Næringsvejs Drift nødvendige Kundskaber, end de, som de kunde erhverve sig paa almindelig Maade, har derfor og i flere Stater været anseet for et kraftigt Fremstød til Næringsstandens Opkomst, og at det er rigtigt, har Erfaringen viist. Polytechniske eller og blot Haandværks Skoler ere Midlerne, som dertil ere anvendte. Den første af det Slags, som mig vidende indrettedes, var den polytechniske Skole i Paris. Senere fremskødte ikke alene i Frankrige flere lignende, men mindre Læreanstalter, saaledes f. Ex. Haandværksskolerne i Chalons sur Marne og i Angers, men og i nogle andre Stæder. Østerrige har saaledes een i Prag, en anden i Wien. Alle disse skyldte Regjeringen deres Tilværelse. I England gjøres fra Regjeringens Side intet til umiddelbart at virke paa Haandværkernes eller Fabrikernes Opkomst, naar undtages til Linnedmanufakturets Ophjælpning i Irland, altsaa er der heller ikke der noget polytechnisk Institut; men i det Sted ere i de betydeligste Stæder fremstaaede ved Supskription Selskaber, der lade docere de Videnskaber, som nærmest have Hensyn til Fabrikfliden. At give en Beskrivelse

over disse forskjellige Indretninger er overflødigt, da de ere noksom bekendte, og at anføre noget om den Nytte, de medføre, vilde være ligesaa overflødigt, da saavel den Række af Aar, de Eldeste af dem nu have staaet, samt den Efterligning, de have fundet paa andre Steder, tale fordeelsagtigen nok om dem. Danmark, eller rettere sagt dets Hovedstad, er ikke aldeles blottet for lignende Indretninger. Endskjøndt det i Begyndelsen af dette Aarhundrede oprettede Selskab til Haandværksstandens Forædling er indgaaet, vedbliver dog endnu en Green deraf, Institutet for Metalarbeidere. Underviisningen i Kunst-Akademiets Skoler er endvidere ligesaa meget for Haandværkerne, som for Kunsterne. Men hvad paa disse tvende Steder saaledes læres, er ingenlunde tilstrækkeligt, da det første Institut har blot en speciel Virkefreds, og det Sidste, skjøndt virkende i det Store, blot kan, naar undtages ved den mathematiske Underviisning, virke paa at uddanne Haandværkernes Smag.

Hvad derfor endnu staaer tilbage at gjøre til Haandværkernes Uddanning, maa, efter min Formening, udspringe fra Regjeringen, og dette kan skee, ved at bidrage til Oprettelsen af et Institut for Haandværker og Fabrikanter, afpasset efter Danmarks Kræfter. Institutets fornemste Formaal maatte være nyttige Kundskabers Udbredelse mellem Haandværker og Professionister. En saadan Kundskabs Udbredelse kan skee, saavel theoretisk, som praktisk, og saaledes skeer det i andre Stater. Mathematik og Mechanik, technisk Chemi og enkelte Dele af Technologien, maatte udgjøre den theoretiske; Maskin Tegning, med Anviisning i enkelte til Haandværker og Fabrikker henhørende Deles Ud-

øvelse, og som ikke almindeligen læres, maatte udgjøre den praktiske Deel.

Ikke alene hvor polytechniske og Haandværks Skoler findes, men og paa mange andre Steder haves Model: Samlinger, hvori forekomme ikke alene de vigtigste af de i Fabrikker og Haandteringer brugelige Maskiner og Redskaber, men og Modeller af andre Indretninger, som have almeen Nytte i det daglige Liv. I Berlin er en Model og Maskin: Samling tilhørende Fabrik: Deputationen. Den var under mit Ophold der endnu ikke offentlig, men saadant havde til Hensigt. I Breslau havde man begyndt med en lignende. En af de kjønneste og hensigtsmæssigste jeg kjender, er den, ved den polytechniske Skole i Prag. I Wien er en Maskin: og Model: Samling forenet med det polytechniske Institut, men den var, da jeg besaa den, i Vinteren 1817, ligesaavel som Institutet endnu i sin Begyndelse, men vil sikkert ikke komme til at give den i Prag noget efter. Samlingen i Conservatoire des arts et metiers i Paris behøver blot at nævnes; i mindre Maalestok er den i Lyon. Amsterdam eier i det Nederlandske Kabinet van Landbouw en fortreffelig Samling, fornemmeligen for Landbruget, og alle Redskaber ere i fuld Størrelse. I England findes i mange Byer Maskin: og Model: Samlinger, især i London, hvor der er flere, og i Dublin. Saadanne Model: Samlinger have en flersidig Nytte, der er større, end den maaskee ved første Øjeblik synes at være; thi den virker ikke alene paa Haandværkeren og Fabrikanten, men og paa Borgeren i Almindelighed; ved at stille for hans Øjne en talrig Samling af Maskiner, erholder han klarere Begreb om deres Sammensætning, Brug og Anvendelse; han erholder mere

Takt for det mekaniske og tekniske Sag, og meget af det, han har seet og lært, vil han vel vide ved Leilighed at anvende. Saadanne Samlinger give Anledning til paa en lettere og meer anstuelig Maade, end de bedste Tegninger og Beskrivelser gjøre det, at udbrede Kundskab om nyttige Opfindelser og Indretninger, og ved saadanne Samlinger have Middel til hurtigere at skaffe forplantet paa fædrenes landst Jordbund, hvad der fremspirer og opkommer i fremtiden. Hvormeget trænger ikke vore Haandværker og Fabrikker til saadan Hjælp, og hvormegen Nytte vilde ikke de andre Borgere have deraf. For iblandt utallige at anføre et Par Exempler herpaa. Hvor lidet bekjendt er Dampernes mangefold Anvendelse, hvor mange og høist urigtige Domme høres her om denne Sag. Modeller af Indretninger, hvorved Dampene benyttes til et eller andet Øjemed, ledsaget af en dertil hørende mundtlig Forklaring, skulde i mange af vore Haandteringer frembringe en fordelagtig Omvæltning. Hvor meget staae vi tilbage med Hensyn til de Indretninger, som tjene til at forandre Kornet til Føde for Mennesker; spises i Almindelighed slettere Hvedebroød end her. Foruden flere Aarsager hertil, er det ikke en uvæsentlig, at Midlerne, hvorved det kunde blive bedre, ere ukjendte. Saaledes kunde f. Ex. Meelmøllerne modtage mange og vigtige Forbedringer. En efter de nyeste Forbedringer bygget Model, f. Ex. efter de omkring Kingston upon Hull i England, eller Dele af den, skulde meget bidrage til Øjemedet, ved at give Møllere anstuelig Begreb derom.

Det er dog ikke nok, at en saadan Model-Samling have, der maa tillige derved være ansat en Mand, som kan give enhver Spørgende alle de Oplysninger, med Hensyn til Mo-

bellerne, m. m. som maatte ønskes. Taknemmeligen maa jeg erindre de Oplysninger, som jeg i saadanne Model-Samlinger have erholdt af deres Bestyrere.

Det er ikke mueligt, at have Modeller af alle Maskiner, Redskaber m. m. Der findes derfor undertiden ved saadanne Samlinger tillige Tegninger, tildeels tegnede af dem, som i Skolerne undervises i Maskin-Tegning. En Samling af saadanne Bøger, som nærmest have Hensyn til Technologien, pleier og at være forenet dermed, og endelig gen Prover, saavel af indenlandske, som udenlandske Fabrikater.

Driftigen paastaar jeg, at, skal Haandværker og Fabriker, eller Industrien i Almindelighed, opnaae nogen Fuldkommenhed i Danmark, og ikke stedse deri staae tilbage for mange andre Lande, da er det en uundgaelig Nødvendighed at virke paa dem ved Polytechniske eller Haandværksskoler, forenet med Model- og Maskin-Samlinger *). Har man an-

*) Det Keiserenske Fond betaler Professorene Ørsted og Smith, for at tilstaae Haandværkere og Fabrikanter fri Adgang til deres Forelæsninger over den tekniske Chemi; Landhuusholdnings-Selskabet lader ved Dr. Zeise holde et offentligt Foredrag over samme Videnskab; det samme Selskab har endvidere en Model-Samling, som er offentlig. Det skulde synes, at trænde Forelæsninger over samme Gjenstand gjorde, i Forening med den anførte Model-Samling, det foreslaagne Institut her unødvendigt: alligevel vedbliver jeg min ovenstaaende Paastand. At Model-Samlingen, i dens nærværende Tilstand, ikke kan gjøre nogen synderlig

seet det nødvendigt fra Regjeringens Side i Frankrige, og fra Privates i England, hvor Haandværker og Fabriker have opnaaet den høieste Fuldkommenhed, herved at bringe dem til en endnu høiere Punkt, hvormeget mere maa det da være nødvendigt her, hvor enhver upartisk, som tillige har seet, hvorledes de ere i nogle andre Lande, maa tilstaa, at der endnu er meget at gjøre til Næringsveienes Opkomst.

Naar en Læreanstalt, som ovennævnte, med dertil hørende Modellsamling er stiftet, naar Laugsartiklerne komme til at fremstaae i en fornyet Skikkelse, og, saafremt det befindes, at den ved Forordn. af 21de Marts 1800 givne større Væghed for Svende til at nedsætte sig som Frimestere, havde havt skadelige Følger, deri da gjordes en Forandring, saa formener jeg, der fra Regjeringens Side er gjort, hvad der nu kan gjøres for Haandværkerne Fremme.

Ogsaa Fabrikationen kom til at nyde Godt af saadanne Foranstaltninger. Hvad videre kan gjøres for dennes Frem-
 skridt, kan inddeles i direkte og indirekte Midler. Direkte

Nytte, vil enhver let kunde overbevise sig om; at de trende Forelæsninger over den tekniske Chemi kunde være meget nyttige, tvivler ingen paa, men vel paa, at de gjøre den Nytte, som en Forelæsnning over samme Videnskab i Almindelighed, over enkelte af dens Grene i Særdeleshed, og dette ledsaget med Leilighed til praktisk Øvelse, for de af Tilhørerne, der ønskede det. Endeligen kan det ikke lades ubemærket, at alle disse forskjellige Bestræbelser, til at fremme Haandværker og Fabrikanten først opnaaede sin fulde Nytte, naar de, isædesfor som nu, at virke isolerede, gik ud fra et fælles Middelpunkt.

flaar det ved Laan, men fornemmeligen ved Maskiner, indirekte ved den Understøttelse som Lovene, især dem der have Hensyn paa Tolden, kunne give dem. Den første Slags forbigaaes her; til sidste Slags høre følgende Bemærkninger..

Forordn. af 2den April 1814 befaler, at alle Slags fremmede Bomulds og Uldne Varer, som indføres til Danmark, skal sælges ved Auktion paa Kjøbenhavns Toldbod, og af Auktions Beløbet skal tages 30 pr. Ct. i Told. En saadan Understøttelse, som den, der sætter en Fabrikant istand til at arbejde med, i det Mindste, 30 pr. Ct. Avance, synes at være meget betydelig, og ville og være det, om Anordningen kunde overholdes; men dette kan den vanskelige, og bliver det heller ikke, og, især derfor en Hjælp, bliver denne Anordning en Hinder for Fabrikationen, saafremt det ikke er mueligt her i Landet, at concurre med fremmede toldfrie Fabrikata, og noget nær toldfrit sælges en stor Deel af de fremmede Uldne og Bomuldsvarer, som falskbydes. Hvorvidt der i en kjøbenhavnsk Kræmmers Bod findes Uldne eller Bomuldsvarer, som ere indsmuglede, vover jeg ikke at indlade mig paa; men at der ere faae, eller maaskee ingen Byer omkring i Provindserne, uden hvor de findes og hvor de sælges, undertiden endog uden mindste Dølgemaal, er bestemt. Ved at gjenneemgaae Listerne over hvad der af de paa Toldbod Auktionerne solgte Uldne og Bomuldsvarer sendes til Provindserne, og ved at sammenligne dette Quantum med det rimelige Forbrug af saadanne Varer, vil, det her sagte, snart sees. De Handlende selv fragaae det heller ikke, og uden at de ville gjøre dem til af, at de vide Midler, til at undgaae Toldopsynet, haabe de at finde Undskyldning deri,

at, som de sige, Forordningen af 2den April 1814 tvinger dem dertil. Forordningen befaler nemlig: at fremmede Uldne og Bomuldsvarer ikke maae indføres til andre Stæder i Danmark, end til Kjøbenhavn, at de der skulde blive i Toldvæsenets Bærg, og af Det sælges ved offentlig Auction. Naar nu de i Provindserne boende Handlende indføre saadanne toldbare Varer, maae de først bære Omkostningerne med disses Transport til Kjøbenhavn, maae lade dem sælge, uden at kunne være visse paa, at erholde dem, maae i alle Tilfælde betale en Commissionair, som paa deres Vegne skal paasee deres Tare, og endeligen maae de bære Transport Omkostningerne fra Kjøbenhavn til deres Hjemsted. Alle disse Omkostninger m. m. sparede de, naar de kunde lade Varene komme direkte til dem. Hertil kommer endnu, at de ere udsatte for at erholde forjættede Varer. Ved andre Auctioner er det nemlig nok, naar Prøver af de sælgende Varer fremvises; paa Toldbod Auctionerne oplukkes Stykkerne. — Hellere altsaa, end at have alle disse Uleiligheder og Bekostninger, smugle de.

Til Horsens ankom nogle Bombasiner m. m. Det blev ikke tilladt at indklare dem der, men enten skulde de sendes til Kjøbenhavn og sælges, eller og tilbage til Lünebeck, hvorfra de kom. Det sidste valgtes. —

Var det Forventningen, at alle disse Uleiligheder, Omkostninger m. m. skulde tvinge de provindsielle Handlende til at forsyne sig med indenlandiske Fabrikata, da er den glippet, thi, som oven sagt, saadant hører til Sjældenheder. Det staaer vel til Toldopsynet i vedkommende Stæder at indquire, om toldsvegne Vare falskbydes af de Handlende, men, naar der kjendes til mange af disse Byer, og disses Borgere, naar der vides, at de Handlende maae

regnes blandt de første Klasser af Borgere, og naar endeligen vides, hvor faae Familier der høre til disse første Klasser, saa haaber den Embedsmand, som Misantropie ikke lader 4 Kolde Bægge være nok, at finde Undskyldning for, om han seer igjennem Fingre med saadant, naar andre tier. Kan en saadan Undskyldning vel fælde ham for den borgerlige Domstoel, skeer det maaskee ikke for Menneskelig hedens, og dennes Dom bør nok heller ikke tabes af Sigte.

Kan vore Ulden og Bomuldsfabriker ikke bestaae, uden at Varer, som fremmede Fabriker af samme Slags forfærdige, betynges med Told, og der dog ønskes, at de skulle bestaae og trives, da formener jeg, at der bør skee en Forandring med den nu gjeldende Forordn. af 2den April 1814. I Præmisserne til Toldforordningen af 1ste Febr. 1797 siger Lovgiveren: "Ved ældre og nyere Forbud mod "Varers Indførsel eller Udførsel, have mange og vigtige "Varesorter været udelukkede fra Handelen indtil, eller ud "fra Bore Neger. I lige Grad, som disse Forbud tilsa mentagne have tvunget Handel og Skibsfart, have de ikke "fremmet Varers Frembringelse i Landet selv. Smughandel er da jævnlig indtraadt i rebelig Handels Sted, har "berøvet Vor Statskasse en Indtægt, den kunde behøve, "og saaledes, samt i andre Maader, virket til Skade for "det Almindelige." Dette af Hs. Majestæt her sagte, formener jeg, at passe paa Forordn. af 2 April 1814; thi udenfor Kjøbenhavn vil Enhver kunde oplyses om, at det nu er omtrent det samme, som om Indførsel af fremmede Uldne og Bomuldsvarer var aldeles fri.

Et andet Middel, hvorved Regjeringen har havt til Hensigt, at begunstige Uld- og Bomuldsmanufakturerne, og som er langt tidligere anvendt, end det nys omhandlede,

men hvorved den i Grunden har skadet dem, saafremt Begunstigelsen, der, dengang den blev givet, kan have været passende, skal vedblive at være gjeldende, er Tilladelsen for Fabrikanterne til en Detail at udsælge deres Fabrikater.

I Dugmagerlaugets Artikler §. 34 forbydes det Mesterne, "at sælge deres Varer i Alenvis, førend efter een Maanedes Forløb, efterat de Kræmmerlauget her i Staden bemeldte Varer havde tilbudet, og de sig dem ikke have villet tilforhandle."

Skjøndt dette Forbud at sælge en Detail, har man dog senere troet at burde tillade dette Udsalg, betragtede det, som et Slags Understøttelse. I Commerce Collegii Skrivelse af 14de Febr. 1761 til Kjøbenhavns Magistrat (Schous Udtog af Forordningerne, 3 Deel pag. 436 i Anmærkningen) tillades det Silke- og Klædefabriquererne at sælge deres Varer en Gros og en Detail, ligesom de ville. Denne Manufakturisterne her givne Tilladelse fornyedes i de første Aaringer efter den senest endte Krig. I en Tidspunkt, som den daværende, der var en Undtagelse fra Tingenes almindelige Gang, var denne Tilladelse virkelig et Slags Understøttelse, da Fabrikanterne derved opnaaede en dobbelt Fordeel, nemlig Manufakturistens og Kjøbmandens, og dertil, Detailhandlerens Fordeel. Men en saadan Detailhandel kan ikkun være en Begunstigelse i en saa spændt Stilling, som den daværende; naar Handelen har sin vanlige, jevne Gang, uden at forrykkes enten ved politiske eller collegiale Indtryk, maa den ophøre med at være en Begunstigelse, og maa derimod meget mere være et Fremstød til Manufakturistens Undergang. Fabrikanten kan nu legaliter fortjene foruden den Fordeel, som hører til hans Næringsvej, tilslige en Deel af den Fordeel Kræmmeren maa have, for at

leve, holde Varelager, lønne Folk, præstere de ham paa-
lagte borgerlige Tyngder, m. m. Fabrikanten, der ikke be-
høver den dobbelte Fordeel, hvoraf ellers tvende lever, kan
følge sine Varer til billigere Priis, end Kræmmeren. Denne
kan nu ikke ernære sig; vil han det, maa han bruge Kunst-
greb, han maa smugle. Ved at spare Tolden og maaskee
endog i fremmede Lande nyde Udsøfselspræmie, kan han un-
dersælge de indenlandske Manufakturister, thi ellers var
Toldbegunstigelsen unødvendig, disse ville da savne Affætning,
og af Mangel paa denne, maae de ophøre. Kræmmerens
Fordeel er nu modstridende Fabrikantens, og, i Stedet for,
at hiin skulde være dennes vigtigste Hjælp og Kilde til hans
Fremme, bliver han derimod Aarsag til dennes Undergang.
Skal Manufakturisterne derfor vedblive at have Udsalg en
Detail, maae Kræmmerne udsættes af de Handlendes Liste.
Rigtigst er det dog nok, at lade Fabrikanten være Fabri-
kant, Kjøbmanden Kjøbmand. Den ene bør neppe ophjæl-
pes paa den andens Bekostning, Haand i Haand skulde de
da kunne virke til et og samme Formaal, hinandens gjens-
idige Fordeel.

Dette her sagte, antager jeg imidlertid blot gieldende
under Forudsætning, at der skeer en Forandring i den in-
tenderte Toldbegunstigelse, som Forordn. af 2den April
1814 vilde give Klæde- og Bomulds Fabrikanterne; thi
under nærværende Forhold er denne Detailhandel maaskee
den eneste Støtte, der holder Fabrikanterne; betoges den
nu denne, kunde de, i det Mindste ikke i Provindserne,
udholde Concurrencean med toldsvegne Varer.

Uagtet Papirfabrikationen er tiltaget her i Lan-
det, siden Slutningen af forrige Aarhundrede, har den
dog ikke den Udvidelse, som den burde have, da mange,

fornemmeligen fine Papirsorter indføres fra Udlandet. Papirfabrikanterne anføre som Aarsag til deres indskrænkede Drift, at Kludene blive dem for kostbare, fordi dertil uberegtigede gaar om i Landet og indsamle Klude til Udførsel, hvorved de komme til at mangle de finere Sorter Klude, altsaa og Mueligheden af at tilvirke de finere Papirsorter, saafremt de ikke dertil indforfrive Klude fra fremmede Steder, fornemmeligen fra Hamborg, hvilket dog er dem for kostbart. Hvis Regjeringen kunde heri noget hjælpe Papirfabrikkerne, var det sikkert ønskeligt. At forbyde Kludens Udførsel er vedtaget i de Stater, hvor det ikke er aldeles ligegyldigt, om Undersaatterne ere industrielle, eller ikke, og af alle Udførselsforbud er dette maaskee det uskadeligste, da ingen Produktion derved hindres, ikkun det, hvis Kludene ikke alle kunne blive oparbejdede i Landet, at en Vare, ellers af ingen, eller megen liden Værdi, derved forskaffes des Værdi. Det vilde derfor, efter min Formening, ikkun i sidste Henseende være skadeligt, at forbyde Kludens Udførsel fra Danmark; men dette vilde det og blive, da vore Papirfabrikker ikke kunne oparbejde alle de grove Klude, som falde her. For imidlertid at skaffe Papirfabrikkerne Leilighed til at forsyne sig her i Landet med alle de Slags Klude, de behøve, og tillige for at give dem en Opmuntring, som mueligen ledte til, at de udvidede deres Fabrikation, at nye Papirmøller anlagdes, og, at de, hvad de finere Papirsorter angik, kunde udholde den svenske Concurrence, formener jeg, at det ikke alene maatte strængere, end hidtil, overholdes, at ingen andre end Papirfabrikkerne lade samle Klude, men og forbydes, at andre end Papirfabrikanterne udsendte Klude af Landet.

Herved troer jeg forenedes, saavel Statens Interesse, at de Klude, som ikke kunne oparbejdes her i Landet, udsendtes, som Fabrikernes, da det nu var til dem at bestemme, hvilke Sorter der udsendtes, og de desuden derved forskaffedes den Fordeel, som Kludehandlen afkaster, hvilken her blev at betragte som en Fabrikations Præmie.

De, som efter Adam Smith have skrevet om Stats-huusholdning, og følge hans Principer, indvende herimod, at alle Varer bør tillades fri Indførsel og Udførsel. I denne Sætning maa jeg og være fuldkommen enig, saafremt andre Staters Afvigning deraf, ikke gjøre Represailles nødvendige, da i modsat Tilfælde, den Stat, der strengt følger, hvad Theori og dermed overensstemmende gjensidig Praktik siger at være rigtigt, kom til at lide derved; da alle de Stater, hvormed Danmark staaer i nogen nær Forbindelse, Hansestæderne ere heri ikke indbefattede, have forbudt Kludes Udførsel, formener jeg, vi ikke kunne være ligegyldige Tilskuere dertil. For imidlertid ikke aldeles at feile mod et theoretisk rigtigt erkjendt Princip, troer jeg dette kan omgaaes, ved at gjøre Klude Udførslen paa den foreslaagne Maade betinget, og er ikke al Udførsel, hvor paa der hviler Told, betinget? — Der kan endvidere indvendes mod mit Forslag, at, naar det ikkun skal være Papirfabrikanterne tilladt at udføre Klude, misbyde de Samlerne saaledes, at Kludesamlingen derved ophørte; men i dette Tilfælde lide Fabrikkerne selv Skade af deres ukloge Forhold, da Kludene, ved den formindskede Samling, bleve sjældnere paa Markedet, altsaa og stige i Prisen. — At den nuværende Udførselstold paa Klude blev forhøjet, var, saafremt mit ovenstaaende Forslag ikke finder Bifald,

Dog alletider en Hjælp, som jeg troer, ikke bør nægtes Papirfabrikanterne.

Endeligen beklage Papir Fabrikanterne sig over, at fremmede Papirer, som ere Told underkastede, tillades toldfrit Indførsel ved speciel Tilladelse, og at denne Tilladelse misbruges; de formene, at de bør i Liighed med alle andre indenlandske Fabrikanter nyde ubetinget den Ret, eller den Understøttelse, som Forordningerne hjemle dem.

Handskemageriet, som Laugsbedrift, har jeg viist at være i en elendig Tilstand saavel i Odense, som i Randers, der ere de danske Stæder, hvor det har været drevet stærkest, jeg har endvidere viist, at der kunde være Haab om, at det kan blive bedre med det. Politiske Omvæltninger, forenet med at rettskafne Handelsende opførte med at sysselsætte det, og Miscredit, da Handskemagerne ikke leverede gode Varer, ruinerede aldeles Professionen, og bragte de fleste af dens Udøvere til Bettelstaven. For at ophjælpe en Haandtering, maa tjene det Modsatte, af det, som bragte den i Forsald. De politiske Storme, som oprørte Europa, have noget lagt sig, og med deres Ophør vil Handlen vel igjen efterhaanden komme, om ikke paa sin forrige Standpunkt, dog paa en meget bedre, end de seneste Aaringers, alt eftersom de tabte Kræfter igjen begynde at komme tilbage, altsaa vil fra denne Side intet blive mod Affætningen; men, de der skulle skaffe den, mangle endnu; thi Affætning maa være privat Mand's Sag. Odense Handelsende have, som forud er sagt, ikke hidtil villet bidrage dertil, om de nu ville det, maa Fremtiden vise; imidlertid kan maaskee andre ville det. Fra Regjerings Side kan neppe gøres noget for Affætningen, derimod var det neppe uhensigtsmæssigt, om der søgtes at

udfinde et Middel, hvorved Handskemagerne ansporedes til at levere gode Varer. Et saadant Middel forekom det mig at være, om der befaledes, at alle Handsker, som fabrikeredes her i Landet, skulle mærkes med den Mesters Navn, der havde forfærdiget dem, og den Vyes, hvori de vare forfærdigede. Efter min Formening vil saadant bevirke en Kappen mellem hele Landets Handskemagere, om at levere gode Varer, og den fremmede Kjøbmand vilde herved see, hvor han kunde direkte henvende sig, naar han befandt, at en eller anden Handskemager leverede Varer, bedst flikkede for hans Marked. Mærkerne eller Stemplerne maatte staae paa den indvendige Side af Handskerne, og saaledes mærker den franske Handskemager Matta, i Randers, sine lange Handsker.

Naar Handskerne mærkedes med Mesterens og hans Opholdsteds Navn, og Afsetning kunde forskaffes, samt endeligen nogle Forbedringer ved Fabrikationen indførtes, f. Ex. at der til den randeriske Slags Handsker ikke brugtes Kridt, hvorved de smitte af, da er der ingen Tvivl om, at Handskemageriet nærmede sig sin forrige Standpunkt, og blev en vigtig Industrigreen for Landet, saameget mere, som det synes, at Det er localt for Danmark, i det Mindste, hvad det saakaldte randeriske Handskemageri angaaer; thi frugtesløse have alle de Forsøg været, som i fremmede Lande ere gjorte, for at eftergjøre disse Handsker. I Wien, hvor jeg har seet dem bedst eftergjorte, var Skindet meget for tykt; de manglede de jydsk Hedeskind.

Brændeviinsbrændingens Aftagelse er viist, at have sin Grund i Tabet af Afsetningen til Norge, i det formindskede indenrigske Forbrug, og, hvad Øerne angaaer, i Grøboernes Indsmugling. Hvorledes den første og tredie

Karsag kan hæves, kan her ikke være Gjenstand for en Undersøgelse, at der i den anden Karsag ingen Forandring skeer, er ikke til Skade.

Til Brænderiernes Afstagesse i Jydland er Norge ene Skyld; thi Bonden brændte der ogsaa før Krigen. Er det en Kjendsgjerning, at der brændes almindeligen paa Landet i Jydland, og er det sikkert, at det vilde være ligesaa skadeligt at forhindre det, som Erfaringen har viist, at det ikke kan forhindres, saa synes det at være rigtigst, at give det et lovmæssigt Udseende. Hvorvidt det er skadeligt eller gavnligt, at Landmanden brænder Brændeviin, formener jeg allerede saa længe afgjort til Fordeel for det Stofte, at jeg ikke behøver at gjentage det, saameget mindre, som Erfaringen, ikke alene i alle de fremmede Lande hvor Brændeviin brændes, men og i Danmark selv, har bekræftet det. Vel har jeg hørt Landmænd sige, at det kun var flette Agerbrugere, som ansaae Brændeviinsbrændingen som Middel til deres Agerbrugs Ophjælpning; men, maa da ikke de 99 af 100 Landmænd i Danmark regnes under denne Categori? og maa der ikke meest sees paa, hvad der kan gaae Pluraliteten? Der kan altsaa, forekommer det mig, intet være i Veien for Brænderiernes Frigivelse, uden Frygten for at Kjøbstæderne og de kongelige Indtræder skulde lide derved. At Kjøbstæderne lide derved, eller at Brændeviinsbrændingen er den Støtte, som endnu holder dem fra at falde sammen, troer jeg ikke kan være rigtigst; thi paa Bornholm og i Hertugdømmene, hvor det er tilladt at brænde i Kjøbstæderne og paa Landet, have Kjøbstæder, som ikke give de Danske noget efter, og i Jydland, hvor Brændingen paa Landet ikke er tilladt, men dog eksisterer, gives Byer, som kunne maale sig med hver anden Dansk Kjøbstad. Kunne altsaa Kjøbstæderne

eksistere i nogle Provindser, uden udelukkende at være i Besiddelse af Brændeviinsbrændingen, maae de vel og kunne det, i de andre Provindser, og tildeels gjøre de det allerede. Den elendige Drift de fleste Kjøbstæds Brænderier ere i, og det lidet, som derved vindes i de kongelige Indtrader, fortjener neppe heller længer at være en Hinder i Bidrag til Landets Opkomst, saameget mindre, som de Indtægter derved vindes, kom, saavel paa en direkte, som indirekte Maade langt til at overstige de nuværende; thi at Landmanden skal befries for at betale Afgift af sit Brænderi, kan ingen fordre, tværtimod maatte Afgiften komme til at svare til den, Kjøbstæds Brænderierne maae betale, maa skee endog med en Forhøielse, som var liig med de reelle og personelle Byrder, Kjøbstædmanden har frem for Landmanden. At Kjøbstædsbrænderierne bleve nedslagne ved Frigivelsen, er heller ikke sagt; thi deels lærer Erfaringen, at begge Dele kunne bestaae, deels staaer det i Regjeringens Magt, hvis saadant findes tjenligt, ved Beskættningen at indrette det saaledes, at det ikke kan svare Regning, at drive et Brænderi, uden det drives planmæssigt, og som Brænderier bør drives, og hertil udfordres en Capital, som ikke nu er alle tilgængelig.

Det, at en saa stor Deel af Kjøbstæds Brænderierne i Danmark ikkun brænde for Spølsens Skyld, det er, for derved at føde et saameget større Antal Kreaturer, og derved erholde saameget mere Gjødning til deres Agerbrug, viser og, hvor urigtigt, efter min Formening, det er, at ville indskrænke Brænderierne til Kjøbstæderne, da dette nu netop skeer, for at give den Hjælp til Kjøbstæds Agerbruget, som der nægtes Land Agerbruget, det vil sige, som der nægtes det vigtigste og mest gavnlige Agerbrug. Een af de

første Hindringer i de danske Kjøbstæders Opkomst, er, foruden deres store Antal, det betydelige Areal Jord, som er dem tillagt, og som gjør, at en saa stor Deel af de danske Kjøbstæders Borgere kun ere Bønder, som nyde Kjøbstædets Privilegier. Saalænge Agerbrug skal vedblive at være Kjøbstædernes Hoved Næringsvei, saalænge er det heller ikke at haabe, at Kjøbstæderne blive andet end Landsbyer.

Tillades Brændeviinsbrændingen paa Landet, opstaaer det Spørgsmaal, er det gavnligt, ikkun at tillade store Brænderiets Anlæg, eller bør det tillades Enhver, uden nogen Indskrænkning at brænde. Locale Omstændigheder formener jeg, bør bestemme dette. Saameget jeg er tilbøielig til at bifalde den Mening, at store Brænderier ere fordelagtigere end smaae, saa vil dette dog nok kun gjælde for Herne, neppe vil det passe for Jydland, i det Mindste ikke for den nordlige og vestlige Deel, og der ikkun at tillade store Brænderiets Anlæg, lod sig ligesaalet overholde, som Brændeviins Brændings Forbudet, nu. Paa Herne, hvor Brændeviinsbrændingen paa Landet, i det Mindste ikke overalt, er almindeligt, er Landmanden ikke heller vant dertil, hans Agerbrug er for en stor Deel bedre, end Fleerheden af de jydskke Bønders, og hiin veed at forskaffe sig en større Mængde Gødning, uden Spølsens Hjælp, end disse, desuden ere Kjøbstæderne eller Kysterne, sælgelig Korn: Afsetningsstederne, ikke saa langt borte der, som de undertiden ere det i Jydland, og selv derfor er det hist mindre nødvendigt; der vilde større Brænderier være mere passende, men i Jydland, især i den nordlige Deel, hvor enhver brænder, var det, om det endog kunde lade sig udføre, stadeligt at afværge det, saavel for den nødvendige Gødskes,

som derved sænkedes, som ved de Beføstninger det medførte, at bringe til Marked til de langt bortliggende Kjøbstæder og ad saa saare slette Veie, de Kornvarer, som nu brændes til Brændeviin.

Ligesaa forskjelligt, som Landbrønderierne kom til at drives i de forskjellige Provindser, ligesaa forskjellig maatte og deres Beskatningsmaade være. Der hvor nye Brønderier bleve anlagte, kunde Skatten maaskee beregnes efter Mæstekarrenes Størrelse; der hvor de allerede ere, efter Hørfornets; thi, vilde Regjeringen bestemme Brændings Afgiften paa de Steder i Jydland, hvor alle brænde, efter Apparaternes Størrelse, er det ikke usandsynligt, at man, ligesom nu, nægtede, at der brændtes, med mindre de anskaffede sig Apparater, som ikke kunne saa godt skjules, som naar Ballier eller Spande bruges til Mæstekar, og Potter eller Gryder til Destilleerkjedler. Ved Brønderiernes Frigivelse var det og at formode, at de bleve for Fremtiden drevne efter bedre Principer, end hidtil skeet er; thi først, naar det tillades dem, som have baade Villie og Evne til at drive dem vel, at drive dem, kan deres Opkomst haabes, og ikke saalænge nærværende Klasse af Brændeviinsbrændere ere i Besiddelse af denne Industrigreen. Naar en kyndig og formuende Godseier anlægger et Værk, havens Haab om, at saadant skee efter en god Plan, og overeensstemmende med de Fremskridt, som i senere Aar ere gjorte, fornemmeligen i Frankrige, i Brændeviinsbrændingen.

Til Beviis paa, at Brønderier, naar de anlægges af Mænd, som ere hævede over den her i Landet almindelig værende Klasse af Brændeviinsværks Eiere, kan haabes at blive anlagte og drevne bedre, end ellers skeer, vil jeg blot anføre trende Brønderier paa Landet i Danmark, nemlig de

paa Hellebæk, ved Helsingør, paa Frederikswærk og ved Tranekjær, paa Langeland.

Paa Hellebæk er Brænderiet indrettet efter den bedste her i Landet værende Maade; Panden er paa 11 Tønder, og 4 Mæstekar om Ugen brændes. Ikkun her har jeg i Danmark seet en Mæstekarmer, som rigtig nok ikke bruges, men det var deres Skyld, som ikke forstode at bruge den. Frederikswærks Brænderi har et endnu bedre Local, end Hellebæks. Her er 2 Pander, hver paa 14 Tønder og en Klarepande paa 6 Tønder. Fortrinligst er dog Anlægget af Brænderiet paa Tranekjær, uagtet Røstfæberne kunne modtage mange og væsentlige Forbedringer. Dette Brænderi er Levingerne af den forulykkede Kunkelroe Sukker-Fabrik, som der anlagdes under sidste Krig; istedetfor, som dets første Bestemmelse var, at destillere af Affaldet ved Sukkerkogningen, er det nu Kartofler, som afgive Grundstoffet til Brændevinen. Saalænge Kartofler høves, brændes een Gang dagligen, og til hver Brænding bruges, efter Opgivende, 8 Ed. Kartofler og 4 Skpr. Malt, som mæstes i eet Kar og destilleres paa eengang. I Gjennemsnit regnes at udvindes af ovenmelte Quantum 60 Kander eller 120 Potter Brændevin. Ifra August Maaned f. A. indtil 23 Julii d. A., er der uafbrudt brændt og Produkter har været 8670 Kander Brændevin, hvis Godhed roses.

Ligesom jeg formener, at det vilde befordre en bedre Brændevins Drift her i Landet, om Brændevins Brænderiet frigives, saaledes formener jeg og, det hidro dertil, om den nuværende Beskatningsmaade forandredes. Efter Forordn. af 25 May 1804 beregnes Afgiften af Brændevinsbrænderier efter Mæstekarrets og Røstlens med dertil hørende Høts cubiske Indhold i sammenlagt Forhold, og

denne Afgift betales for hver Gang, der brændes. Denne Afgifts Bestemmelse er til Hinder i god og opmuntrende til slet Destilleringsmaade. Ved det at Afgiften beregnes saavel af Mæskekarret, som af Pande og Hat, forledes de Brændeviinsbrændere, som kun slet kjende til Destillerings Processen og til deres sande Fordeel, og hvis Antal er det største, til at fylde Panden saaledes, at Mæsken stiger op i Hatten. Da de dog skulle betale for det cubiske Rum Hatten indeholder, ville de og benytte det, formenende at vinde, ved at overdrive en saa stor Masse mueligt. Hatten gives nu heller ikke i Almindelighed den Størrelse, eller den Form, som den burde have, for derved at spare i Afgift. Alt dette kunde undgaaes, saafremt Afgiften af Brændeviinsbrændingen beregnes ene efter Mæskekarrenes cubiske Indhold, og paa denne Maade kan den beregnes ligesaa sikkert, som paa den nu brugelige.

Som medvirkende Aarsag til at Brændeviinsbrænderierne for Fremtiden bleve drevne bedre i Danmark, var det og, om der fastsattes et Minimum for Pandernes Størrelse, da smaae Brænderier almindeligviis ikke drives med den Fordeel, som store Brænderier, og tillige bortødsle meget Material, som kunde have været afbenyttet. Medvirkende til bedre Drift blev det og, naar Afgiften var bestemt, og gjældende for en vis Tid, hvad enten der i den brændtes eller ikke, istedetfor der nu betales, for hver Gang der brændes. Naar Mæskekarrenes Størrelse vides, vides og, hvormeget der med disse kan brændes ved en god Drift. Overeensstemmende med dette troer jeg Beskatningens bør være, og betales, hvad enten der brændes eller ikke, saafremt Panden ikke er under Forsegling; men for ringere Tid end een Maaned bør Afgiften ikke bestemmes,

da ellers Hensigten dermed kan eluderes. Ved fast Beskætning vandtes, saafremt det var muligt, herved at undgaa Restancer, hvilket f. Ex. undgiktes, naar Afgiften hævdes forud, at alle Brænderier kom til at betale ligemeget, og den Mistanke faldt bort, at nogle Brænderier vidste Middel, til at undgaae at betale for hver Brænding, hvorved de, da Afgiften er saa høj, letteligen undersælge Brænderier, som ere under strengt Opsyn. Ikke heller bør den Fordeel lades ud af Sigte ved fast Beskætning, at Brændeviinsværks Ejerne befriedes fra en for mange besværlig Formalitets Jagtagelse ved Brændeviins Sedlers Løsning, m. m. Jeg kjender saaledes en Kjøbmand, som ene her for har nedlagt sit Brænderi.

Naar Afgiften af Brændeviinsbrænderierne betales efter ovenanførte Principer, vil en Følge deraf blive, at de smaae og flet drevne Brænderier indgaae, og Staten bliver herved ikke den tabende.

At Høusflids Bævnningen er meget udbredt i Danmark maa tilstaaes, men ogsaa, at dens Produkter ikke ere saaledes, som de burde være og kunde blive, og ikke saa indbringende for Staten, som de bleve det, hvis denne Industrigreen var her saaledes organiseret, som den er det i nogle fremmede Stater*). Meget let var det, her at

*) Ikke aldeles rigtig er Professor Oluffsens Bemærkning i Bidrag til en Oversigt af National Industrien i Danmark S. 291, at Høusfliden ikke har været her af Regjeringen understøttet; allerede 1735 antoges Engelbrecht von Stege fra Lübeck til at anlægge et Ulden- og Linnedspinderi i Kjøbenhavn, samt til at reise omkring i Provindserne og anlægge

give en Fremstilling af, hvorledes Huusfliden er organiseret i Tydskland, Flandren og Irland, og at sige, ved hvilke Regler det foreskrives, hvorledes Hørrer skal hegles, spins des, væves, og det vævede bleges, appreteres, halles, m. m. samt deraf at udtrække en Extrakt til Mønster for en lignende Forskrift her, men en fejl Slutning var det, derfor at tro, at saadant ikkun behøvedes, for ogsaa her at erholde Huusfliden organiseret: saadant vilde mere bidrage til at formindste end forøge Huusfliden. De, som udøve den, have almindeligen ikke rigtigt Begreb om, hvad der kan tjene dem til Fordeel, de vilde finde sig besværede ved Forskrifterne, og Fleerheden af dem ophørte heller at være, i det Mindste til Salg, og for saadanne Varer kunde Forskrifterne kun gjælde, end underkaste sig saamange Forpligtelser.

Huusfliden har i andre Stater været ligesaa raa, som den er her. Det er først ved de Handlendes Bistand, og senere ved Regjeringernes Forholdsregler, at den har opnaaet den Høide, som den nu har paa nogle Steder. De Handlende have i Danmark, naar undtages i Ribe, ikke bidraget til Huusflids Bævningsens Opkomst, ved at bringe den til at blive Handelsvare; at de, hvis Af sætningen igjen finder Sted, vel vilde gjøre det, naar de dertil op

Spinderier. Mest er imidlertid virket derfor fra 1760 til 1812, og det var Landsfabrik og Spindekole Direktionens Hverv, at gjøre det. Der er de Aar, at 6 til 7000 Rd. ere anvendte dertil. Direktionens Beskræbelsers have ikke haft den tilsigtede Nytte; Planen, hvorefter den gik frem, var maaskee heller ikke den rigtige.

fordrebes, tør haabes, men for Tiden er paa denne Maade intet at udrette, da Mangel paa Afsetning hindrer Varers Ordination, og at vente paa, at dette kom af sig selv, vil nok heller ikke være tilraadeligt, da det maaskee kunde blive Tilfældet, at denne Venten varede for længe. Ønskes derfor, at der skee en Forandring med Huusflids Produkternes og hele Huusflidsens nuværende Væbskaffenhed, maatte saadant skee fra Regjeringens Side.

Saare vanskeligt er det, at angive almindelig gjældende og almindelig anvendbare Midler til at fremme Huusflids Bævnngen, da den efter de forskjellige Provindser er saa forskjellig, og derfor og udfordrer forskjellige Midler, afpassede efter den locale Væbskaffenhed. Uden Penge Understøttelse lod det sig heller ikke udføre, og hvor megen udfordredes ikke hertil? thi ved Præmier maatte opmuntres til fabrikmæssige Handelsvarers Forarbeidelse, og, saa udstrakt, som Huusfliden er, behøvedes og en stor Sum til at virke paa det Hele. Hertil kommer endnu, at Manges, især Privates, forenede Anstrængelser vare nødvendige, for at opnaa Njemedet. Da det hverken er at formode, at der af Stats Indtræderne kan afgives saa stor Sum, som dertil behøvedes, eller at der paa engang kan over hele Riget vindes saa mange Private, til med Iver at virke for Sagen, og uden hvilket det dog kun gif Sneglegang der med, saa formener jeg, at det var meest hensigtsmæssigt, at vælge et mindre Distrikt at virke paa. Her kunde haabes at virkes med Kraft, og her kunde tillige erholdes Erfaring om, hvorledes senere paa bedste Maade kunde virkes paa de øvrige Distrikter. Et Feilgreb blev heller ikke her af saamegen Skade, som naar det havde Indflydelse paa det Hele.

Iblandt de forskjellige Distrikter, hvor Bævnningen findes almindelig, qualificere sig fornemmeligen tvende til et saadant Prøve Distrikt, den nordlige Deel af Jydland nemlig, og Sletten i Fyen. For den nordlige Deel af Jydland taler, at det der er eller var Brug, at Aalborgs Kjøbmænd creditere Bonden den Hør, hvoraf Lærredet væves, og modtage igjen derfor Lærred i Afbetaling; Aalborgs Kjøbmænd kunde derfor lettest af Alle bringe Lærrederne til at blive saaledes, som der ønskedes, de skulde være; men for Tiden sysselsættes Landmanden i den nordlige Deel af Jydland ikke paa den Maade, da Lærreds Afsetningen er standset, desuden er det Opland, som Aalborgs Kjøbmænd saaledes forsyner, saa vidt udstrakt, at de Penge Understøttelser, som maaskee kunde blive at anvende til en saadan Opmuntring, bleve der omtrent i samme Forhold, som Sandkornet til deres Sandheder, og gjorde ingen Virkning. Af denne Aarsag var Sletten, som et mindre Distrikt, at foretrække, dertil er Bævnningen der meere udbredt, end paa noget andet Sted i Danmark, og Produktet, det leverer, bedre end andet, hvilket kommer af den bedre Kundskab der haves til Bævnningen; maaskee indsee og Slettens Bævere bedre, at det var til deres egen Gavn, om Lærrederne bragtes til at være lige med de tyske, hvilke de kjende, saavelsom disses Fortrin til Afsetning.)

Saaledes have mange af Slettens Bævere yttret sig for mig, og de ønskede intet hellere, end at bringe deres Lærreder til at ligne de tyske, naar de blot erholdt Anvisning, hvorledes de skulde gjøre det.

Det Lærred, som væves i det nordlige Jydland, er, for det Meste, af østersøisk Hør; det, der væves paa

Sletten, er derimod fornemmeligen af hjemavlet Hør, hvilket ogsaa bidrager til at give dette Distrikt Fortrin fremfor hiint; thi ikke at tale om, at Ufred kunde igjen hæmme Tilførslen og derved standse Vævningen, saa bliver den østerrøiske Hørs Priis altid meer indvirkende paa det deraf forfærdigede Lærred, end Tilfældet bliver i Syen, hvor, som overalt, Bonden sjelden veed, hvad Hørren eller hans andre Produkter koster ham. En stor Fordeel er rigtig nok den, som Nord Sydland har fremfor Sletten, at Alsborgs Handelsstand deeltager i Affætningen, hvorimod Odenses intet bidrager dertil, men saa gives paa Sletten et saameget større Antal Bosiddende, saavel blandt Godsejerne, som blandt Præstestanden, der vilde lade sig Huusfids Forædling være meget magtpaaliggende og Slettens patriotiske Selskab bidrog og dertil, hvad der stod i dets Magt.

Af disse Grunde vilde jeg foreslaa Sletten til Prøve Distrikt.

Med Raad og Daad virkes uendeligen meget; men den Opmuntring, som pecunier Fordeel, i Forening dermed, kan give, gjør dem endnu mere virkende. Paa Raad og Daad kan gjøres Regning paa Sletten, nogen Penge Understøttelse vil bringe Sagen i ønskelig Gang, og det, formener jeg, kunde skee paa følgende Maade. Til Militaire Etaternes Forsyning behøves omtrent 40,000 Alen Lærred om Aaret, hvorfor nu betales 31 à 32 f. pr. Alen. Den visse Affætning, som dette Quantum Lærred afgiver, ønskede jeg, brugtes som Middel, til at bringe Slettens Huusfids Produkter til at blive Handelsvarer. Naar der nemlig fikredes Slettens Vævere Affætning af 40,000 Alen Lærred til den Priis, hvorom der kunde enes, paa de

Wilkaar, at de leverede Lærrederne af den Veffaffenhed, fom foreffreves dem, at de indrettede deres Redfaber derv efter, og at de endeligen forbandt fig til for Fremtiden, at tilvirke alle deres Lærreder fabrikmæssigen, og dermed fortsattes en Række af Aar, da er der ingen Tvivl om, at Lærredsfabrikationen blev der bragt paa en fabrikmæssig Fod, og naar dette var ffeet, var det først Tid, at fremkomme med et Lovbud, fom sagde, faaledes og ikke anderledes maa det for Fremtiden være. Du kunde der søges at virke paa andre Steder, fom, ved det Exempel der var givet paa Sletten, allerede kunde være blevene ledede, til at forbedre deres Værning.

Mueligt, og ikke urimeligt er det, at Lærrederne, tilvirkede efter faadanne Forffrifter, ikke erholdtes til den Priis, faadanne nu hayes for, fjeendt de neppe bleve meget koftbare; men da maatte den Priis, de vare høiere, anfees fom Præmie.

En forbedret Høravf, bedre Hegling og bedre Spindning maae nødvendigen ftaae i Forbindelse med denne Maade at virke paa Huusflidens Forædling; men dertil er allerede for Fyen af Regjeringen gjort nok, ved at have understøttet Høravlings Anfæget paa Lyffkensfæde *) ved

*) Paa Høravlings Institutet Lyffkensfæde, hvor om findes udførlig Underretning i Begtrups Veffri- velfe over Agerdyrkningens Tilftand i Danmark, og i Thaarups Veiledning til det danffe Monarkies Statiftik, er, fra dets Anfæg, 1794, indtil 1fte May 1820 i alt 68 Personer oplærte i Høravlen og Hørtilberedningen. 10 af disfe ere enten døde, eller have forladt Høravlen. 8 Lærlinge vare i Sommer paa In-

Brahetrolleborg; hvad mere der staaer tilbage at gjøre, her sees ved Provindsens Godsejere, og det er vel

stitutet. De forblive der 4 Aar, kun i det sidste Aar lære de at hegle. Da Heglingen imidlertid er en saa vigtig Deel af Hørtilberedningen og den hvorpaa Produkts Godhed for en stor Deel beroer, og tillige er for mange vanskelig at lære, kunde maaskee ønskes, at Eleverne lærte Heglingen i længere Tid, end det sidste Aar af deres Ophold ved Institutet. — Da det nemlig kan interessere mange at vide, hvormeget Hør her er avlet efter et vist udsæd, og paa et vist Areal, følger, som Bilag, en Tabel over Udsæd og Indbøst af Hør paa Lykkenssæde; jeg maa dog bemærke at Jorderne ved Brahetrolleborg og Hørablings Institutet ere kun, for Hørsæd, af Middelsort, og at bedre Jorder give et større og mere lønnende Produkt.

Dette Institut har, i Forening med det ved Rjeng, i Sjælland, meget bidraget til at fremme og forbedre Høravlen i Danmark, formedelsk de mange nu herfra oplærte Hørablere, som ere fordeelte omkring i Provindserne. Et Middel til endmeer at forbedre Høravlen, er det, som Grev Reventlou til Christianssæde, i Holland, har udført. Da mange Huusmodre nemlig afholde sig fra at sende deres hjemavlede raa Hør til en Hørførædler, fordi de frygte for, enten ikke at erholde tilbage den samme Slags Hør, som de bortsende, eller og mindre, end de burde have, har Greven ladet det Apparat, som bruges ved Hørtilberedningen, indrette transportabelt, saa at det kan sættes paa en Vogn, og kjøres did, hvor det maatte ønskes. Nu kan hele Hørtilberedning-

ikke at tvivle paa, at jo en af Slettens patriotiske findende Godsejere vil, naar Regjeringen viser Tilbøielighed til at fremme dens Huusflid, etablere paa sit Gods en udlært Hørvæver og en fabrikmæssig dannet Linnedvæver, og paa lægge disse, at give Enhver, som ønskede det, Undervisning.

En bedre Hegling, end ellers er almindelig paa Landet, høves paa Sletten, ved det at oplærte Heglere pleie der at vandre om, og hegle for dem, som ønske det.

Skulde det ikke bifaldes, paa ovenanførte, eller paa nogen anden Maade at virke til Huusflidens Forædling paa Sletten, formener jeg, at der dog burde af Regjeringen gives Huusfliden den Opmuntring, at der bekendtgjortes, hvor stort Parti Lærred behøvedes til militair Staternes Brug, af hvilken Bessaffenhed det skal være, og hvilken Priis derfor kunde betales; herved gaves enhver Væver Leilighed til at deeltage i Leverancen.

Blegning og Appretering høve vel og til at forsøge Lærredernes Værdi; men, kan det først opnaaes, at Lærredet bliver saadant værd, da vil det først være Tid, og saa at tænke derpaa, og Udførelsen vil være lettest, da herved blot høves med faae Mennesker at bestille.

Er Huusfliden i Forening med Haandværkerne Danmarks vigtigste Industrigrene, er det saameget meer indlysende, hvor vigtigt det er, at de forædles, og jeg troer derfor, at begge Dele bør tiltrække sig Statsbestyrelsens Opmærksomhed; de ville vise sig erkjendtlige derfor. Neppe

gen foretages under Herrens Eiers umiddelbare Tilsyn.

har der i flere Menneskealdrø været en mere gunstig Tids-
punkt til at virke paa Næringsvejenes Forbedring, end den
nuværende; thi jo mere Næringsløshed der er blandt Men-
neskene, jo villigere pleie de at være, til at gribe de Lei-
ligheder, som tilbyde sig, for at erholde noget at leve af,
om de og derfor nødes til at underkaste sig nogle uvante
Baand.

Indfranket inden snevrere Grændser end Huusflids
Bøvningen, er Huusflids-Strømpebindingen,
forsaavidt den leverer Bidrag til Handelsomsætningen. Og
saa Strømpebindingen kan modtage Forbedring. Dens Man-
gel er paa nogle Steder middelmaadige Varer. Afhjælpes
kan det, ved at forskaffe Vønderne Anviisning til at le-
vere bedre Varer. Saadant skeer ved at lære dem at kjenne
Ulden rigtigheden, og at spinde den paa Skotrok, samt ved
at opmuntre dem til at binde fastere, hvilket sidste vil op-
naaes, naar det bliver almindeligt, som nogle Landkræm-
mere have begyndt, at kjebe de bundne Varer efter Vægt.
At nedlægge noget bestemt Forslag, om Maaden hvorpaa
Strømpebindingen kan forbedres, vover jeg ikke, da jeg
ikke har bereist den hele Strækning, hvori Strømper bin-
des, eller har talt med alle dem, som deeltage i Strøm-
pernes Af sætning, og dette er dog her nødvendigt, deels
for at formaa dem alle, til samdrægtigheden at fremme den
forbedrede Binding, hvilket jeg mærkede, ikke vil blive saa
let, deels for at indhente de nøiagtigste Efterretninger om
Stederne, Strømperne assættes til, og af hvad Beskæf-
senhed de der forlanges; thi forhindres f. Ex., at løse
bundne Varer sendes til Udlandet, var det maaskee muel-
ligt, at Af sætningen derved tabtes paa nogle tydske Mar-
kedet, hvor de netop ville have dem saaledes, og det er

nu engang saa, at Sælgerne gjøre bedst i at rette sig efter Kjøbernes Smag.

Med at have omtalt nogle Midler til at ophjælpe Uden, Bomulds- og Papiir Fabrikkerne, Brændeviinsbrænderierne, Handskemageriet, og Huusflids Vævningen, samt Strømpebindingen, maa jeg slutte mine Bemærkninger over enkelte Industrigrenes Ophjælpning, ikke fordi der jo var andre, som trænge til det Samme, men hine ere de vigtigste. At lette Fabrikkerne saa meget mueligt Indkjøbet af de raae Materialer til deres Næringsvejs Drift, især ved at tillade toldfri Indførsel af alle saadanne, som ikke kunne forbruges i saa Tilstand, og ikke at besvære Industri Produkternes Afsetning, ere de bedste Midler. At tillade Fabrikationen at drives, hvor den selv tykkes at kunne drives bedst, og ikke at lade Grændseffjeldet mellem Kjøbstæd og Land: Haandtering være for skarpt trukket, ere og Midler, til at forøge Fabrikfliden i Danmark; thi der ere nogle Grene af den, som trives bedre paa Landet, end i Kjøbstæder, og det maa sikkert være gavnligere for Staten, at saadanne drives paa Landet, end at de slet ikke bleve drevne, naar de ikke kunne drives andre Steder. Flere Godsejere vilde maaskee lade nogle af deres raae Produkter forædle paa deres Godser, dersom saadant blev tilladt, istedetfor at de nu udgaae uforædlede af Landet, de forædles og der med ringere Bekostninger, end i Stæderne, og kunde derved saameget lettere udholde Concurrencen med lignende fremmede Produkter. Hvad der henhører til Kornvarers, eller overhoved Jordprodukters, Hunders, Skinds og Ulds Forædling, formener jeg kan ikke nøjsom befries fra Byrder og Tvang. Hvad herved paa den ene Side tabtes, erstattedes saameget rigeligere paa den anden Side,

og en evig Sandhed bliver det, at Handel og Haandteringer trives bedst der, hvor de have de færreste Vanskeligheder der at kjæmpe imod. Den nyere franske Lovgivning har forviist 150 forskjellige Fabrikationer fra Stæderne; dette er rigtig nok skeet, formodentlig den med disse for Borgerne forbundne skadelige Virkninger for Sundheden, eller for den Lugt de udbrede; men det viser ogsaa, at den franske Regering formener, at Fabrikslid og Kjøbstæder ikke ere uadskillelige.

Skatterne og disses Størrelse have Indflydelse paa Næringsvejene, ikke mindre Maaden, hvorpaa de høves. Consumtionen har saaledes en dobbelt Indflydelse. Hvad Skattens Størrelse angaaer, da vil Tælen derom ikke være her; men vel om Maaden den høves paa, da det er denne, hvorover jeg har hørt mange klage, og hvori der ønskes en Forandring.

Consumtionen deler sig i to Dele, i Maleværks og Brændeviinsbrændings Afgiften, samt i den af indenlandske Vares Indførsel i Kjøbstæderne; hiin høves hos Møllerne og Brændeviinsbrænderne, denne ved Udgangen til Byerne. For at sikre de kongelige Indtræder, hjemle Lovene enhver Undersøgelse, saavel ved Portene, som i Bærkerne. Denne Frihed, som efter den nærværende Maade Afgiften høves paa er nødvendig, giver imidlertid Borgene til Priis for enhver Chikane, da vedkommende Betjenter skulle paa en sær Maade have overskredet den Magt, de have, saafremt deres Handlinger ikke skulle kunne forsvares under Tjeneste Givers Dække, og, om end ikke Undersøgelses Maaden bærer Præg af Chikane, da er dog den nødvendige Standsning ved Consumtions Stedet, den dermed forbundne Undersøgning, Ompakning, m. m. ikke

sjelden til meget Besvær, og en stedsevarende Anledning
 til Riv og Trætte, der bliver saameget utaaleligere for
 den mere retsindige Klasse af Borgere, der ikke have til
 Hensigt at besvige Hs. Majestæts Indtrader, som de troe,
 at de ere Vidne til, at denne Strengthed m. m. ikke anvendes
 paa alle, og hvorved de betragte det endog som et
 Slags Straf, der vedersfares dem, fordi de ere gode Borgere.
 Intet rimeligere altsaa, end at de ønske den nuværende
 Maade at have Consumtionen paa, forandret, og
 at de, saafremt en saadan Forandring kunde stee til det bedre,
 endog gjerne betalte noget meer, end Consumtions Afgiften
 nu betaler sig til. Enhver, han være af hvilken som helst
 Klasse, og som ved forekommende Leilighed maa underkaste
 sig en Port Undersøgelse, og som tillige kjender til
 Behageligheden, at være befriet for den, stemmer med de
 næringsdrivende Borgere, heri at ønske en Forandring, og
 denne troer jeg, kunde opnaaes, hvad Brændeviinsbrændings
 Afgiften angaaer, ved at ligne den paa Værkerne,
 beregnet, efter hvad de kunne komme til at betale med en
 god Drift, og Maleværks Afgiften, ved at beskattede Mølle-
 lerne for en aarlig Afgift, lig den, som udkommer, naar
 Gjennemsnits Indtægten, for et vist Antal Aar, tages.
 Afgiften ved indenlandske Vares Indførsel i Byerne, for-
 mener jeg kunde høves, ved at tage en lignende Gjennem-
 snits Indtægt, og fordele den paa alle dem, som deels
 tage i Consumtionen. Jeg veed fuldeligen vel, at den
 Indvending derved gjøres, at den nuværende Maade, at
 have Afgiften paa, er for Staten sikkrere, da Afgiftens
 Erlæggelse gaaer forud for Consumtionen, og at den er for
 Borgerne mindst trykkende, da Afgiften erlægges efter-
 haanden; men, hvad disse angaae, da har jeg allerede

ovenfor sagt, at de dermed ere tilfredse, og, med Hensyn til Statens Sikkerhed for Indtægten, troer jeg heller ikke, der var noget at befrygte; thi den egentlige Consumtions Afgift kan hæves forud, hvorved Restancer ikke kunne fremkomme, da de consumtionspligtige, som ikke betale til rigtig Tid, bør formenes at drive den Consumtions besfattede Næringsvei indtil Afgiften er betalt. Den Consumtion, som betales ved Portene, og som er den ubetydeligste Deel af hele Afgiften, er, fordi den er ubetydelig, ikke saa byrdefuld, sølgelig og lettere at udrede, hvorfor jeg ikke indseer, at Restancer her bleve meget betydelige; i alle Tilfælde troer jeg, at Afgiften alletider blev ligesaa betydelig, som den nuværende rene Indtægt; thi ved en saadan Forandring sparedes de ved Consumtionen ansatte Betjente, altsaa og deres Løn, Udgifterne ved Consumtionsboders Opbyggelse og Vedligeholdelse, Lønnen for et stort ved Revisionen ansat Personale, m. m. Jeg har vel ingen Data til at bestemme, hvor store Consumtions Indtraderne ere, ikke heller hvilke de med disses Hævelse forbundne Omkostninger ere, men meget skulle jeg feile, om Overskudet for mange Kjøbstæder ikke er liig med Intet, og ikke urimeligen er der nogle blandt dem, hvor Omkostningerne endog overskride Indtægterne.

At der, ved at forandre Afgiftsmaaden for saadanne Stæder, blev en betydelig forøget Indtægt for de kongelige Indtrader, er indlysende, særdeles, dersom det er saa, som jeg troer, at ovenstaaende kan gjelde for en tredie Deel af de danske Kjøbstæder. For de andre Kjøbstæder, hvor Overskudet er noget betydeligt, vil, derom tvivler jeg paa ingen Maade, komme Restancer; men disse ville igjen dækkes ved det mere, som de Byer, der nu intet

Overflud give, eller endog fordre Tilskud, kom til at give. Var der endnu Tvivl, om der blev Tab for de kongelige Indtrader ved den foreslaagne Forandring, med Hensyn til den betydelige Indtægt, som f. Ex. Kjøbenhavn og endnu nogle enkelte Byer give, da kunde den nu brugelige Afgifts Hævelse vedblive at være gjeldende for disse, og derved vandtes alligevel en betydelig Forøgelse i Statsindtægterne, og et stort Antal Borgere saae deres Ønsker opnaaede.

Ved en saadan partiel Begunstigelse, om jeg skal kalde det saa, skjøndt den ikke er det, da Staten i Almindelighed tillige vinder derved, uden at opofre noget, kan den Frygt opstaa, at Handelen træk sig bort fra de konsumtionspligtige Stæder, til dem, der vare befrieede derfor, og at, naagtet den ene By derved vandt, hvad den anden tabte, det dog forarsagede en, i det Mindste, øjeblikkelig skadelig Virkning paa de konsumtionspligtige Byer. Blev dette Tilfældet, var det saameget mere Beviis paa Gavnligheden af en saadan Forandring, og derved erholdtes en ny Erfaring om, at Handel og Næringsveje trives bedst der, hvor de færreste Baand lægges paa dem, men jeg formener, at dette ikke blev Tilfældet, undtagen for Aalborg, saafremt denne By blev blandt dem, der kom til at beholde den nuværende Indretning, hvilket vel heller ikke var saa nødvendigt. Men at Aalborg har været mere blomstrende, end Fleerheden af de andre danske Byer, er den, eller dens Borgere, ikke selv saameget Marsag i, som de Begunstigelses Danmarks Regenter allerede fra ældre Tider have givet den, men disse Begunstigelses har den erholdt paa det nordlige Jydlands og dets Beboeres Befordring, og, saafremt disse og den betydelige Strækning de beboer skulle hæves fra den Middelmaadighedens Tilstand, de

nu befinde sig i, maa der alligevel ske en Forandring, hvad Halsborg angaaer. De andre Kjøbstæder, som kunne komme til at beholde Consumtionen, have en saadan Beslignenhed, med andre tilstødende Fordele, at de intet der ved kom til at lide.

Imod at forandre den nuværende Maabe at have Consumtionen, indvendes, at den Indtægt, som erholdes nu, er altid nøie svarende til Indvaanernes Antal i Byerne, saa at den stiger og aftager med dette, hvilket ikke blev Tilfældet, om Consumtionen hævedes efter Gjennemsnittet af et vist Antal Aar; men hertil svares: af Mandtals Listerne sees stedse, hvormange Mennesker der leve i Kjøbstæderne; eftersom disses Antal astog eller forøgedes, kunde Afgiften falde eller stige i samme Forhold, svarende til den Tid, da Afgiften blev sat. Tiltog eller astog Folkemængden betydeligen, forandrede Forholdet; thi ved en betydelig større, eller mindre, Befolkning, forøges eller formindskes Haandteringerne og Velstanden, og med disse igjen Forbruget af de consumtionsbare Varer i et andet Forhold; men saa kan der for hver Gang Folkemængden har aftaget eller tiltaget med 500 Mennesker, ske en ny Taxation.

At Borgerne opnaaede deres Ønske, ved at befries for Vestitation, eller en, den være, hvorledes den vil, alle Tider i deres Pine forhadet Sag, og, hvis jeg ikke har feilet, at Statens Indtægter forøgedes, ere dog ikke de eneste Fordele, som herved opnaaedes. Kunster og Haandteringer selv vandt umiddelbart derved, da de Betjente, som nu ansættes ved Consumtionen, vilde fra tærende Borgere, der saare lidet bidrage til National Formuens Forøgelse, gaae over til nærende; de vilde blive tvungne til

at søge deres Underhold ved de Syssler, som de ifølge deres øvrige borgerlige Stilling synes meest passende for, og, istedetfor at være en Torn i deres Medborgeres Øine, eller ansees af dem, som unyttigt og skadeligt Ukrudt, vilde de vel vide at sætte sig paa samme Standpunkt, som hine. Moralens Lærere paastaar og, at Consumtions: Væsenets nuværende Indretning er Immoralitetens undtømmelige Kilde, saafremt det er sandt, at de derved ansatte Betjente ikke stedse opfyldte deres Pligter; thi, siger de, hvo som først lader sig komme noget til Last, frygter ikke for, at lade det skee tiere. Consumtions: Betjentene forsee sig, ved ikke at opfylde deres Pligter, og Borgerne forsee sig, enten ved at bidrage til, at hine gjøre det, eller ved at udfinde Midler, til at undgaar deres Opmærksomhed.

Længe har det været erkjendt, at det er ligesaa retfærdigt, som nyttigt for Kunsternes Opmuntring, at sikkre Opfindere Ejendommen over deres Opfindelser, eller Frugterne af deres Flid, ved at tilstaae dem nogle Aars Enes rettighed, til at udøve deres Opfindelse. Saaledes er det og skeet i Danmark; men Naaden, hvorpaa det er skeet, troer jeg kan modtage nogle Forbedringer. Da der ikke før 1816 har været offentliggjort noget Lovbud angaaende udelukkende Bevillinger, og heller ikke senere, kan jeg med Hensyn til den Fremgangsmaade, som iagttages ved disses Udstedelse, ikkun tale om, hvorledes det var dengang, jeg arbejdede under det forrige General: Lands: Deconomi og Commerce: Collegium.

Den der ønskede en udelukkende Bevilling paa en Opfindelse, indgav derom en allerunderdanigst Ansøgning.

Hans Opfindelse undertastedes nu Sagkyndiges Bedømmelse. Det beroede mest paa disses Erklæring, hvorvidt Commerce-Collegium allerunderdanigst vilde indstille Supplikanten til den ansøgte Enerettigheds Erholdelse. Meddeelttes ham Bevilling, maatte han indlevere enten en Model eller en Tegning, eller en nøiagtig Beskrivelse over det opfundne, hvilket derpaa nedlagdes i Arkivet. I nogle Aar var det brugeligt, at fastsætte en bestemt Tid, inden hvilken Opfindelsen skulle udføres; senere ophørte dette. Saafremt nogen Stridighed angaaende Bevillingens Fortolkelse opkom, tilholdtes den Eneberettigede at være tilfreds med General-Land-Deconomi og Commerce-Collegii Afgørelse. — Enerettigheden erholdtes, saavel paa her i Landet skete Opfindelser, som paa fremmede, og begge Slags under samme Vilkaar. Det Antal Aar, hvori Bevillingen var gjeldende, var ubestemt.

Med Hensyn til ovenstaaende Fremgangsmaade ved udelukkende Bevillingers Udstedelse, tillader jeg mig at bemærke, at ved det Opfindelsen først skal bedømmes, hvorvidt den er nyttig eller ikke, ny eller gammel, kan det Departement, under hvilket denne Sag sorterer, let komme i Fortrædelighed, og udsættes for ilde Omtale. Opfindelsen kan nemlig være af en saadan Natur, at der skal meer, end almindelige Kundskaber og Talenter, til at bedømme den, og som neppe kan fordres hos Medlemmer af et Departement, der vel have med den cammeralistiske Bestyrelse af Industrivæsenet at bestille, men for hvem dog ikke enten de høiere theoretiske Videnskaber, eller de reent praktiske Kundskaber ere absolut nødvendige. Det maa altsaa tye til Videnskabsmanden, eller Praktikeren, ex professo. Skal den Første bedømme det, kunne de Grunde

sætninger, Opfindelsen er bygget paa, maaſkee ſtride mod hans Theori, og ſkal Denne, det er Haandværkeren, Fabrikanten ic. bedømme den, kan den maaſkee komme i Collision med hans egen Fordeel, og af ſaadanne Aarsager forkaſtes, uden at være forkaſtelig. Misundelſe og Fordomme komme her meget i Betragtning. — Er det mueligt, hvilket vel neppe kan nægtes, at det Tilfælde indtraf, at en udelukkende Bevilling paa en Opfindelſe afløges, fordi den enten ſkulde være uudførlig, unyttig, eller ſkadelig, og den dog ſiden udført, uden at nogen af Delene beſandtes at være Tilfældet, var vedkomende Departement proſtitueret. Hertil kommer endnu, hvilken Sikkerhed kan Opfinderen gives, for at hans Opfindelſes Hemmelighed, naar den ſkal underkaſtes ſaamanges Bedømmelſe, ikke udbre-des?

Alf alle diſſe Grunde formener jeg, at udelukkende Bevillinger for Opfindelſer bør tilſtaaes Opfinderen, uden nogen foregaaende Underſøgelſe. Vel kunde det synes latterligt, at meddele Patent paa en unyttig, eller ubetydelig Ting, eller endog paa en umuelig, ſom paa et perpetuum mobile, men, naar førſt ovenſtaaende Grundſætning er vedgaaet, bliver det Patenttagerens Sag, om han vil bortkaſte Penge paa ſaadant; thi, da det at erholde et Patent, ikke bliver det Samme, ſom at erholde et offentlig Beviiſ paa, at den patenterte Gjenſtand er nyttig, vil vel Enhver vide, hvad han gjør, inden han afſjober en Patenthaver Tilladelsen til at udøve den patenterte Gjenſtand.

At udelukkende Bevillinger ikke alene meddeles for de Opfindelſer, ſom ſkee i Landet ſelv, men og for fremmede, finder jeg meget henſigtsmæſſigt; men jeg formener, at der, med Henſyn til de Rettigheder, ſom gives Patenthaveren,

bør gjøres Forskjel paa, hvad enten det er en Egen, eller en fremmed Opfindelse, da der unægteligen ikke udfordres det, til at erholde Kundskab om noget allerede opfundet, som til selv at opfinde noget *). Det Tilfælde kunde ogsaa indtræffe, at en fremmed Opfindelse var af saadan Vigtighed, at den, der forplantede den paa dansk Grund, og dertil er holdt Patent, beholdt den for sig selv, og derved tilføiede f. Ex. en eller anden Industrigrens Udøvere megen Skade. Saadant formener jeg kunde og burde forhindres, ved at forbinde Patenthaveren, til at sælge til andre, som attraas

*) Etatsraad og Deputeret Stoud, har i sin danske Bearbejdelse af den paa fransk udkomne Lære af Gay, om al meen Velstand i Forbindelse med Statshusholdning, 1ste Deel Pag. 164, været enig med Gay og mig, i at udelukkende Bevillinger for nye Opfindelser bør finde Sted; hvorvidt det Samme bør være Tilfældet for Opfindelser, indførte fra fremmede Steder, har Gay ikke omtalt, men det er at formode, at han anseer det for rigtigt, ellers havde han, ved at anføre den franske Patentlovgivning, sikkert bemærket det, da Indførsels Bevillinger udgjøre en saa væsentlig Deel af Loven. Etatsraaden er derimod af modsat Mening, paa Grund af at en allerede gjort Opdagelse, bør være den hele dannede Verdens Ejendom. Ihvorvel jeg maa indrømme, at denne Paastand kan i visse Tilfælde være rigtig, formener jeg dog, at den, saavel her i Landet, som i nogle andre Stater brugelige Fremgangsmaade, at meddele Indførsels Bevillinger, bør tages til Rettesnor; thi, forudsat at en Stat kan være tjent med at tilegne sig nyttige Opfindelser, seer i andre Stater, er det en Opmuntring til at dette seer maaskee tidligere, end ellers var seet.

ede det, Tilladelsen til at udøve den samme Gjenstand, og derfor heller ikke forlange en Priis, der kunde være saa stor, at det blev det Samme, som ikke at ville lade andre deeltage deri.

Jeg er uvidende, om der findes det Princip, at naa et Patent er udløbet, det da kan blive aabent for alle; dette troer jeg, det bør være. Ved det Antal Aar Patentet eiedes i, blev Patenthaveren belønnet for sin Opfindelse, senere maa Staten ansee sig som Patentets Ejer, og for Denne sommer det sig, at sætte alle sine Borgere istand til at drage Fordeel deraf.

For det Meste overensstemmende med Alt ovenstaaende, er ogsaa den engelske og franske Patent Lovgivning.

De engelske Patenter for Opfindelser ere de ældste i Europa. Under Jacob den 1ste erholdt de egentligen deres nuværende Organisation, nærmere bestemt ved senere Parlementsakter. Gjenstanden for Patenter er Alt, hvad der henhører til Manufaktur, saavel mekaniske, som chemiske, imidlertid gives ikke Patent paa Principer, med mindre disse ere udførte, og da er det for det udførte, som de gives for. Saaledes erholdt de, der udfandt Dampens udvidende Kraft — Bulton et Watt — et Patent, ikke paa Principet, men paa den Maskine, hvorved Kraften anvendes. Patenterne tilstaaes saavel for nye Opfindelser, som for ældres Forbedring, og for fremmede Opfindelser, og uden nogen foregaaende Undersøgelse fra Regeringens Side. Saaferst en Opfinder ikke seer sig istand til strax at tage et Patent, men han dog ønsker, at forebygge, at nogen kan komme ham dermed i Forkjøbet, udtager han et caveat, det vil sige, han nedlægger Protest, mod at et Patent udtages paa den Gjenstand, som han senere ønskede

Patent paa. Et Patent meddeles paa 14 Aar, dog kan det ved en speciel Parlementsakt forlænges. Det koster L. St. 120 — 7 — 10.

Naar et Patent er publiceret, hvilket skal ske inden een Maanedes Forløb efter Udstædelsen, ligger det i vedkommende Departement til Eftersyn for enhver. Hermed tilføiges at forebygge, at ingen skal anvende sin Flid og sine Talenter paa Gjenstande, som allerede ere patenterte.

For den franske Patent Lovgivning er den engelske lagt til Grund, men med de Forandringer, som Erfaringen har lært, burde foretages dermed. Det er ved Lovene af 7de Januar og 25de Mai 1791 at Patenter paa Opfindelser indførtes i Frankrige. Ved senere Lovbestemmelser er heri skeet nogle Forandringer.

Patenter indeles i Frankrige i 3 Klasser: i Opfindelses, Forbedrings- og Indførsels-Patenter. De sidste bevilges dem, som berige den franske Industri med en i Udlandet opfunden ny Fremgangsmaade eller Maskine. Disse Patenter have samme Varighed, som Opfindelses Patenter, eller udstædes paa 5, 10 eller 15 Aar. Forbedrings Patenter tilstaaes dem, som give ældre Opfindelser væsentlige nyttige Tilføjninger, men ikke for uvæsentlige Forandringer i Form, eller for Svirter ic. Flere Opfindelser kunne ikke paa engang indbefattes i et Patent, enhver for sig maa være Gjenstanden for et eget Patent. Patenterne tilstaaes paa 5, 10 eller 15 Aar efter Patenttagerens eget Ønske, men han maa betale større eller ringere Tægt efter Varigheden. Et Patent paa

3 Aar betales med 300 Fr.

10 800 —

15 1500 —

til dette kommer endnu 50 Fr. for Patentets Udfærdigelse.

Ikkeun siældent, og kun af meget vigtige Grunde tilstaaes Forlængelse i Patentets Varighed, og da maa betales nye Taxter.

Saafrømt den, der har ansøgt om et Patent, ønsker at gjøre nogen Forandring ved den betegnede Gjenstand, maa han forud nedlægge en Beskrivelse over Forandringen, og dertil betale en Tillægs Taxt. — De for Patenterne indkomne Penge anvendes til dermed at bestride de Omkostninger, som Patentets Udfærdigelse, Bekjendtgjørelse, Trykning af dets Beskrivelse, Kobberstik, m. m. foranledige. Overskudet anvendes til Fordeel for Industrien. Paa en bestemt Maade forordner Loven, at Patenter skulle tilstaaes paa den blotte Ansøgning, uden foregaaende Undersøgelse. Domstolene dømme i de Stridigheder, som reise sig af Patentet, og bedømme dets Gyldighed eller ikke. Ministeren for det Indre allene tilintetgjør det, naar Taxterne ikke betales til rigtig Tid, eller, naar den i Privilegieerne indeholdte Bestemmelse, at de skulle være udøvede inden 2 Aar, ikke opfyldes, med mindre at Patenthaveren kan retfærdiggjøre sig med gyldige Grunde.

Jeg formener, det vilde være til Nytte for Kunster og Manufacturer i Danmark, om en Patent-Lov, bygget paa de for de engelske og franske Patentlove nu gjældende Principer, udfærdiges.

I nogle Stater ansees det, som et Befordringsmiddel til Industriens og Næringsveienes Opkomst, at dertil bestfattede Embedsmænd reise omkring i Provindserne, for at gjøre sig paa Stederne bekjendte med begges Tilstand, oplyse sig om Narsagerne, til derved værende Mangler, udfinde Midler, til at have disse, og til at befordre og

udvide Alt, hvad der angaaer dem. Saaledes er det Tilfældet i Frankrige, Preussen og Sachsen. I Frankrige var det først Colbert, der ansatte forskjellige Slags Fabrikinspecteurer, deriblandt omreisende, som, naar de ikke vare paa Reise, havde Paris til Opholdssted. Nu sendes Commissionairer omkring i Provindserne; Runkelro Sukkerfabrikernes Tilværelse skyldes disse. I Sachsen reiser endeel af den i Dresden værende Fabrik Deputation aarligen til begge Leipziger Messer, indhenter Efterretninger om Handelens Gang der, og om den Affætning de sachsiske Manufakturur finde. Ved Overlæg med vedkommende Handlende og Manufakturister søge de at raade Bod paa de Feil, som vise sig, eller at udfinde Midler til endnu meer at fremme Affætningen. Sammenligninger endeligen gjøres mellem de forskjellige Messer. Ligesom det er notorisk, at denne Fremgangsmaade har havt megen gavnlig Indflydelse paa Sachsens Industri, saa synes det mig og indlysende, at saadanne paa Stederne indhentede Oplysninger, drøftede med dem, som det nærmest angaaer, og som bedst kan meddele Oplysninger, maae være frugtbringende for ethvert Land. Dannede til det Fag, de ere ansatte ved, maae saadanne Embedsmænd, hvis Pligt det er, at være paa Udkik efter enhver Ting, der har Indflydelse paa Industrien m. m., som kjende Stederne den udøves paa, og Menneskene, der udøve den, bedre end nogen Anden kunde bedømme den og dens Færd. Hvor saadan Omreisen ikke er i Brug, maae de Oplysninger, som ønskes angaaende Næringsveiene, ene have fra forskjellige Øvrighedspersoner; men, ligesom disses Hovedsysfel er i Almindelighed forskjellig, fra de hertil hørende Gjenstande, saaledes ere og de Kunds

flaaber, de have derom, forskjellige, og deraf de haift forskjellige, ofte modsatte Betænkninger, som erholdes paa denne Maade, og hvoraf heel vanskeligen rigtige Resultater uledes. Hvor et eller andet Foretagende til Industriens eller Næringsveienes Fremme skulle udføres, ere og saadanne Embedsmænd de meest flittede til at vaage over en Udførelse, om hvis heldige Udfald der maaskee ellers kunde blive Tvivl. Hvor skønne saaledes Forskrifterne end vare til Vinnedyreriets Ophjælpning og Forbedring, saa vanskeligen lode de sig maaskee udføre, naar der ikke var nogen, som ideligen vaagede over dem, saae de Feil, der gjordes, og afhjælp dem, samt endeligen holdt Liv i den hele Sag, saa at ikke den Dygt, der maaskee var opstaaet til at fremme Sagen, igjen kuledes.

Denne Idee er heller ikke ny her i Danmark; vi have havt, og tildeels have endnu Embedsmænd, som reise omkring i Landet; men deres Forretninger ere mere specielle. Ved Allerhøieste Resolution af 20 Juli 1780 befuldmægtigedes Personer til at reise omkring i de danske Provindser, for at etablere paa Landet Spinderier til Huuslidens Fremme, og vaage over deres Vedblivelse og Drift. Det staaer ikke mere ved Magt.

Ved saadanne omreisende Embedsmænd kunde endeligen Haandteringerne indbyrdes sættes i Forbindelse med hverandre, Oplysninger kunde meddeles dem, Affætning aabnes for dem, og hvad Opfindelser og Forbedringer, som stete deres Haandtering vedkommende, kunde bibringes dem.

Jeg formener, det var velgjørende for Danmarks Næringsveie, om saadanne omreisende Embedsmænd beskikkedes. Den eller De, hvis Dont det blev at omreise, maatte tilholdes aarligen at aflægge Regnskab, for hvad der paa Reisen var bemærket og udvirket, og Erfaringen skulde da vise, om det lønnede sig, at vedblive dermed eller ikke.

T a b e l

over

Udsæd af Hørfæ og Indavl af Høer, paa Høeravlings-
Instituttet Lykkenssæde, fra Anlæggets Begyndelse
indtil 1ste Maj 1819.

Aar	Besæet				Indavlet			
	Land		med Hørfæ		Høer	Evingler blaar	Hørfæ	
	Ed.	Stp.	Ed.	Stp.	Pund.	Pund.	Ed.	Stp.
1794	3	:	2	5	655	80	7	4 $\frac{1}{2}$
1795	7	:	6	4	3282 $\frac{1}{2}$	293	29	4 $\frac{1}{2}$
1796	5	2	4	2	2092	184	21	7
1797	6	2	5	:	2976	240	21	2
1798	4	4	4	4	1112	240	26	4
1799	11	4	9	7	3408	352	31	1
1800	6	4	7	:	808	112	13	1 $\frac{1}{2}$
1801	20	:	16	2	4336	480	66	:
1802	25	:	20	2	6389	608	73	1 $\frac{1}{2}$
1803	26	:	20	:	6400	624	70	1 $\frac{1}{2}$
1804	26	:	19	:	7200	432	55	3
1805	18	3	13	2	4800	320	58	$\frac{1}{4}$
1806	19	:	14	2	4352	336	60	:
1807	20	:	14	:	1952	256	40	:
1808	22	:	16	6	3961	304	63	2
1809	30	:	22	3	3827	352	80	1
1810	30	:	22	6	3840	400	83	3
1811	30	:	21	6	5520	576	90	:
1812	30	:	22	6	7184	640	90	6
1813	25	:	18	:	6064	736	51	:
1814	25	:	19	3	5520	448	60	2
1815	25	:	19	6	5632	736	56	:
1816	20	:	16	:	4224	304	53	3
1817	20	:	15	7	2576	416	42	6
1818	24	:	17	2	2962	352	51	4
1819	20	:	14	4	1384	352	34	6
26 Aar	499	3	383	7	102456	10173	1330	3 $\frac{1}{4}$

